

NÎQAŞÊN FELSEFEYÊ 47.

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

Niqaşên felsefeyê 47.
Li ser pêşketina felsefeya positivismê
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefe
2019-Almanya-Berlin
Çap 1.
Grafik: zendi şîyar

.
ISBN 968-4-940999-09-9

Pêşgotin:

Positivism wê weke têgînek felsefe û an zaninî ku wê piştî ronansansê wê hin bi hin wê pêşkeve û wê di şewayekê de wê di rengekê de wê derkeve li pêş. Comte wê weke filosofê demê bê ku wê li ser wê binivîsê û wê di wê temenê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Têgîna positivismê wê di rengekê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke têgînek zaninî wê were ser ziman. Wê di rengekê de wê weke rengê têgîna zaninê ku ew wê weke ji dema felsefeyê wê derbas bibê jî wê di rengekê de wê were pênasekirin û wê di rengekê de wê wereê hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê têgîna positivismê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman wê bi pêşketina zaninên civakî ên weke derûniyê, civaknasiyê, dîrokê, antropolojîyê û hwd re wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Di wê warê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê zaninên civakî û pêşketina wan û di wê temenê de wê weke kirde wê jiyanê û mirov û hwd wê hildina li navaenda xwe wê ji wê demê û pê de wê di rengekê de wê pêşkevin. Di dewama wê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê, gelek zaninên din jî wê di rengekê de wê werina dîtin ku wê pêşkevin. Û wê derkevina li pêş. Minaq zaninên weke ramyariyê, huquqê û hwd wê karibê wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke zaninên civakî bin. Ew wê, di rengekê de wê ji aqilê razber ê metafîzîkî û teolojîkî wê weke bûhûrîne li têgînek weke ya positivismê ku wê di wate û têgîna şenberîyê a jîyanî û fahmkirin û zelaliya bi zanin û aqil re ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin re wê were ser ziman bê.

Di awayekê de wê mijare felsefeyê ku wê bi zanina positivismê wê pêşkeve wê, bi têgîna filosofên weke becon û heta locke, hume, descertes û hwd re jî wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Di demên piştî wê filosofên weke mill ku wê mijare mantiqê û hwd wê di wê temenê de wê werênina ser ziman bin. Di awayekê de wê lêpîrsînên bi

pêşxistin û hizirkirina mantiqê positiv û hwd re wê di wê çerçoveyê de wê bibê û wê derkeve li pêş. Wê di mijare zaninê de wê epistemolojiya positivismê wê di çerçoveyek fahmkirinê a şenber û zelal û safî de wê bi zaninê re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di zaninê de wê ya ku ew dikarê were fahmkirin, salixkirin û hwd re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê Witgenstein wê weke filosofê ku wê di warê felsefeyê de wê bi mantiqî wê di wê çerçoveyê de wê hizrên xwe ku ew dihênê ser ziman wê li ser wê temenê û çerçoveyê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew wê têngînên weke dervî ya ne diyar û metafizîkî wê bixwezê ku ew bi wê bihizirê û werênê ser ziman. Wekî din ew felsefeyê bi wê temenê zaninê û fahmkirina wê re wê weke aktiviyetek fahmkirinê a di jiyane de wê bixwezê wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mijare zanina positiv wê di wê temenê de wê di rengekê de wê derkeve li pêş bi demê re. Wê mijare têngînên zanyarî wê di derkeve li pêş. Wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Zaninên zanyarî wê bi zanistî wê çawa wê bibin wê li ser wê were sekin in. Positivism wê di rengekê de wê çerçoveya zaninên civakî û xwezayî wê di wê temenê de wê li ser temenê zanyarî wê bixwezê bi wê re wê biafirênê û wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê weke têngînekek fahmkirinê a zanistî bibê. Piştî wê re wê hizirvanên weke Popper û hwd wê li ser temenekê zanyarî wê bi wê re wê bihizirin û wê bixwezin ku ew bi têngînek empirîkî ew zaninên wê biafirênin û wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê mijare zanistê wê bi wê temenê wê bi zaninê re wê were lê hizirkirin. Di nava zanina zanistî û ya ne zanistî de wê bi wê re wê cihêkirinek wê di rengekê de wê bi wê re wê were kirin. Wê ya zanistî wê weke ya 'rast' weke ya hatî piştrastkirin û an dikarê were piştrastkirin û fahmkirin re wê di rengekê de wê were ser ziman. Ya dervî wê ku ew nikaribê were fahmkirin wê di rengekê de wê weke teolojîkî û metafizîkî wê dervî û wê weke ya ne zanyarî û ne zanistî wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman.

Li ser wê temenê wê zanina positivismê û ya empirîkî wê di rengekê de wê çawa wê bi hev re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin wê karibê wê werênê ser ziman. Li ser temenekê xwezayî û bi têngîna diyaretîyê wê mijare positivismê wê werênê ser ziman. Ya emprisismê jî wê, di rengekê de wê sehên me wê weke rêya bi wan a gihiştina zaninê wê di rengekê de wê bi wê re wê bê lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê li ser temenekê diyardeyî wê di şewayekê de wê, çawa wê bi têngînek civakî wê were lê hizirkiriin

durkheim wê bi zanin û teorizekirinên xwe yê di warê civaknasiyê de ku wê bikê re wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê hizrên darwin ên li ser temenê têtîna peresendinê bin û an yê freud ên li ser esasê têtîna psikanalîzmê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê di wê temenê û awayekê de wê weke ku wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di rengekê de wê hizrên mill ên li ser lêpîrsîna giştîyan (Universals) ku wê werênê ser ziman û lêpîrsînên hume ên li ser têtîna sedemê û ji ya hesan bi ber ya giştî ve şewayê hizirkirinê ê ku ew dihê ser ziman wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi bîr bixê.

Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê li hemberê têtînek ne zanyarî wê ya zanyarî wê di rengekê de wê bi zanina zanîstê re wê derxê li pêş. Wê di wê nûqtayê de wê hewldana 'gihiştina li zanina rast' wê di wê temenê de wê bikê ku ew wê bi kirpênê û bi wê ew ew di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de pêvajoyên fahmkirinê ên pêşketinê bi jîyanê re ku ew dibin wê di şewayekê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Dîrokê wê ne weke dîroka kesan û an weke têtînek teolojîkî û an ya têtînek ontolojîkî a metafîzîkî wê bêtê ser ziman. Wê têtîna dîrokê a positivist wê di rengekê de wê li ser temenê rûdayinê û pêkhatinê de wê bi wê re wê pêvajoyên fahmkirinê wê di rengekê de wê bi wê re wê bikê ku ew wan bi wê re derxê li pêş û fahmbikê û bi wê werênê ser ziman.

Di şewayekê de wê di çerçoveya rexnegirtinê ku wê li wê werina girtin de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser şewayê wê yê ku ew wê weke bi zaninê esas digirê wê hem ji aliyê zanîstî ve ku wê weke bi temenekê wê were rexnegirtin û ji aliyekê din ve jî wê bi têtîna rasyonali wê di rengekê de wê li ser temenekê re wê were rexne lêgirtin. Ev wê li ser têtîna wê ya mantiqî û bi awayekê wê 'dordora wiyane' û mantiqvanên wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê temenê wê werina rexnegirtin bin. Ber ku wê mantiqê ku ew wê dihên ser ziman wê weke şenberî nebê û wê ji jîyanê wê dûr bê.

Li ser temenekê wê positivisme destpêkê a ku wê comte wê werênê ser ziman ku ew derbas bibê û êdî weke di jiyane de nebê jî lê wê di rengekê de wê bi pêvajoyên fahmkirinê ên di dewama wê de wê bi zaninê wê werina pêşxistin û gûharinên bi fahmkirinê û tênginên bi şewayî ên ku wê piştê bi zanyarî wê werina pêşxistin wê di dewama wê de wê weke hinek aliyên ku mirov wê karibê bi kirpênê bê. Heman tiştê wê bo têngina emprisismê jî wê karibê wê di wê temenê de wê bibêjê.

Minaq şîrovevên dürkheim wê bi hinek gûharandinan wê di dewama hizirkirinên wê de wê bi tênginek civaknasî a aqilê positivi wê di rengekê de wê were fahmkirin. Weki din popper wê bi hizrên xwe yê di warê zanyarî de wê bi şewayekê wê bixwezê ku ew li ser wê re di wê temenê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Weke pêvajoyek destpêkê a hizirkirinê wê were û di dewama pêvajoyên pêşketinê ên bi hizirkirinê re wê di rengekê de wê bi encamên wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê hinekê bi tênginek zanyarî û positivi wê fahmbikê.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 47.

Bi kortasî destpêkek bi têtîna li hizir û nerina positivismê

Di mijare felsefeyê de wê bi teybetî wê di demên hemdem de wê weke aliyekê wê yê giring wê gelek têtînen ku wê werina hildan wê derkevina li pêş. Di serî de wê bi teybetî wê piştî demên ronansansê wê were dîtin ku wê di warê felsefeyê de wê, zêdetirî wê diyardeyîtî û şenberî wê di rengekê de wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê ev wê di rengekê de wê, pêşî wê bi têtînekê wê weke ku wê descertes wê bi têtîna rasyonalismê re wê bihizirê, Locke û hume wê bi têtîna emprisismê û hwd re wê li wê bihizirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê têtîna positivismê wê weke aliyekê wê yê din wê derkeve li pêş. Bingihê wê têtînê wê di rengekê de wê ji nava têtîhên felsefeyî wê di rengekê de wê derkeve li holê.

Wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê têtîna positivismê wê ji aliyê têtînen weke felsefeyê ve wê bi dîrokî, çandî, civaknasî, huquqî, ramyarî û hwd re wê, di rengekê de wê derkeve li pêş. Di wê warê de wê ev wê di rengekê de wê weke têtînek bi diyardeyî wê di şewayekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê were li wê hizirkirin.

Di mijare felsefeya demên hemdem de wê bi teybetî wê têtînen weke yên bi felsefeyê ên weke yên di demên ronakbiriye û hwd de wê bibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê têtîna positivismê wê têtînek nû wê bi felsefeyî jî wê bikê. Di wê rengê de wê ji aliyê têtînen felsefeyî ên weke mantiqê û hwd ve wê, di wê çerçoveyê de wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare têngîna pozitivismê de wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê piştî ku wê di dema ronakbiriye de wê bi hizirvan û filosofên weke comte û hwd ve wê çerçoveyek wê ya hizirkî wê di rengekê de wê were lê hizirkirin re wê didewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê êdî wê bi aliyên wê yên din re wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê aliyên wê yên bi felsefeyî wê bi wê re wê werina lê hizirkirin. Mijare diyaretiyê wê di rengekê de wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê bikeve nava wê çerçoveya hizirkirinê de.

Di rengekê de wê di şêwayekê de wê, minaq wê dema ku mirov wê li hizirên comte binerê wê di rengekê de wê zêdetirî wê li ser temenekê felsefeyî û civaknasî û hwd re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava têngînên civakî de wê li civakê û têngînên weke maf û azadiyî û hwd re wê di çerçoveya wê de wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê di têngîna wekhevîyê de wê di pêvajoyek weke ya bi têngînek ne dîrî ya peresendinê ku wê weke comte wê pêvajoya dîrokê wê di temenê wê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têngîna pozitivismê de wê di rengekê de wê hizirvanên ku wê bi demê re wê derkevin wê di rengekê de wê, bi hizirên felsefeyî re wê, li ser temenekê xwezayî re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, mijare xwezayê wê, di wê çerçoveyê de wê weke temenekê hizirkirinê wê were lê hizirkirin. Di demên berê de wê dema ku wê li mirov wê were lê hizirkirin wê weke di çerçoveya armancek pîroz de ku wê were wê were şîrovekirin wê bi têngîna pozitivismê re wê ev wê di rengekê de wê weke ku wê li şûn wê were hiştin. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi şêwayên zanyarî wê bidest hizirkirinê wê di wê çerçoveyê de wê were kirin. Di nava hizir û ya hebûna heyî de wê li ser esasê fahmkirinê wê têkiliyek wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were danin. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê di temenê nêzîkatiyê de wê bi têngînên etikî û an rewîstî û hwd re wê di çerçoveyek pozitivist de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were dîtin ku wê êdî wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têtîna rewîstî a pozivist wê di renekê de wê çawa wê li ser temenekê şenber wê şûna ku wê bi hebûnek ontolojikî a metafîzîkî ve wê girêdayî wê were ser ziman wê bi çerçoveyek epistemikî a wê hebûna heyî re wê di şewayekê de wê were dîtîna ku wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê didewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Tharles Darwin wê dema ku wê teoriya xwe ya peresendinê wê werênê ser ziman wê li ser temenekê wê, di wê çerçoveyê de wê bi heyîna xwezayî wê weke ku wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Wê mijare peresendinê wê di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li gorî darwîn wê pêvajoyên gûharinê wê li ser temenekê xwezayî û hebûna heyî wê bibê û wê bi wê re wê di wê temenê de wê di renekê de wê were dîtîna ku ew wê li wê were lê hizirkirin.

Di sedsale 20an de wê filosofên weke Ernst March wê di şopa comte de wê li ser têtîna mantiqê û felsefeyê wê di renekê de wê bi têtîna mantiqê wê bihizirin û wê di wê çerçoveyê de wê hizrên xwe wê di renekê de wê bi têtînek vacî wê werênina ser ziman. Di dewama wê de wê bi wê re wê mijare têtîna ya şenber ku ew dikarê were fahmkirin wê dervî ya têtîna weke ya mantiqê û hwd wê di renekê de wê dervî wê li wê bihizirin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê di renekê de wê bi wê re wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê 'dordora wiyane' ku wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê were bi navkirin wê li ser mijare têtîna derûnî û mantiqê wê xabatên ku wê werina kirin wê di wê rengê de wê bixwezin ku ew di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di renekê de wê mijare hebûnê wê dervî têtînek metafîzîkî wê bi hebûna wê bi xwe re wê çawa wê were fahmkirin wê bixwezin ku ew li wê bihizirin û ew wê di wê temenê de wê di renekê de ew bi wê re hizrên xwe di awayekê de ew werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyek çerçoveya têtînek felsefeyî de wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bi felsefeyî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Felsefeya pozitiv wê di renekê de wê, rewşên ku wê hêst û sehên me li me bidina dîyarkirin wê bi dîtbarî

wê weke fenomenên ku ew dihên dîtin ku ew zanina wan bê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Agahiyên ku di ji nû ve birêxistinkirina civakê de bînarhanîn. Ew agahdariya herênî ye ku li ser çavdêrî û ceribandîna ya. Comte armanc dike ku bi zanistê civakê ji nû ve birêxistin bikê û were bi armanc kirin. Li gorî wî wê rizgariya civakê misoger bike. Tekane tişt pozîtîvîsme. Taybetmendiya herî girîng a pozîtîvîsma wî ew e ku hizra "xweza xwediyê armanceke mutleq û bilind e" red dike. Di vê rewşê de erka felsefeya pozîtîvîst divê çi be? Ew bersiva vê pirsê didê, û bibêjê ku "felsefe zanistên ceribandîna wekî modelekan bikar dihîne." "Divê ew bigire," ew bersiv dide. Her wiha divê felsefe lêkolînên xwe tenê li ser rastiyan esas bigire, encamên ceribandîna bi pergala bike û di warên wekî rewîstî, ol û ramyariyê de bikar bîne. Pirsên ku wê, bi ceribandîna nayên sehê kirin jî li derveyî çarçoveyê ne. Yanî bi gotinek din wê weke ku ew yê ku wê weke ne şenber in û razber in. Li vir dikarê wê li ser têngîna razberî û şenberî jî wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê pêşî wê mijare ya razberiyê wê, dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Razberiya berî dema comte wê di rengekê de wê bi fêrsên ontolojîkî û hwd re wê di rengekê de wê were ser ziman. Wê weke yê ku ew bi di jiyana de nayê fahmkirin û nikaribê were fahmkirin wê di rengekê de wê bi wê re wê di hênê ser ziman. Lê yê piştî comte wê têngîna razberiyê wê hinekê wê bi mijarên weke teorizekirinê re wê di rengekê de wê jinûve wê weke ku wê were fahmkirin û wê di wê çarçoveyê de wê fêrsên nû ên fahmkirinê wê li ser pêvajoyên me yê fahmkirinê ên aqilê pîretîkî re wê bi têngîna weke teorizekirinê û hwd re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Em dikarin li vir têngîna teoriyê wê ji du aliyan ve wê fahmbikin aliyê pêşî wê bi têngîna weke ya metafîzîkî û hwd ku wê weke di nava felsefeyê de wê di demên berê de wê were lê hizirkirin bê. Ya aliyê wê yê din jî wê bi teorizekirina ku ew dihê kirin re ku ew wê were ser ziman bê. Di wê temenê de wê weke encama pêvajoyên fahmkirinê û hwd ku ew bi temenekê azmûnî wê bibê re wê karibê wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê bi pêvajoyên wê yê fahmkirinê û hwd re wê bi temenekê fahmkirinê û têngiştinekê wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa pêşketina têngîna pozîtîvîzmê bikin wê di serî de wê hinek aliyên wê yê ku wê di wê nûqteyê de wê werina ser ziman wê hebin. Mînaq comte wê mijare zanyariyê wê ji felsefeyê wê cihê wê li ser temenekê diyardeyî wê bidest hildana li dest wê bikê. Di wê çarçoveyê de wê bi salixkirina wê re wê li ser wê bisekinê.

Comte wê di serî de wê ji sê aliyan ve wê weke ku wê nêzî wê bibê Aliyê pêşî wê ji aliye civaknasi ve bê ku wê di wê temenê de wê çawa wê di nava civakê de wê wekhevîyekîyê wê bi wê re wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê. Aliyê din ê duyem wê ji aliye têtînek civakî û ramiyarî ku wê di wê çerçoveyê de wê bahsa maf û azadiyê wê bikê. Aliyê sêyem wê salixkirina temenê wê ji ya felsefeyê cihêtirî wê werênê ser ziman.

Ber çî wê di wê demê de wê ji felsefeyê wê cihê wê ev wê were kirin? Ber ku felsefe heta wê demê hin bi hin wê weke nûka wê bidest ketina li nava jiyane wê bikê û wê bi pirsgirêkên jiyani û pîretikî re wê bidest alaquadarbûnê wê bikê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê hilde li dest.

Di wê nûqtayê de wê, di mijare salixkirinên xwe yên bi demê re wê demên pêşî ên weke yên demên mitoloji û metafizîkê wê şîrovebikê. Demên piştî wê yên teoloji û hebûnek metafizîkî a bi wê re ku ew bi razberî li wê dihê hizirkirin wê bikê. Di ya sêyem de jî wê ya têtîna demê a pozitivist ku wê di awayekê de wê bi zanyarî wê nûka wê pêşkeve wê bahsa wê bikê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev cihê kirin wê bi zêhnî jî wê di rengekê de wê were kirin. Di rengekê de wê, di wê demê de wê hinbi hin wê nivîsandinên li ser dîroka civakê wê care pêşî wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê li ser rewşa malbatê, kes, û têtîliyên nava kes weke bi civaknasî û hwd re wê di wê de wê, care pêşî wê weke ku wê bina mijare axiftin û nivîsandinê. Aqil wê hin bi hin wê bi wan aliyan ve wê bi dîtina wan re wê mijul bibê.

Weki din wê dema ku ew wê bahsa demên berê ên serdema navin wê bikê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew wê li ser têtînek hebûnî wê şîrovebikê. Wê dema pêşî a weke ya teolojikî ku wê bi têtîna baweriyê re wê bi wê re wê pêşkeve û wê di wê de wê tenê wê xwûdê û ol û bawerî wê hebê. Di wê de wê zêde wê bahsa mirov wê newê kirin. Di wê temenê de wê ev dem wê weke demek teolojikî wê bi wê re wê pênasebikê. Di wê temenê de wê hanîna ba hev a gotina teolojiyê a demê wê di wê rengê de wê bi morfolojikî wê hinek wateyên cihê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê ji têtînek zêdetirî wê bidina me. Wê di wê de wê, çawa wê li mirov û civakê ew hatiya nêzîkkirin wê bi wê re wê di rengekê û fêrsekê de wê weke ku wê bi wê

re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê di wê demê de wê lêpîrsîna hewirdorê, mirov û hizra wan wê çawa wê hebê û an wê nebê wê di wê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê hebûnên razber û an hebûnên nayên dîtî wê di wê rengê de wê bi gotinî wê bi kirpênê û wê beremberê wê hebûnên dihên dîtî ên weke xwezaye mirov û mirov û hwd re wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê bi kirpênê. Di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê ya ku ew dihê dîtî û şenber a wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê mijare rêveberiya mirovî wê di renekê de wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring u wê hilde li dest bê. Mirov wê heta wê demê wê di bin rêveberîya hêzên ne dîyar û nayên dîtî de bê re wê di renekê de wê bixwezê wê bi wê têgîna xwe ya pozitivist re wê di şêwayekê de wê çerçoveya wê xêz bikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê civak wê hebê ew wê demê di bin rêveberiyek şenber û dîyar de ew bibê û ew wê were pênasekirin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê bahsa wê bikê.

Wekî din wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinên ku ew dikê re wê di wê temenê de wê li ser diayerdeya diyar re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê dema dîyem wê di dewama wê de wê weke dema metafizikî wê pênasebikê û wê di wê demê de wê çawa wê weke demek ku wê di wê de wê razberkirin wê were kirin û wê hebûnên na şibihina mirov wê werênê ser ziman. Wê di wê rengê de wê mijare metafîzîk û salixkirinên wê di dîmenekê nitelikî de wê bi wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê bê wê werênê ser ziman. Nitelikên ku ew dihên ser ziman wê di wê rengê de wê bi wan re wê çawa wê weke nitelikên metafîzîkî ên ne diyar û razber bin wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê dikarê wê di renekê din de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Dema metafizikî wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi xoslet û nitelikên wê re wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama

wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dema metafizikî de wê hebûna mirov û xwezayê wê di wê têngîna razberî de wê bibê û wê bi nitelikên wê yên ne diyar re wê bibê. Ew wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bixwezê ku ew wê balê bikişênê li ser wê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê weke çerçoveyek ku wê ji mirov û jiyane mirov dût û razber wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Wê weke nitelikên ku ew wê mirov wê xwe di wan de wê nebînê û an wê di wan de wê mirov wê bi nitelikên xwe nebin re wê di rengekê de wê weke aliyên ku ew wan dihênê ser ziman bin.

Weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê. Li hemberî wê razberiyê wê di rengekê de wê hin bi hin wê balê bikişênê li ser wê dema nû a ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de ku ew wê di dewama wê d ewê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ew wê, di dewama wê de wê pêvajoya dema ku ew dihê û wê ji wê razberiyê wê hin bi hin wê bi ber şenberiyek jiyani ve wê herê wê weke dema pozitivismê wê pênasebikê û wê di wê temenê û çerçoveyê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê demê de wê tişt wê di rengekê de wê bi diyardeyî wê bi aqil wê bibê û wê were fahmkirin. Wê aqilê pîretikî wê bibê û wê rêgezên aqilî ku ew wê li gorî wan wê rêveberin wê bibê wê di rengekê de wê bibin. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê ji ya razber wê dût ketinê û an ji ya metafizikî dût ketinê wê di rengekê de wê bi wê çerçoveyê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Comte wê aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê bi zimanekê lêpîrsîner wê hilde li dest. Ew jî wê di awayekê de wê bi aqil û felsefeyê re wê mijare zanînê demê ku wê pêşkevin wê çawa wê weke pêwîst bin ku ew pozitivist bin wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê di kirdeya wê gotina divê ku ew pozitivist bin wê, di rengekê de wê morfolojîyê şenberîya jiyane ku ew wê di wê de wê aqil wê bi jiyane û pîrsgirêkên wê re wê alaquadar bibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku

wê mijare salixkirinên bi fahmkirina aqil re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê. Şenberîya bi aqil û aqilê pîretîkî û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê bikirpênê.

Dema wê weke dema ku têgihîştina zanistê ava bûye bê. Di dawîya Serdema Navîn de dest pê kir. Ramana nûjen êdî bûyeran bi bûyerên din re rave dike. Pêşketinên zanistî heta vê gavê bûne sedema sedemek nenas. Wî bi zagonên zanistê dest bi ravekirina gelek bûyeran kir. Xweza zagonên xwe hene. Zanîn li gor van zagonan çêdibe û zanîn tenê zanîna rastiyan e. Di serdema ku têgihîştineke bi vî rengî çêdibe de, divê felsefe jî mîna zanistan pozîtîv be, tê wateya paqijkirina ramanê ji hêmanên teolojîk û metafîzîkî. Ya girîng ew e ku mirov li ser rêbaz û rêgezên zanistan bihizire. A. Comte têgeha "herênî" bi maneya çêker û ne wêranker an "neyînî" bi kar haniye. Comte bi vê hevokê îdia dike ku hemû felsefeyên beriya pergala ku wî ava kiriye, wêranker û neyînî bûne, lê pergala hizirkirinê a pozitivist avaker û herênî bûye; ji ber ku wan bi metafîzîkê di wateya derbaskirina ezmûnê de mijûl dibûn. Pêwîst e ku metafîzîkê ji felsefeyê bê derxistin û li şûna wê zanistî were danîn û ji ber vê yekê jî pozîtîvîzm felsefeya zanistê ye.

Di wê temenê de wê comte wê di rengekê de wê mijare felsefeyê wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê bikê mijare lêpîrsînê. Li gorî wî, felsefeya bi wê rengê a metafîzîkî û bi hebûnek nenas û ne diyar wê karibê zanin ji wê dûrkeve. Di wê temenê de wê di wê gotina zaninê de wê gotina zanistê wê di rengekê de wê beremberê wê pênasebikê û wê di şêwayekê de wê li ser temenekê azmûnî wê di wê temenê de wê bi têgînek diyardeyî wê pênasebikê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare zanistê wê, di wê temenê de wê çawa bibê û wê çi wê esas bigirê û wê rengê pêşketina wê bi aqilê azmûnî û hwd wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê.

Comte bawer dike ku ew li dîrokê temaşe dike da ku guheztinên di zanîna mirovî de bibîne. Lê belê, divê were dîtin ku civaknasî (Comte bû ye ku têgeha civaknasiyê pêşniyar kiriye) çawa ava bûye, ku dê diyar bike ku civak di kîjan rewşan re derbas dibe. Ev çavdêrî dê hîpoteza duyemîn a Comte biafirîne, ku ew jê re dibêje hiyerarşîya zanistan. Li gorî Comte zanistên takekesî zanistên pozîtîv in û her yek ji wan di hiyerarşiyekê de ye ji giştî heya taybetî. Bingeha vê hiyerarşiyê di jimare, geometrî û mekanîkê de ye. Hêdî hêdî matematîk, astronomî, fîzîk,

kîmya û biolojî dihê li ser van. Di asta dawî de civaknasî heye. Hemî zanist ji jimartinê ber bi civaknasiyê ve bi zêdekirina zanyariyên xwe yên taybet li zanyariyên berê pêşve diçin. Her zanistek pêdiviya zanîna ya beriya xwe heye. Ev rêzik ji pêşketinên dîrokî yên zanistan diyar dike. Hemû zanist bi vî awayî hatine rêzkerin, di sê zagonan re derbas dibin. Matematîk ji roja ewil ve pozîtîvîst e. Wî bingehe matematîk û zanistên din bêî ku tu zanîna jimare, geometrî û mekanîkê bikar bîne danî. Zanista stêrnasiyê ji ber tevliheviya xwe di her sê awayan re derbas bûye. Bi Arîsto re bû metafîzîk û bi Newton re bû metafîzîk. Her zanistek razber bi zanistên xwe yên konkret tê temamkirin: Mînaq, mînerolojiya betanîkî li fizîk û kîmya razber tê zêdekirin; Zoolojî û botanîk bi biolojiya razber ve girêdayî ye bi zagonên giştî yên diyardeyan re, û zanistên konkret bi heyîn û bûjenên ku van zagonan bi kar tînin ve girêdayî ye. Zanistên konkrêt ji zanistên razber dema ku bi wan ve girêdayî be, bi viya hêdîtir pêşve diçin. Fîzîka civakî (Physique sociale), ankû civaknasî, ku taca zêhnê zanist û sazûmana tevlihev e, hêj di rewşek metafîzîkî de ye û li gorî Comte, pozîtîvîsm wê rewşa xwe ya herênî (positiv) bîne. Di dewama wê de wê li gorî wî pozitivîsm wê van aliyan wê di awayekê de wê ji hev wê cihê bikê. Wê di rengekê de wê ya razber û şenber wê j ihev cihê bikê û wê bi pêvajoyên ya şenber re wê di rengekê de wê pêşketina xwe wê taçdar bikê. Di wê temenê de wê pêvajoyên pozitivist ew di wê nûqtayê de ku ew dihênê ser ziman wê di rengekê de wê bi şenberiya aqilî wê çawa wê ew wê were temamkirin re wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Li gorî Comte, bûyerên dîrokî jî mîna bûyerên biolojîkî, bi pêwîstiyekê hevûdu diafirînin. Ew jî zanistek e. Ew jî dikare were lêkolîn kirin. Ji ber vê yekê, wekî hemû zanistan, dîrok û civaknasî jî dikare di pratîkê de were sepandin û ji bo xizmeta mirovahiyê were pêşkêş kirin. Ji rastiyên takekesî digihêje giştî. Bi azmûn û çavdêriyê re giştîbûneke înduktîf pêk tê. Dibe ku ev hîpoteza giştî were birhan kirin an jî nebe. Eger bê birhankirin, agahiyên rast dihên bîdestxistin; Rastiya derpêşê bi lihevhatina wê bi taybetmendiyên dîtbarî yên diyardeya ku pê re têkildar e ve girêdayî ye. Heger derpêş bi tiştê ku bi hestan tê bîdestxistin re li hev bike, heke nebe, xelet e. Bê derpêş, mijara ku derpêş rast e an derewîn nayê nîqaş kirin. Ji ber vê yekê, derpêşên metafîzîkî û yên ku bi tişt-a-bi xwe ve (noumena) ve girêdayî ne mijara zanistê ne; ji ber ku derpêşên weha rast nayên nişandan. Li gorî têngîna pozîtîvîst, ya metafîzîkê ji pîvana ku wê ji zanistê cuda dike ev e. Metafîzîkbûna derpêşan, bêwatebûn heman tişt e. Bi gotineke din, derpêşên ku nayên

kifş kirin ka ew rast in an na, di xwezaya xwe de metafizîkî ne. Kes; Heyîneke xwedî erkên zêhnî û hundirîn e ku bi “hezkirin, hizirîn, bi evîn tevbigerin û hezkirina ji tevgerê re” ji mirov subjektîf derbasî altruîzma civakî dibe. Ev rêgez bi pênc karên rewşenbîrî yên mêjî ber bi armancê ve tene rêve kirin. Pênc karên rewşenbîrî yên navbeynkar ên mêjî linavxistin: Ew wê giştîkirin, tamîkirin, dahûrkirin, pergalkirin û têkilidanin bin (çav: Egan, Kieran (1997). The Educated Mind. University of Chicago Press.p. 105–116).

Comte wê dema ku wê bahsa wan her çar aliyan wê bikê wê hersê aliyên pêşî wê bi pêşnûma hizirkirinê ve wê girêdayî wê li wê bihizirê. Aliyê din ê dawî jî wê bi hanîna ser ziman re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Wek rêgez, hîskirin pir girîng e. Çawa ku zanistên xwezayî yên bêcan di qada xwe de teknîkek afirandin, zanistên xwezayî yên zindî jî bi saya têgihîştina herênî dê teknîkekê di civakê de biafirînin. Ev teknîk teknîka rêvebirina civakê ye. Teknîka birêvebirina diyardeyê dê di nîzamek nû de pêk were. Ev nîzama nû têgînê a zanînî mirovayiyê ye ku ji aliyê Comte ve hatiye pêşniyarkirin. Evtêgîn ne teolojîk û metafizîk e. Ew herênî (positiv) ye ji ber ku ew li ser bingeha rastiyan e. Ev civakê (sociolatrie) ye, ne ji Xwûdê re. Ew wê têgînê vê têgîna mirovahî (L'humanité) ye û rêgeza wê hêskirin (L'amour) e. Hês bi formula “ji bo kesên din jiyana kirin” dihê ser ziman. Jiyana ji bo kesên din dihê wateya hêskirina yên din. Hişmendiya hevbeş hebûneke ser-kesî ye. Mirovatî bi mirovan dihê ser ziman û bi wê re jî mirovatî dihê ravakirin. Mirov bi qasî ku beşdarî mirovayiyê bibe, nemir dibe. Comte wê di wê nûqteyê de wwê hêsta mirovatiyê wê weke hêstek teybet wê di wê nûqteyê de wê bixwezê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ew wê, weke aliyekê ku wê, di wê de wê mirov wê xwe bibînê û wê weke beşek ji wê bibînê. Wê bi bûna mirov re mirov wê di destpêka têgîna mirovatiyê de wê li wê têbigihijê. Lê Comte têgîn û pêwîstiyên bi fahmkirina têgîna mirovatiyê re wê di dewama wê de wê li ser mijarên hîskirinê û hêstên baş û nebaşiyê ên li hemberî hev re wê li wê bihizirê. Li gorî comte wê hêsta mirovatiyê wê weke hêstek ku wê mirov wê li ser wê temenê wê bi xwebûna mirov re wê rûbirû wê werênê û wê ji aliyekê din ve jî wê li ser esasê mirovbûnê û an bûna mirov weke bi ali, xoslet û nitelikên baş re wê, di rengek de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê li wê bihizirê. Ew wê, hêstê wê weke hêstek teybet wê hilde li dest. Di dewama wê de wê, mirov wê, hevnasîna bi wê hêsta mirovatiyê re wê ne tenê wê bi xwe re wê hevnasînê wê bikê.

Wê bi nitelikên xwe yê mirovî re wê, di rengekê de wê hevnasînê wê bikê. Ew wê hêstê wê di rengê ku ew şîrove dikê wê weke olek mirovatiyê a hevbeş û bi nixîtîya mirovî ku wê pêşkeve wê, di fêrsekê fahmkirinê de wê şîrovebikê. Di wê nûqtayê de wê di têgîna pozîtîvîsmê û hevnasîna wê ya mirov re wê, bi wê re wê, weke temenekê giring ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ji aliyê wê hêsta mirovatiyê û şîroveya Comte a ku ew di wê temenê de wê, bi fêrsên hîskirinê, hêskirinê, û an têgînên weke evindariyê û hwd re wê li wê bihizirê wê di wê warê de wê çî nitelik û teybetmendiyên wê hebin wê, weke aliyekê wê yê giring ku em dikarin wê hinekê din li ser wê bisekin in bin. Di wê hêstê de wê weke ji mirov û mirovatiyê hês dikê wê li ser wê bisekinê. Ew wê dema ku wê têkiliya hêskirinê a mirovatiyê wê dikê ku ew wê fahmbikê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê, bi şibandîna li rewşek têgîna qatoliktîyê re wê werênê ser ziman. Wê jî wê di rengekê de wê, di wê awayê de wê werênê ser ziman. "Fariştayên parêzvanên katolîk di ola mirovatiyê de jin in; Ji ber ku evîna rastîn taybetmendiya jinê ye. Jin ji mêran zêdetir altruîst in û ji evîndariyê re zêdetir bi fahm in. Hêzkirina ji civakê re wê bi evîna jinê pêk were, li gorî formula "wekî ji mirovekê hêsbike ji mirovatiyê jî hês bike". Li gorî vê têgînê wê li her herêmê perestgeheke pozîtîvîst bê avakirin û kahînanên pozîtîvîst ku ji Serokkahîn pozîtîvîst re radigihînin wê ji bo rêbertiya van perestgehan bîn wezîfedarkirin(çav: Lepenies, W., (1988), *Between Litterature and Science: The Rise of Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press).

Li vir mirov wê têgîna comte a 'mîrovatiyê' wê ji aliyekê ve wê hilde li dest wê karibê wê di rengekê de wê weke têgînek ku ew wê, di wê çerçoveyê de wê derxê li pêş bê. Wê weke çawa wê di çerçoveya fêrs û morfolojiya baaweriyê de wê were jiyankirin û an wê weke di nava wê de wê, bi mirovatiyê re wê xwe bîne ser ziman wê di wê temenê de wê hinek şibandînan ku ew wê bikê wê bibê.

Di rengekê de wê têgîna mirovatiyê ku ew wê weke di rengê têgîne baweriyekê û an olekê de wê di rengekê şibandînekê de wê şîrovekirina wê jî wê di rengekê de wê, ne weke têgînek olî û an bawerî lê wê weke fêrsek fahmkirinê a ku mirov wê di şêwayekê de wê bi têgîna mirovbûnê û razberîya wê û an bi aqilbûnê û razberîya wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bi hev re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê gotina mirovatiyê a comte wê ji aliyekê din ve jî wê di wê rengê de wê fêrsên mirovbûnê wê di wê de wê bixwezê ku ew di çerçoveya têgîn û hêstên civaknasiya civakî de wê li ser têgînek pozitivî re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare fahmkirinê a mirov ku ew wê li şûn xwe wê bi wê binerê wê li şûna têgînek ol û baweriyekê wê bi dîtina wê ku ew, mirovatiyê wê di wê çerçoveyê de wê bibînê û ew bi wê re wê mirovbûyina ku ew xwediyê wê ya ew bi wê re wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Gotina mirovatiyê wê ne gotinek ku wê di dema comte de wê ew wê di wê rengê de wê bi têgînek razber û gelemperî wê li wê bihizirê û ew wê, di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Bi fêrsek razberî wê hê di dema felsefeyê a kevnera de wê di nava têgînên sokrat de wê, bi hizirkirinên wî re wê, di rengekê de wê, were dîtîn ku ew wê li wê bihizirê. Têgîna mirovbûnê ya ku xweya herî zelal di hevoka 'min li xwe lêpirsî' de dibîne, ku Heraklit tê de felsefeya xwe bi kurtî tîne ziman, bi Sokrat re çerçoveyek teorîkî ya bi wê re wê bi razberî bibê wê bi wê re wê bihizirê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Sînorê sereke yê ku felsefeya Sokrat ji pêşiyê wê vediqetîne pirsgerêka mirov e. Sokrat û Platon de pirsgerêka mirovî ya bi hev re nixand. Sokrat di danûstandinan de xosletên bingehîn û fezîletên rewîstî yên xwezaya mirovan bi berfirehî ji me re rave dike û mirovan weke heyîneke hişmendî dinirxîne. Mijarên felsefî yên ku heta Sokrat weke monologuekê dihatin destgirtin, bi wî re veguherî danûstandinê. Li gorî Sokrat, mirov dikare bi danûstandinê an jî bi ramana diyalektîkê xwe bigihîne zanînê. Ji ber vê yekê mirov di felsefeya wî de weke heyîneke ku ji pirsêka aqilane ku jê re hatî kirin de, mirov dikarê bi aqilî bersivêkê bide. Mirov bi karibe bersivên aqilane bide xwe û yên din jî dibê mijare rewîstî.

Sokrat di paraznemaya xwe de dihênê ser ziman ku wê jiyaneke wê dema ku ew nehatî lêpirsin wê ne layiqî jiyankirinê bê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ew wê di rengekê de wê li bersivên li ser wateya mirov û hwd re wê di rengekê de wê were dîtîn ku ew wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Ew gotina mirov wê bi têgîna cewherê re wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê cewherê jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li ser mijare xwe naskirinê û fahmkirinê wê di rengekê de wê bisekinê.

Li gorî sokrat, "xwenasîn' dihêle ku mirov pê bihese ka tiştên li ser xwe baş in an xirab in. Her wiha ger em zanibin muxatabên me kî ne, em dikarin rê li ber naskirina başî û xerabiyê vekin. Armanca din a girîng a rêgeza "Xwe nas bike" ew e ku bi bîr bîne ku mirov pîvana her tiştî ne. Ji ber ku naskirina xwe ewrên serbilindiyê belav dike. Wekî din, "tenê mirovê biaqil e ku bizane û tiştên ku wî eleqedar dike, xwe nas bike." Sokrat bi israr û teqez dike û dihênê ser ziman ku her mirovek xwedî wîna naskirina xwe ya. Weki din li gorî sokrat wê siyan û an fezîleta wî ya herî mezin ew bê ku nîşan dide û birhan dike ku zanîna di warê fêrbûn, hînkirin û jiyane de vegerek e, veguhertinek e ber bi ya her mirovî ve ya. Bi xwe û 'gerdûnê' di nava wî de ya. Li gorî vê yekê, kirina felsefeyê ji berhevkirina zanîne an jî bidestxistina şiyana teknîkî wêdetir çalakiyek e. Di gotinek xwe de wê, bi wê rengê wê bîne ser ziman. "Ey mirovên Atînayî, di rastiye de têkiliya min bi çîrokên fizîkî re tune." Bi wê gotinê ew dixwezê wê werênê ser ziman ku ew wê li ser têgînek hişmendî û siyanî re ew bi wê re wê dide diyarkirin û dihênê ser ziman.

Di pêvajoya sepandina teoriya wî ya ramanan de li qadên rewîst, huner, ramiyarî û perwerdeyê dihê nîqaşkirin. Platon di ferqkirina mînaq û ramanên tevgerên rewîstî de, bi heman hûrgilîkirina Sokrat nîşan da. Dema ku kesek ji bo kesek din qenciye dike, dibe ku ev kiryar ji bo kesek din karek baş û an nebaş bê. Ji ber vê yekê, her çend tevgerên rewîstî ramanek teqez parve bikin jî, ew bi xwe ne teqez in. Platon dibêje ku çareseriya her pirsgirêkê, pirsgirêka mirovî jî di nav de, tenê di bin rêvebirî û seheta kesên ku mijarê herî baş dizanin de dikare were çareser kirin. Di danûstandina welêt de, ku nîşaneyê ramana afirandina civakek îdeal a ji bo derketina mirovekî îdeal e, tê pêşbînîkirin ku civak ji hêla mirovên aqilmend ve were avakirin. Weke ku tê dîtin, "Dema ku Sokrat pirsgirêkên mirovî û çandî ji perspektîfa felsefeya rewîstê bahse dike, Platon jî heman pirsgirêkan ji perspektîfa felsefeya ramiyarî û civakî vekolandiye." Taybetmendiya sereke ya teoriya xwezaya mirovan a ku ji aliyê Platon ve hatiye pêşkêşkirin, îdiaya ku mirov hebûnên civakî ne. Mirovê kesî ne têra xwe ye ji ber ku gelek hewcedariyên wî hene ku bi serê xwe nikare têr bike û an pêkbênê. Ew bê ku xwe bispêre kesên din nikare pêdiviyên xwe yê bûjenî yê wekî xwarin, cil û berg û stargehê pêk bîne. Kesê ku piraniya dema xwe di hewla jiyane de derbas dike, ji bo çalakiyên wekî rêhevaltî, lîstik, huner û fêrbûnê, hindik dem dimênê. Ev jî diyar e ku kesên cuda xwedî berjewendî û şiyane cuda ne. Mînaq komên civakî ên cotkar, kedkar, leşker, rêveber û hwd dibin. Li gorî

platon, her kes bi perwerde û ezmûnê li gorî cewhera xwe di karekî de pispor dibe. Ji civakîbûnê wêdetir tu tişt heya û an nîn e wê, dikê ku wê fahmbikê. Mirov hem qelsîn hem jî xwedî hêz in. Ev qelsî û kêmasiyên ku di mirov de têne dîtin, ji hin pirsgirêkên di pêkhatiya civakî de derdikevin. Civaka bêkêmasî kesên bêkêmasî derdixe holê. Bi ramanên berevajî, kesên xelet civakên xelet diafirînin. Kesên neheq avahiyeke civakî ya neheq diafirînin. Ji ber ku dadî dihê wê wateyê ku her kesek bi rêk û pêk bi hev re erka xwe pêk bîne.

Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê li têgînên comte jî binerê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew li ser wan aliyan re ew di rengekê de wê rewşa heyina mirov û fêrsên wî yên fahmkirinê û pêvajoyên pêşketina wê di rengekê de wê di nava şertûmercên wê de wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava civakê de û têkiliya kes û civakê wê di rengekê e wê bi hev re wê, di mînaqek bi wê rengê a bi hizirkirinê re wê bikê ku ew wê fahmbikê. Wê dema ku em hizrên wî yên li ser têgîna pozitivîstiya civaknasî ku mirov li wan dinerê wê, di serî de wê di wê rengê de wê weke ku wê hizirkirinek wê di rengekê de wê weke ku wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê bi wê re wê biafirênê. Hizrên comte ên di derbarê çerçoveyek civakî û têkiliya kes a bi civakê û bandûra wan a li ser hev re wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Civak wê di rengekê de wê di qada mirovbûna mirov de wê, weke malgehe mirov bê. Ji aliyê din ve jî wê, weke aliyekê wê yê din jî wê di nava wê de wê çawa wê bi hêstên mirovî û an weke ku ew şîrove dikê ên 'mirovatî' ku ew dihênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Comte wê gotina wî ya mirovatîyê wê weke gotinek nîrxî ku wê di wê de wê têgînên nîrxî, nitelikî, û pîvan û rêgezên ku ew bi mirov wê bi wê re wê li gorî wê bijî wê di wê de wê kifşbikê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê û wê fêrsên fahmkirinê ên ku ew wê di wê de kifşdikê wê bi wê re wê pêvajoyek hizirkirinê wê bi nîrxî wê ji wê aliyê ve wê bi têgîhên darazî wê weke ku wê bimeşênê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mirov wê weke xwe wê mirov bê. Lê wê di wê de wê mirovati wê hebê û wê di wê mirovatîyê de wê çawa wê bijî ew wê weke di rengekê de ew wê tabîi wê bê. Ew wê rengê wê weke di şibandînen rengê têgînek bawerîyê ku ew wê weke li ser têgîna qatolîkîyê re wê nîqaş bikê wê di wê rengê de wê, bi mejiyekê weke xwe tabîi kirinê wê

werênê ser ziman. Lê ew wê di mejiyê gotinê de wê ji hev cihêbûna jî wê li ser aqilê pozîtîvî ku ew wê çawa bi wê ji wê cihê bikê re wê bi çerçoveyek fahmkirinê a berfireh wê bixwezê ku ew wê di rengê de wê werênê ser ziman.

Ji aliyê pêşketina civakê û rewşên weke rêvebirina wê ji aliyên kes ve wê çawa wê bibê jî wê bi wê çerçoveyê re wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, bi mejiyekê pozîtîvî wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê di temenê kes û kesbûna xwe û an mirov û mirovbûna xwe de wê di wê çerçoveyê de wê şîrovebikê. Wê bi fêrsên mirovatîyê ku ew wê xwediyê wan bê wê werênê ser ziman û ew wê bi xoslet û nitelik wê çî bin wê li ser wan wê ji aliyekê din ve wê bi hizirkirina bi wê re wê li ser wê bisekinê.

Comte wê di rengê de wê mijare têtîna diyaretîyê wê di rengê de wê hilde li dest. Ew wê bi mijare giştîyê re wê di rengê de wê hilde li dest. Li gorî wî wê her diyarde wê yek bi yek wê ya din wê temem bikê û wê bi wê re wê li ya giştî wê bide gihandin.

Di wê temenê de wê têtîna piştrastkirinê wê di rengê de wê bi wê re wê di nava ya rast û nerastîyê de wê hilde li dest. Di wê nûqtayê de wê dihênê ser ziman ku wê dema ku ew bi birhan hat kirin û rast derket wê rast bê û dema ku ew bi birhan hat kirin û ne rast derket wê ne rast bê. Di wê nûqtayê de wê mijare rastîyê û nerastîyê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Di rengê de wê, dema ku wê bahsa wê bikê wê di şêwayekê de wê, bahsa 'tiştê di xwe de' û an ku wê weke 'numen' wê were bi navkirin wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di rengê de wê, bi rêya sehê wê, di rengê de wê gihiştina li zaninê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di rengê de wê di nava ya ku ew şenber û ne şenber de wê di rengê de wê li wê bihizirê. Ya ku ew dikarê were piştrastkirin û ya ku ew nikaribê were fahmkirin û piştrastkirin wê weke nûqtaya ku ew wê bi wê re wê di rengê de wê têtîna metafîzîkê û ne metafîzîkê jî wê bi wê re wê ji hev cihê bikê wê bi wê re wê di rengê de wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa derpêşê wê bikê wê di rengê de wê, di rengê de wê, bi wê re wê çawa wê, bi sehên me re wê di rengê de wê levbikê wê bi wê re wê di rengê de wê werênê ser ziman. Mijare sehê wê di rengê de wê weke ku me li jor me bi têtîna gotina mirovatîyê re

wê werênê ser ziman wê di rengê de wê, weke kirdeyekê wê mirov wê bi wê re wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Ev aliyên ku ew wê, di rengê de wê weke aliyna ku wê bi felsefeyî wê li wê bihizirê wê di şewayekê de wê mirov wê weke kirdeyekê wê di wê nûqteyê de ku ew dikarê bi wê bihizirê, bide diyarkirin, fahmbikê û hwd re wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di rengê de wê sokrat wê dema ku wê mirov wê werênê ser ziman wê weke zindiyekê ku ew bi wan fêrsan dihizirê û di serê xwe de ew xwediye hizirkirina xwe wê di rengê de wê werênê ser ziman. Ew wê bi wê re wê karibê bigihîjê li rastiye wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê di awayekê de wê bi gotina mirov re wê di dewama wê de wê bi awayekê de wê karibê di dewama wê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di wê nûqteyê de wê bi felsefeyê re wê fêrsa mirovî a ku wê derkeve li pêş wê, di wê nûqteyê de wê weke kesek ku ew ne bo wê dihê lê hizirkirin û lê ew wê weke ku comte wê bi têtîna numen'' re wê werênê ser ziman wê bo xwe dihizirê û di xwe de ku ew weke kirdeyekê heyî wê, di awayekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare mirov wê weke kirdeyekê wê derketina li pêş jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê di rengê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê.

Mirov wê, ji aliyên xwe yên bi hizirkirinê re ku wê sokrat wê weke hinek feziletina wê werênê ser ziman re wê bibê û wê hebê. Ew wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê li lê wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê di nava civaketiya ku ew dijî de wê ghiştina li wateya xwe re wê di rengê de wê fahmbikê û wê li ser wê bisekinê.

Mirov wê di wê nûqteyê de wê, weke têtînekê wê di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê bi xwe re wê di renekê de wê li lê wê were lê hizirkirin. Minaq platon wê têtîliya nava kes û civakê wê di renekê de wê li ser wê temenê wê bikê mijare lêpîrsînê û fahmkirinê. Wê bi wê re wê bixwezê ku ew bi wê têtîliya nava xwe de ew di renekê de ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê di renekê de wê bixwezê ku ew li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê têtîliya nava civakê û kes wê comte wê ji aliyê civakbûnê ve wê weke ku wê çawa wê ya mirov wê ji aliyê mirovatiyê ve wê hilde li dest wê bêtê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê weke ku wê were dîtî ew wê bi hizra mirov û gihiştina temembûnê û an rewşek ideali wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê hinek nûqteyên ku wê sokrat wê werênê ser ziman wê, Comte jî wê di awayekê de wê weke ku ew wan di kirpênê. Ew jî wê di wê rengê de bin.

Li gorî ramana Sokrat, mirov ne heyînek e ku tenê bizane ka rastî çî ye û li hember tiştên din xemsar bimîne. Mirov ji bilî zanabûna xwe ew hebûnên xwedî aliyên rewîstî, estetîk, civakî û olî ne. Ji ber vê yekê, ji bo ku mirov bigihîje temambûna dawî, cîhana ku ew tê de dijî, divê cîhanek be ku bikaribe daxwazên cewhera wî ya tevlihev bicîh bîne. Ji ber vê yekê Sokrat ji rastiya herî bilind re dibêje 'hizra qencyê'. Dema ku ramana qencyê tê zanîn, pîrsên me yê dawî têne bersivandin. Bi gotineke din, Sokrat ramana dema kevnara a gerdûnê piştrast dike. Li gorî sokrat dînya û mirov yekîtiyeke organîk pêk dihînin. Dûv re, cîhana ramanan ne tenê depoyek daneyê ye ku tê de agahdarî têne hilanîn, lê her weha bersivê dide daxwazên edalet, estetîk, ol û rewîstê, wekî ku Sokrat pêşniyar dike. Ji ber vê yekê, ramana başiyê di warê temambûnê de di ser hemî ramanên din re ye. Di wê cihane ku ew di wê de wê hênê ser ziman de wê, li ser rewşek etikî û civaknasî re jî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di pêvajoya fahmkirinê de wê ya razber û şenber wê ji hev wê cihê bikê. Ew wê, di wê nûqteyê de wê şenber û ku ew dikarê were derkkirin û fahmkirin wê bi wê re wê li ser temenekê pozîtîvî wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê hinekê din bi têtînek felsefî wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê din de jî wê mijare fahmkirina têtîna hebûnê wê di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê bi fêrsa fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê di demên felsefeyê ên destpêkê de

wê weke ku wê di nava hizrên sokrat de wê were dîtin wê mijare têngîna armancê wê di rengekê de wê, li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê, bi mirov re wê, jiyankirin û çawa jiyankirin wê weke du têngînên ku ew wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê bê. Minaq wê dema ku wê bahsa têngîna heyinê a bi mirov re wê bikê wê, bahsa 'armanca mirov' wê bikê. Di wê de wê, bênê ser ziman ku wê di têngîna wekhevîyekîyê de wê, armanca mirov wê ne ji dilxweşîyê wê hazgirtin bê lê wê dilxweşbûn bê. Wê bi wê rengê wê ji wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Bi danasîna hêmanên cihêreng ên xwezaya mirovan, Sokrat giyanê wekî temenekê anatomîkî ya sêalî da dîyarkirin. Her çiqas hiş, wîn û sîyan di her mirovî de hebe jî, sokrat li gorî rola serdest a yek ji wan sê aliyên mirovî diyar kiriye: evîndarê zanînê; ji navdariyê hês dike; ji pereyan hez dike. Mafê rêvebirin û sehêtkirina wîn û pêwîstîyann ku ji hêmanên giyanê ne, divê di hiş de hebe û di navbera wan de ahengek lihevhatî hebe. Sokrat .bi peyva dikaioussune re ku wê platon di danûstandinên xwe wê werênê ser ziman wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. Ev peyv bi gelemperî zimên de di wateya wek dadwerî (equitable) tê wergerandin. Civakeke birêxistinkirî, dadperwer ew e ku her hêman bi hev re rola xwe bilîze. Minaq platon fezîletê wek jêhatîbûn û fonksiyona tam a nixrên rewîstî yên di çarçoveya wê de dihesibîne. Ew nebûna fezîletê wek kêmasî û qelsî dibîne. Ji ber vê yekê teoriya hêmanên giyan di ramana Platon de îdealên li ser kes û civakê numinêr dike.

Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê ev wê weke têngînên ku wê di têngîna heyina mirov de wê werina kifşkirin bin û wê weke sokrat û platon jî wê weke nixrên ji navaroka fahmkirina gotina mirovatîyê jî wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di nava gotinê de wê, di wê temenê de wê, weke ku em bi comte re wê dibînin wê di nava ya şenber weke minaq bi gotina mirov re ku ew were ser ziman û ew mirovbûnekê dihênê ser ziman. Di wê gotina mirov û an mirovbûnê de wê têngîna mirovatîyê wê di dewama wê de wê têngîneke razber ku wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê weke aliyekê wê yê ku ew wê, di dewama wê de wê weke ku wê karibê wê were li lê hizirkirin wê bê dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, di rengekê de wê di têngîna gotinê de wê, weke nixrbûnê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman. Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku

mirov wê karibê wê di regekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, di çerçoveya têgîna nirxbûnê de wê dema ku em dúbare bi şûn ve herin wê, demê wê di demên kevnera de wê weke ku wê di nava têgînên sokrat û hizrên wî de wê weke ku wê were ser ziman wê mijare nirxbûnê wê di regekê de wê weke bi temenekê hişmendî wê werênê ser ziman. Platon wê bi fêrsên siyanî wê di giyanê de wê di regekê de wê weke ku ew bi cih hena re wê di regekê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê mijare têkiliya hiş û hebûnê û hebûn û diyarkirina wê ya bi fîzîkî û an bûjenî û hwd re wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di regekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Beremberê wê di regekê din de jî wê mijare heyinê wê weke ku wê di demêmn hemdem de wê were ser ziman wê bi têgînek heyina zaninê re wê, di temenekê pozitivist de wê were ser ziman. Di wê nûqtayê de wê aliyên weke yên rewîstî û hwd wê ji kirin û çavdêrî û çavkaniya heyina heyî wê di regekê de wê karibê wê bibê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Dîsa ku weke ku me hinekê li jor wê hanî ser ziman di çerçoveya têgîna pozitivist a comte de ku wê bibê wê karibê wê bi wê rengê wê mijare fahmkirinê wê di regekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Zaninên ku ji derveyî aqil, ceribandin û çavdêriyê hatine bidestxistin, ne rast e Bi vê yekê ku Comte ceribandin û çavdêriyê dike temenê hizirkirinê û girtina zaninê de. Comte, wê li gorî wî mirov dê bi hişê xwe fonksiyona zagonan bibînin. Li gorî Comte, divê civak jî mîna zagonên xwezayê xwedî zagon be. Erka civaknasiyê dîtina van zagonên civakî ye. Perspektîfa ku Comte ji bo civaknasiyê pejirandibû, zanistek herênî bû. Comte; Wî bawer dikir ku civaknasî divê di lêkolîna civakê de heman rêbazên zanistî yên hişk bikar bîne ku fîzîk an kîmya di lêkolîna cîhana fîzîkî de têne bikar hanîn. Di wê nûqtayê de wê mijare zaninê wê di regekê de wê hilde li dest. Di regekê de wê mijare çavkaniya zaninê wê li ser temenekê emprikî û an azmûnî re wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi hev re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizra xwe wê di regekê de wê weke ku wê were dîtin wê bînenê ser ziman.

Ew dikare wekî nêrînek felsefî were pênase kirin ku dibêje ku yekane darêjka zaninê ya derbasdar an rast agahdariya ku ji hêla zanistiya

ampîrîkî ve hatî eşkere kirin e. Pozîtîvîzm pêşniyar dike ku zanist divê tenê bi mîqdarên çavdêriyê yê ku bi ceribandina rasterast têne zanîn re mijûl bibe. Li gorî vê nêrînê; Zanyar dikarin bi rêya têgihîştina têkiliya sedemî ya di navbera bûyeran de pêşbîniyê bikin ka dê çawa pêşbivekin. Bi wê re wê, li ser têgînek weke ya bi vedîtina zagonên xwezayî bi rêya zanistîya ampîrîk û metodolojîya zanistî û nîşankirina bandûrên hêzên xwezayî di fîzîk, kîmya û biolojîyê de wekî mînaq bigirin û heman rêbazê ji zanistên civakî re bi kar bînin da ku rave bikin ka civak çawa pêş dikeve û eşkere dike. sedem û encamên bingeşên ên guhertina civakî. Pozîtîvîzm, bi wê yekê dixwaze bibe zanistêke civakî, bibe wesîleya keşfkirina xwezaya mirov, civak û pêşerojê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê di nava ya diyar û ya ne diyar de wê di wê nûqteyê de wê di rengekê de wê cihêkirinekê wê weke bi hizrî wê bi wê re wê bikê. Di wê rewşê de wê ya diyar wê weke ya ku ew heya û wê karibê wê fahmbikê û wê karibê wê di awayekê de wê li wê û zelalî û sadebûna wê li wê were têgihîştin. Di wê nûqteyê de wê, bi wê re wê zanina zelalî û sade û an safî wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ya ne diyar wê weke vaji wê ne diyar bê û wê nikaribê me bigihijê şenberîyekê di fahmkirina jiyane de. Ji wê xwe wê li vir wê weke kirdeya fahmkirinê a giring wê mijare salixkirinê a jiyane û fahmkirina wê di wê de wê derkeve li pêş.

Di wê nûqteyê de wê ya ku wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê rengê de wê di nava jiyane de wê bi awayekê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê xwe bide diyarkirin bê.

Di nava jiyane civakî de wê rewşêmn jiyankirinê wê di rengekê de wê bi xwe re bi sînor wê di rengekê de ku ew werina fahmkirin. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din wê karibê wê werênê ser ziman ku wê aliyê têngîna pozîvîzîmê ê bi jiyane civaknasi û encamên wê re wê di wê temenê de wê di dîmenekê cihê ê jiyane de wê karibin xwe bidina diyarkirin wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev wê di awayekê de wê di warê dadî, ramiyarî, dîrokî û hwd de jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wekî din wê aliyê civaknasî wê pêşî wê dikarê wê hinekê wê li ser wê bisekinê. Di wê warê de wê, mirov wê weke bi hebûn, keseyet û xwedî wîn û di rengekê de wê di nava jiyane xwe de wê weke hev di wekhevîyekîyekê de wê di nava jiyane de wê hebin re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov wê li şûna ku wê li bendê ji deverek din û an hêzek din a metafizîkî wê bikê wê bixwe bibê û wê di dewama wê de ew wê bi wê re wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Zanistên civakî weke şaxeke zanistê ya ku bi aliyên çandî, civakî, fizîkî û aborî yên mirovan ve mijûl dibe û her bûyera ku civaka mirovan eleqedar dike dinirxîne û bi kûrahî pê re mijûl dibe. Her çend hebûna Zanistên Civakî vedigere sedsalên berê, lê em dikarin bibêjin ku di sedsala 19. de ji felsefeyê veqetîya û di cîhana zanistî de serxwebûna xwe ragihand. Mijara vê şaxê zanistê mirov û civakê eleqedar dike. Di vî warî de zanista civakî mîrata aqilê ku heta roja me ya îro maye. Guherîna civakî ya ku pêşî li Îngilistanê dest pê kir, piştê bi tevgera şoreşa ya li Fransayê devam kir, piştê li Elmanyayê veguherî tevgera nûjenkirinê ku wê bandûrê li tevahiya cîhanê bike. Van guhertin û veguhertinan rewşenbîr xistiye ku li çareseriya bûyerên civakî bigerin. Yê ku pozîtîvîzm ku bi van bûyerên civakî derketiye holê, A Comte bû ramanekê zanistî ya sistematîk. Comte diyar kir ku zanîn bi teqez bi ceribandîna û çavdêriyê dikare were bidestxistin, Comte metafizîk ji zanistê derxist, ji ber ku wî ew wekî sedema bingehîn a van bûyerên civakî dît. Pozîtîvîzm di warê zanîna wê ya rasteqîn a ceribandîna de, xwe dispêre teoriya zanîna bi aliyê objektîv û zanistî ve, rêbaza ravekirina nomolojîk û mantiqa xwe ya tevayî bi rêbazên empirîsîsmê re mijûl dibe. Lê belê, pozîtîvîstên mantiqî, ku ji ramana pozîtîvîst bandûr bûne, her weha destnîşan kirin ku zanîn dikare bi verastkirin û watedarbûnê were bidestxistin. Dûre, Karl Popper li dijî pozîtîvîstên mantiqî derket û diyar kir ku ev agahî ne bes e ku bîr rastkirin û watedarkirin. Wî aliyekê cihêreng li pozîtîvîsmê zêde kir û diyar kir ku bi têngîna hişmendiyê, zanyarî dê bigihîje teqeziyê heta radeya ku dikare were salixkirin û bisînorkirin ne ku were verast kirin. Tê dît ku pozîtîvîsm di warê zanistên civakî de zemîna nû şikandiyê û taybetmendiyekê zanistî daye zanistên civakî. Ev têngîna pozîtîvîsmê wê aliyekê wan ê din bi zanîna û zanistên civakî ku mirov wê fahmbikê wê hebê. Lêpîrsînên Popper ên li ser mantiqê pozitivist re wê di rengekê de wê çawa wê di rengekê de wê di nava jiyane de wê zêdetirî wê dîmenê hişmendiyê a zanîna bi jiyane re wê têkilidanina wê dînin. Ev lêpîrsînên

Popper wê di dîmenekê de wê têngîna felsefeya Witgenstein a ku ew wê di rengê de wê bi lêpîrsînên xwe wê werênê ser ziman ku wê çawa wê felsefeyê weke 'aktiviteyek fahmkirinê a jiyani' wê bibînê wê di wê rengê de wê karibê di dewama wê de wê fahmbikê. Di dema xwe ya pêşî de wê li ser mantiqê re wê bînê ser ziman. Di dema piştê wê ziman wê li şûnê wê derhênê li pêş.

Di wê nûqtayê de wê ev weke hewldanak din jî bê ku wê çawa wê zanin wê zêdetirî wê bi şiyariya wê ya li nava rewşên civakî û civaknasî û zanin û zanistên wê re wê were fahmkirin jî bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Lê pîrsên zanînî wê di wê demê de wê zêdetirî wê li ser têngînên mantiqî, fîzîkî û metamatikî û hwd re jî wê di wê rengê de wê werê kirin. Di wê çerçoveyê de wê, di nava têngînek fenomenî de wê were fahmkirin û an wê dema ku em têngînekê wê weke bi wê re wê li wê bihizirin wê çawa wê karibê wê weke wê di jiyani de wê bibînê û hwd wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Mijare zanyariyê û pêşketina wê di wê warê de wê di serî de wê bi zanistên civakî re wê, li ser temen û çerçoveyek ku wê bi wê şenberîya wê re wê di rengê de wê bikê ku ew wê lêpîrsînê wê bikê re wê di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin (çav:Giddens, Anthony(1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Dema ku bahsa zanistên civakî dibe, yekem tiştê ku tê bîra mirov alozî, cihêrengî, pîralîbûn, pîr-encambûn, pîr-encama pîrsgirêkên di tevgera mirovî û civakî de û ev rastî ev e ku bersiva pîrsan ev e. ne teqez, ew lêkolînek e ku hemî aliyên tevgerên mirovî û civakî dikole bê. Wek şaxekî zanistê tê îfadekirin. Lê em dibînin ku zanistên civakî ji nêz ve bi rêgezên pozîtîvîzm, empirîsîsm, pozîtîvîsma mantiqî, verastkirin û hwd ve girêdayî ne (çav:Giddens, Anthony (1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Dema ku mirov bikarhanîna wê ya di zanistên civakî de weke rêbaz were gotin, divê ku pêşî li pozîtîvîzmê were fahmkirin û her weha tevgerên ku di bin bandûra wê de mazin werina hanîn li ser ziman. Pozîtîvîsm, diyar dîke ku zanîn bi ceribandin û çavdêriyê di nav aqil û mantiqê de dihê bidest xistin., Bi vê yekê ew di çerçoveya rêbaza ravekirina nomolojîk û mantiqa pozîtîvî ya tevayî de dihesibîne; bi îzolekirina wê ji nîrxên metafîzîkî û olî û bi birhankirina wê re, bi birhankirina wê re, wê hewl bê dayîn ku zanîna rast hertimî zanistî be.

Di wê warê de wê zanistên civakî û bi wê re wê pêşketinên wan ên li ser temenekê pozitivi wê aliyekê wê yê din wê bi xwe re wê weke encama wê bê. Ku ew wê ji nava jiyane bê û ew wê weke wê ya ku ew heya ew bi wê re wê werênê ser ziman bê. Ya ku ew heya wê, bi wê şenberîya wê û dîtbarî û dîyariya wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Tişteke ku ew hebê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê nûqtayê de wê piştî ronansê û pê de wê li ser wê temenê wê zanistên civakî û xwezayî wê pêşkevin û wê bi serê xwe wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê û şewayekê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Zanistên civakî wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê din de wê, zanistên civakî wê rewşa civakê wê bib hebûnê, û bi keseyetê, rewşên rêveberinê bi ramiyarî yê û têgîna huquqî a li ser têgîna pozitivi û hwd re wê, ji aliyê din ve jî wê bi encamên wê re wê bikê ku ew wê li ser wê re wê fahmbikê.

Çavkaniya zanistîtiya civakî weke têgînên zanîn û zanistî dihê dîtin. Hebûna zanista civakî vedigere sedsalên pir berê, û di sedsala 19an de wekî şaxek zanistî ya serbixwe hin bi hin pêşketin û derket li pêş. Piştî zanistên xwezayî yên ku ji felsefeyê hatin veqetandin, hin ramanweran destnîşan kirin ku divê lêkolîna civakê bibe qadeke serbixwe ji felsefeyê. Bi hewldana dîtina bersivên pirsên li ser zanistên civakî divê çawa bin û rêbaza wan çi be,?

Tabî wê gotin û têgîna weke ew ji felsefeyê vaqatiya wê dikarê wê hinekê wê li ser wê bisekinê û wê di wê rengê de wê hinekê wê niqaş bikê. Di wê nûqtayê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêşî wê felsefe wê çi bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê. Felsefe wê weke şewayekê fahmkirinê bê û wê di rengekê de wê, di her zanistên ku ew dibin de wê di rewşên wê yên fahmkirinê, dana fahmkirinê, şîrove û dahûrkirinên wê yên bi aliyên wê yên bûjenî û an zêhnî û hwd de wê, bi têgînek felsefeyî re wê pêşkeve. Ber vê yekê wê gotina ji felsefeyê wê vaqatîna zanistên civakê wê di rengekê de wê weke gotinek ku wê, karibê wê hinekê wê ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê bê. Huserl wê ji wê aliyê ve wê bixwezê mijarê wê hilde li dest û wê bibêjê ku wê di hemû pêvajoyên zanistî de wê, li şûnpêya û bi pêvajoyên wê yên pêşketinê ên demên berê û piştê de jî wê çawa wê felsefe wê hebê wê di rengekê de wê, bixwezê wê fahmbikê û wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirinê a zanistên civakî wê di rengekê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê, mijarên fahmkirinê ên weke şîrovekirinê û fahmkirinê de wê felsefe wê hebê. Wê dema ku em bahsa diyardeyekê bikin jî ew dîyarde wê çawa wê hebê wê di rengekê de wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê, bi temenekê felsefeyî wê fahmbikê. Mijare bi serê xwe wê pêşketinên wan aliyên zanistên civakî ku me navê wan hanî ser ziman û yên weke wan wê di rengekê de wê bi wê temenê û çerçoveyê re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Lê ev aliyên zanistên civakî weke civaknasîyê derûniyê, ziman, ramyariyê, çandê û hwd wê bi gelek aliyên din re wê pêşkevin. Lê ew wê her ku ew pêşkevin û bi nav û gotin bibin jî lê wê di dewama wê de wê bi wê afirîna xwe re wê li ser wê ragihandina xwe û diyardeyî ya xwe û pêşketina fahmkirina xwe re wê nerinek xwe ya felsefeyî a bi wê ku ew diakrê were fahmkirin jî wê biafirênê. Li vir wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ku wê felsefeyê jî wê weke ku wê di dîmenekê de wê, Witgenstein wê pênasebikê wê li ser temenekê pozitivist jî jî wê bi wan zanistan û zaninên wan re wê bi zanyarî wê di şêwayekê de wê bi pêvajoyên fahmkirinê û pêşketina wan re wê bide pêşxistin. Yanî wê di dewama wê de wê pêşketina felsefeya pozitivist jî wê di wê temenê de wê êdî wê di rengekê de wê pêşkeve û ev felsefe wê weke aktiviteyek jiyanî ku wê li ser rewşên diyar û diyardeyên wê yên dikarin werina fahmkirin ên jiyanê re wê pêşkeve û wê were fahmkirin.

Zanistên civakî zanistên mirovî û civakî yên cîhana nûjen in ku bi rêya veguheştina zanîne ji nişkek bo nişê. Ew mirov û xwezayê di warê peydakirina yekitiya aborî, ramyarî, fizîkî, çandî û civakî de dahûr dike û ji gelek deveran nêzikî xwezaya mirov û avahiya civakî dibe. Dema mirov weke parçeyekê xwezayê û pêkhateya civakî bête dîtin, tê dîtin ku mijara zanistên civakî çiqas perspektîfek berfireh nîşan dide. Ji bo lêkolînkirina zanistên civakî pêwîstî bi fêhmkirina pozîtîvîzmê heye ku weke rêbaz tê bikaranîn. Di vî warî de divê mirov pozîtîvîzmê bide nasîn û bê fêmkirin ka rêbazek çawa ye. Her çend di vî warî de hewldanek pêwîst be, ji aliyê din ve mirov li tevger û rêbazên ku tene bikar hanîn rasttir be. Di vî warî de, empirîsm tevgerek e ku dibêje mirov ji zayîne ve ne xwediyê zanîne ye û tekane rêya bidestxistina wê ceribandîne ye. Parêzerên wê Locke û Hume bûn. Locke got ku mirov ne xwediyê zanîna

dogmatîk e, mirov dikare bi zagona 'tabela vala' (li ser xêwê re dibêjê û an bi têngîna 'tabula rasa' bi nav dikê.) bigihêje zanînê û ev tabela dihê dagirtin. Hume zanînê weke îdeyên ku bi rêya hestan dihên hişê mirov pênase dike. Empirîsîsm, rêbazek zanistî, verastkirina giştîkirinên ku di encama mentiqkirina înduktorî ya daneyên ku bi ceribandinan hatine berhev kirin bi sehêtkirina bi çavdêriyan ve têne rast kirin. Thomas Hobbes, John Locke û David Hume di sedsalên 17. û 18. de parêzvanên empirîsmê bûn, ku bingehê wê ji aliyê filosofên wek Francis Bacon ve hatin avêtin. Tevgerêke ramanê ye ku metafizîkê herê nake, di xwezayê de tenê sazûmaneke berçav heye û girîngiyê dide têkiliyên fenomenal. Ramanwer bi giranî sedemîtiyê dipirsin û ji ber ku ne diyar e wê herê nakin. Ew îdia dikin ku ya ku tenê dikare were dîtin, têkiliyek hevgrîtiya rastiyan e. Girîng e ku empirîsma ku dişibihe pozîtîvîsmê ye, ronahiyê bide zanîn ku zanistên civakî divê çi û çawa bînin kirin û çi alav û amûran bikar bînin. Divê ev rêbaz bînin zanîn û ji bo zanistê bînin bikarhanîn (çav: Giddens, Anthony(1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Mînaq wê dema ku em di çerçoveya têngîna civaknasîyê de wê hildina li dest ku wê di rengekê de wê weke di çerçoveya têngîna pozitivist a comte de wê fahmbikê wê Antony Giddens wê di xabate xwe ya bi navê "pozitivism û civaknasîyê" de wê li ser du aliyan ku ew wê weke bi têngînek "helîstîk' û "aksiyonel" ku wê li ser temenê bi watekirina kirin û pîretîkê mirov ên di nava jîyanê civakî de wê ji xwe re wê bikê çavkaniya fahmkirinê wê û di wê temenê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi têngînek ku çalakiya pîretîkî û hêza wê ya vegûharînê wê di rengekê de wê bikê ku wê bi têngînek temenî wê fahmbikê re wê ji xwe re wê bi wê re wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di pîretîkê ve wê weke hêzek vegûhar a pîretîkî wê hinekê jî wê di nava têngîna marks de jî wê were dîtin ku wê were ser ziman(çav: Giddens, Anthony(1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Giddens bi têngîna helîstîkî ku wê çawa wê temenê wê bi watebikê û ev aksiyonel wê di nava civakê de wê weke têngînên ku wê, kirinên mirov wê bi watebikin û wê meneyê bidina wan bi wê, hizra xwe ya ku ew pêşdixê wê bi têngîna çalakiya pîretîka mirovê weke hêza vegûhar ku wê marks wê dihê ser ziman re wê, bi wê re wê sentezbikê û wê têngîna xwe ya ontolojîkî a hebûna civaknasî wê di rengekê de wê biafirênê. Ew wê li ser gotina 'temenbûnê' wê di rengekê de wê ava dikê. Wê bi wê rengê wê

bixwezê ku ew têngîna civaknasiyê bi wê re wê ji aliyê xwe ve wê salixbikê. Li gorî vê yekê, civaknasî wê zanista xwezayî tam wekî civaknasiya pozîtîvîst kopî neke, wê mantiqa wê ya lêkolînkirinê bikar bîne. Li gorî Giddens civaknasî dê stratejiya xwe ya lêkolînê bi "hermeneutîka dorger" biqedîne, ji ber ku civaka ku lê lêkolîn dike bi çerxeke hermeneutîk hatiye avakirin. Bi vê yekê, qaîdeyên nû yên civaknasiyê wekî "hermeneutîka raveker" wê ser ziman ku ew çawa pêşdikeve û an bi kirin û têkiliyên nava civakê dihê damezrandin. Objeya civaknasiyê jî ji subjekt ye, ji ber ku mijarên civakî endamên çalak ên jiyana civakî ne. Civaknasî wê çerçoveya têngînê û zimani ya wê xwe yê têngînê bi çerçoveya semantîkî û zimanê wê re wê di nava çerçoveya hermeneutîkê de wê biafirîne. Bi giştîkirina civaknasiyê û giştîkirina zanista xwezayî jî wê ji hev cuda bin. Ji ber ku mirov berevajî xwezayê, di dawiyê de mijara civaka ku bi yê din re di çerxeke hermeneutîk de ava dike ye. Sedemên ku mirovan di warê civakî de diyar dikin, bûyerên ku di dawiyê de encamên nexwestî yên kirinên mebestî yên mirovî ne û mîna bûmerangekê li mirovan vedigerin û wan şêkil didin. Weke hemû zanistên ku berhema xwesteka mirov a ku bandûrê li çarenûsa xwe bike, civaknasî jî ji derveyî berjewendiya mirov nikare were nixrandin. Ji ber vê yekê wê civaknasî bi pîrsgirêkên dîrokî yên civakan re li hev bicivin (çav: Giddens, Anthony (1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Giddens di wê nûqtayê de wê tiştêkê din jî wê wê werênê ser ziman. Ew wê funksiyonaliya zimani ku ew wê weke ku me di paragrafa li ser vê de wê kirpend de wê di rengekê de wê di wê pêvajoya fahmkirinê a objeya civaknasiyê wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê fahmbikê. Di wê nûqtayê de wê, pêvajoyên fahmkirinê ên civaknasî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Giddens wê di xabate xwe de wê ji aliyekê din ve jî wê balê bikişênê li ser heyina teoriyên ji hev cihê ên li ser têngînê û qada civaknasiyê. Di wê çerçoveyê de wê çawa wê ev wê weke encamekê wê bi xwe re wê biafirênin wê bixwezê ku ew wê bi têngîhiştinekê wê di wê warê de wê werênê ser ziman.

Giddens, di dewama wê de wê bi bîr dixê ku di civaknasiyê de gelek nêzîkatiyên teorîk ên cihêreng hebin, dema ku em herê bikin ku cûdahiyên teorîk di zanistên xwezayî de jî pîrsgirêkek kes re ku çareser

bibe, divê em ji bîr nekin ku di civaknasiyê de ji ber pirsgirêkên tevlihev ên ku bi wan re têkildar in zehmetiyên taybetî hene di qada lêkolînê a civaknasiyê de. Her weha, ne kêmasî ye ku perspektîfên teorîk ên di civaknasiyê de ji xwezaya xwe ya razber in û li gorî vê yekê, nêzîkatiyek teorîk a yekane li ser tevahiya civaknasiyê serwer nîn e, bi gotineke din, teoriyên ji hev cuda hene. Û beremberê vê, ew dikare wekî avantajekê were hesibandin ji ber ku ew birehek zindî û bi domdarî pêşketî ku ji tekoşîna teoriyên hevrik derdikeve holê diafirîne. Ji aliyê din ve civak tevheviyeke tevlihev e û ne pêkan e ku perspektîfeke teorîk her aliyê pêkhateya civakî û têkiliyên di nava vê pêkhateyê de rave bike. Di vê çarçoveyê de cihêrengiya teoriyên civaknasiyî dê zanyariyek dewlemend ku di lêkolînan de jê sûd werbigire, bide û hem jî dê rê li ber pêşketina lêkolînên civaknasiyî di asta afirîner de veke (çav: Giddens, Anthony (1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.).

Li gorî Giddens, ku dihizire ku pirsgirêka cewherê çalakiya mirovan divê di çarçoveya dubendiya "objektîvîzm" û "subjektîvîzmê" de, ku di teoriya civakî de cihêwaziyek kevneşopî ye, were nîqaş kirin, ji van têgînan yekem yek e, û ku îdia dike ku objeya civakî li ser têgîna takekesî ku ew xwedî pêşanî ye û qada sereke ya berjewendiyê ye diafirênê. Sûbjektîvîzm di esasê xwe de berovajî vê yekê ye. Di sùbjektîfîzmê de, kirdeyê mirov di navenda dahûra civakî de cih digire. Li gorî vê têgihiştinê, divê berjewendiya sereke ya zanistên civakî lêkolîna aktorê armanc û raman bê. Dualîsma di navbera objektîvîzm û subjektîvîzmê de xwedî giyanên (fêrsên fahmkirinê) kûr e, û gelek nîqaşên ku bandûr li teoriya civakî kirine, mirov dikare bibêje ku li dora pirsgirêkên ku ji ber vê dabeşbûnê derketine, dizivirin. Her du perspektîf hem aliyên balkêş û hem jî hin kêmasiyên wan ên bingehîn hene. Yek ji pirsgirêkên nêzîkatiya sùbjektîvîst a di zanistên civakî û qadên din de ew e ku sùbjektîv weke "danayê" dihê girtin. Ew ne wekî diyardeyek ku divê were ravekirin, lê wekî bingehê ji bo kirdarek mirovî dihê dîtin. Ji aliyê din ve objektîvîst ji danasîna xosletên weke "xwe fehmkirin", "niyetê" û "sedeman tevdigerin" û hwd in ku mirov dikare wan bi kar bîne. Di vê çarçoveyê de, li gorî Giddens, di qonaxa niha ya teoriya civakî de, em bi berdewamî li dora du xalan dizivirin: karektera çalakiya civakî ya mirovan û şewaza mentiqî ya zanistên xwezayî. Ev ne hewldanên bi temamî serbixwe yên ji hev in, berevajî vê, ew ji hewzeke hevpar a pirsgirêkan dixwin. Ji ber ku çawa ku pirsgirêkên hermeneutîkê beşek pêwîst a têgihiştina felsefî ya zanista xwezayî ne, sînorên têgehên zanistî

yên civakî yê ku dahûra sedemî derdixin jî bi heman awayî eşkere ne. Zanistên xwezayê û zanistên civakî weke du hewldanên rewşenbîrî yê cuda nayên dîtin ku taybetmendiyên wan ji hev serbixwe hatine teşekirin û ji ber vê yekê dikarin paşê werin cem hev û bidin ber hev. Divê zanyarên civakî geşedanên zanistên xwezayî bişopînin; Lêbelê, felsefeya zanista xwezayî divê li hember pirsgirêkên teoriya civakî jî xwedî helwestek diyar bê (çav: Giddens, Anthony (1974). Positivism and Sociology. P: 151 û 176, 177, Heinemann. London.)..

Li gorî Giddens, ku bi bîr dixê ku di van demên dawîn de li seranserê cihanê di zanistên civakî de guhertinên bingehîn hene, civaknasî demek dirêj di bin bandûra rêzek pejirandinên nêzîkatiya ku mirov dikare jê re "lihevhatina Ortodoks" bi nav dike de bûya. Li gorî Giddens wê, di aliyê felsefî yê vê nêzîkatiyê de "naturalîsm" hebê. Di lihevhatina ortodoks de wê, bi şîroveyan cihêreng, civaknasî dihê pêbawer kirin ku çarçoveyek epîstemolojîk pir dişibihe bi zanistên xwezayî re bi xwe re dide diyarkirin. Di aliyê metodolojîk de "fonksiyonalîzm" bi wê re dibê. Yê ku wê weke ji aliyê lihevhatina ortodoks in, wusa dihizirin ku ravekirinên pêkhatî-fonksiyonel cewhera ravekirina civaknasîyê pêkdihînin. Di aliyê guherîna civakî de "peresandin" heya. Û li ser wê re jî wê pêvajoyên pêşketinê ku ew wê, di nava wê dînya wê ya hermeneutîkê dibê wê, bi wê re wê bîne ser ziman. Ji wê aliyê ve wê civaknasi wê weke çarçoveyek metodolojîkî jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê mijare salixkirinên civaknasîyê li ser têtînek epistemolojîkî a pozitivist re wê weke aliyê wê yê kirin wê di nava objeyên wê yê ji pîretîkê bi têtîhên obje-şubjeyê û têtîliya dualîtîkî a nava wan re ku wê were fahmkirin bê.

Ji vê aliyê ve wê heta vê nûqtayê ku me bi hinek referansên ji Giddens re wê hanî ser ziman wê tiştêkê giring wê li ser têtîliya xwezayî wê weke ku wê li xwe re wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve mirov dikare kirpendinekê di dewama wê de ku wê, di wê çarçoveyê de wê bi hizrên xwe yê civaknasî wê karibê were fahmkirin ên emile durkheim re wê hinekê werênê ser ziman. Ew wê li ser pêvajoyên civaknasîyê û têtîliya civakî a navxweyî a hevbeş re wê di rengekê de ku wê çawa wê hev di hev de wê werênê ser ziman wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê tefkir bikê.

Di mijare têtîmna civaknasîyê wê di wê demê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê karibê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê hinekê bisekinê. Di wê

çerçoveyê de ku wê ji aliyê herikina fahmkirina me de wê, di dewama têngîna fahmkirinê a civaknasiyê weke bi têngînek şêwayê de wê li rex hizrên Antony Giddens wê, hizrên emile durkheim wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê di rengê de wê werênê ser ziman.

Durkheim wê di rengê de wê di hizrên xwe wê weke ku wê di xabate xwe ya bi navê "rêgezên rêbaza civaknasiyê" de wê şêwayekê de wê, di wê çerçoveyê de wê aliyekê ku em dikarin wê bi wê re wê li wê bihizirin wê di rengê de wê were dîtîna ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê werênê ser ziman. Wê weki din wê di dewama wê de wê di xabate xwe ya civaknasiya "xwekuştinê" de wê di rengê de wê bi wê re wê di rengê de wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Şêwayê durkheim wê ji wê aliyê ve wê di dîmenekê metodolojikî de wê di çerçoveye têngî û rengê hizirkirina pozitivist de wê karibê wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bi hizrên wî re wê di rengê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de durkheim wê mijare civaknasiyê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê Giddens wê hilde li dest wê li ser watelêkirin û fahmkirina di temenekê objektiv a kirinên nava jiyânê de wê di rengê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê nêzîkatiyek civakî wê di çerçoveya hizra xwe de wê bide dîyarkirin û wê di nava wê çerçoveya civakî de wê bûyin û xwe afirandina kes wê bi keseyetiya xwe re wê di rengê de wê weke ku wê were dîtîna ew wê hilde li dest. Di wê çerçoveyê de wê di rengê de wê weke ku wê were dîtîna ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê xwediyê xatek çawa a pêşketinê bê wê bi wê re wê di rengê de wê were dîtîna ku ew wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Pêşketina civaknasiyê wê weke fêrsek fahmkirinê ji nava têkiliyên kes û civakê wê weke pêşketinek giring a ku wê bi wê re wê, karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Berhemên Emile Durkheim ku li ser dahûrên wî yên metodolojik û civaknasiyê hatine nivîsandin, bi taybetî li ser têngîhiştina wî ya ji rêbazê û şopên vê rêbazê di berhemên wî de radiweste. Dixuye ku Durkheim di encama hewldana xwe ya veqetandina civaknasiyê ji felsefeyê de hewl daye perspektîfekê bîne ji civaknasiyê re. Ji ber vê sedemê mirov dikare

bibêje ku durkheim li ser mijarên ku li ser nasekinin û nikarin rave bikin disekinin û hewl didin zanista civaknasiyê hem ji derûniyê û hem jî ji argumanên felsefî veqetînin. Em dikarin bibêjin ku bi taybetî jî ya ku Durkheim di mijare civakê û civaknasiyê de girîng dike ev e. Pêkhanîna wî ya rêbazeke zanistî ji bo civaknasiyê û nêzîkbûna wî ya tevayî di ravekirina civaknasiyê de, ew kir yek ji navên damezrîner di vê warê zanistê de. Perspektîfa civaknasiyê a ku wî pêşxistiye, di rastiyê de hewldanek e ji bo ravekirina eslê rewş û kirin civakî û bandûra rastiyên civakî li ser kesan a. Bi rastî em vê yekê di berhemên wî yên bi navê "Rêgezên Rêbaza civaknasiyê", "Xwekuştin" û "şêweyên seretayî yên jiyana olî" de dibînin. Durkheim ji bilî tevkarîyên xwe yên ji bo mentiqê lêkolînên civaknasiyê, bi dahûrên xwe yên li ser civakên nûjen û bi ramanên xwe yên rewşa civakî di civaknasiyê de bi taybetî û di zanista civakî de bi giştî derdikeve li pêş. Tê dîtî ku gelek mijarên ku Durkheim ji nêz ve rawestandîye, mîna anomî, hevgerîna civakî, diyardeya civakî, hişmendîya hevbeş, nûminêriya hevbeş, sazûman, aheng, dabeşkirina kar, rewîst, perwerde û hwd, hîn jî di mijarên ku ew li ser wan dihizirê û lêkolînên civaknasiyê dikê bê.

Durkheim wê di mijare civakê de wê li ser têgînên weke yên nava kes û civakê û têkiliya wan ya diyarker ve wê mijarê wê ji hin aliyan ve wê were dîtî ku wê hilde li dest. Minaq wê, di xabate xwe ya bi navê 'rêgezên rêbaza civaknasiyê' de wê mijarên têkiliya kes û civakê wê ji wê aliyê ve wê çawa wê di nava rewşên civakî de wê bi têkiliyên xwe wê karibê û an nikaribê xwe werênê ser ziman wê di rengekê de wê were dîtî ku ew wê bi wê re wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di nava têkiliyên wê yên bi civakê re ên kes wê çawa wê xwe bi xwe wê hebê û wê çawa wê karibê were fahmkirin û an wê fahmbikê wê weke aliyna ku wê bi wê re wê, di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtî ku ew wê li ser wê bisekinê. Wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê binerê bê.

Durkheim bi taybetî diyar dikê ku divê ev diyarde bi diyardeyên organîk re neyên tevlihevkin, ji ber ku ew ji xeyal û kiryanan pêk dihên, û bi diyardeyên derûnî re, ji ber ku ew diyardeyên ku xwe di hişê

takekesî û bi hişmendiya kesane de eşkere dikin. Her çiqas em herê bikin ku bingeha van diyardeyên ku em jê re dibêjin "civakî" ne "keseyet" e jî, ev bingeh dikare bibe bingihê civakek ramyarî û gelek aliyên din wê bi rengên zaninên wan re wê di wê de wê weke hebin. Durkheim wê têkiliya fahmkirinê û peyvan wê bi hev re wê li ser temenê fahmkirinê û encamên ku ew dibin re wê bi jiyane û encamên wê re wê bikê ku wê fahmbikê. Minaq Durkheim diyar dikê ku peyva 'zextê' ya ku wî di xebata navborî de ji bo diyardekirina diyardeyên civakî bi kar haniye, "pergala xweseriya dilxwaz a takekesî ditepisîne û bi vî rengî wî xwe bi xwe hîs dike, lê mebest li vir ne ji holê rakirina kesayetiya takekesî ye.

Di wê warê de durkheim wê mijare têkiliya fahmkirinê a bi epistemikî û bi reng û şêwa û kiryarên bi jiyankirinê ve girêdayî wê di wê nûqteyê de wê li ser wateya bi gotinan re wê di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê ji aliyekê ve wê fahmbikê. Lêpîrsînên wî ji wê aliyê ve wê, bi wê armancê bin ku wê çawa wê kes wê xwe bixwe wê bibîne ku ew di rewşek çawa de dijî. Ew bi xwe û kesayetiya xwe çawa pêwîsta hebê û hwd wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di rengê de wê bixwezê ku ew wê şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Di xabate xwe ya bi navê 'rêgezên rêbaza civaknasiyê' de wê, vekolînên li ser rastiya jiyane û têkiliyên wê di çerçoveyek dîyardeyî de wê bikê. Her wusa wê bi wê re wê wan ratiyên ku em kala wan dikin di nava civakê û jiyane de wê çî rastî bin wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Durkheim di wê xabate xwe ya wê, di rengekê de wê têgîna 'diyardeya civakî' wê çî bê wê bixwezê ku ew wê salixbikê. Di encamê de Durkheim diyardeya civakî weha pênase dike. Wî ew wekî her awayê kirinê yê pêdendî û ne bi herêkirinekê ku wê were pênasekirin wê bi hêza têgînên weke zaxtê û hwd re ku wê li ser kes wê çêbikê re wê, û wê bi wê re wê nehêlê ku kes ew weke xwe û bi serê xwe bijî û bimênê û an xwe werênê ser ziman re wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Bi gotineke din, Durkheim diyar dike ku hemû diyardeyên civakî (bûjenî û kirdeyî) hem li derveyî kes hene û hem jî zextê li kes dikin.

Di wê nûqteyê de wê di mijare civaknasi de wê durkheim wê niqaşekê wê bixwezê ku ew li ser têgîna 'nosyonan' ew bide vekirin û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê rengekê hizra xwe wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê weke

çawa wê di regekê de wê li ser heyinên heyina ku mirov wê weke ji aliyekê ve wê nîqaşkirinê li ser wan bide kirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê li wê bihizirê. Ew di awayekê de wê nosyonan wê weke diyarde wê bînen ser ziman û ew diyarîkê ku ew diyarde jî wê weke bi tîgînek bûjenî ku ew werina fahmkirin wê bixwezê ku ew wê pênasebikê.

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî ev fenomen ku wê di zêhnê de wê dema ku ew werina vejandin ku wê, çawa wê ji tîgînen zindî wê dîrbikê wê di regekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê fenomenên civakî û di meji de wê hizirkirin û an tefkirkirina wê bi awayekê zêhnî/xiyalî û hwd re wê, çawa wê di regekê de wê bibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di regekê de wê weke ku ew bixwezê ew li wê bihizirê.

Durkheim, Comte, ku di ramanan de tîgîhiştinek peresendinê pejirand, û Spencer, ku di temenî de ramanên xwe li ser civakên ku di encama civaka pîşesazîyê xwebexş derketine holê û bi hişmendî wek civakên leşkerî ava bûne, ji danasînê zêdetir tîgîn bikar hanîn. Bi diyardeyî dema ku rastiyên civakî rave dike, ji ber ku ravekirinek di şeklê vekolînê de dide wan rexne dike. Ji ber vê yekê, tîgîna ku li vir dihê gotin çi ye? Li gorî nêrîna Durkheimian, em dikarin bibêjin ku tîgînen li vir tîgînen zêhnî ne ku di dema ravekirina rastiyan de tîne bikar hanîn û bêî pirsê tîne pejirandin, her çend sedem û pêkhatayên bîgehîn bi awayekî berbiçav nehatibin destnîşan kirin pêş-tîgîhên ku di ravekirina rastiyan civakî de tîne bikar hanîn, ku Durkheim bi tundî li dijî wan derdikeve. Weki din wê dema ku wê bahsa nosyonan wê bikê wê bînen ser ziman ku dewlet bi ramyarî, azadî, serwerî, demokrasi, kominizm, û an sosyalizm û hwd ku ev gotin wê werina çi wateyê bi awayekê rêkûpêk wê weke nizanibê. Heta ku ew nosyon bi zanyari newina awakirin wê bi şewayî ev bi çi awayê wê werina bikarhanîn wê dev ji bikarhanina wan wê were berdan.

Durkheim wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were dîtin wê li ser tîgînek diyardeyî a civakî re wê bixwezê ku ew wê bihizirê. Wê çawa wê ev wê bi temenekê şenber/bûjenî wê werina vegotin û an wê bînen hanîn li ser ziman wê bixwezê ku ew wê di wê çerçoveyê de wê li wê bihizirê. Wekî din wê aliyekê wê yê din wê di wê nûqtayê de wê zêdeyî wê xwe di nava hizrên Durkheim de wê bide dîyarkirin wê gotina 'xwezayê' bê. Di wê nûqtayê de wê çendî ku wê zêdeyî wê weke li ser tîgînek dîyardeyî a

şenber/bûjenî a jiyani re wê li civakê wê weke bixwezê bihizirê jî lê wê li hin deverna wê kirpendina gotina xwezayê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê ku wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de Giddens wê dema ku wê bahsa gotina xwezayê wê di wê warê de wê, zêdetirî wê li ser temenekê xwezayî wê weke bi zaninekê wê weke ku ew wê bixwezê ku ew wê bi fêrsek fahmkirinê a dîyardeyî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Durkheim wê dema ku wê li ser têtîna rêbazê wê bisekinê wê di xabate xwe ya bi navê 'rêgezên rêbaza civaknasîyê' de wê hin xalan wê di çerçoveya têtîna xwe ya civaknasî de wê di wê rengê de wê were dîtin ku ew wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku em li navaroka wê dinerin ew wê, li ser temenekê dîyardeyî û wê weke ku ew wê dihênê ser ziman li ser temenekê ku wê çawa wê bi dîyarî wê karibê were dayin fahmkirin. Ji ya nayê fahmkirin weke dîrketinekê wê di rengekê de wê di kirdeya gotinên xwe de wê weke ku wê pêşniyarbikê.

Di wê nûqtayê de wê di hizirkirina xwe de wê karibê mijare heyinekê wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Wê di nava civakê de wê bi diyardeyên wê û an weke ku ew dihênê ser ziman wê bi 'nosyonên' wê re wê çawa wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê wê werênê ser ziman.

Bi wê yekê durkheim dihizirê, 'divê hemû pêşdîtin û an pêşdaraz bi awayekî sistematîk bînin rakirin.' Weki din, 'divê karê yekem yê civaknasan ew be ku tiştên ku pê re mijûl dibin diyar bikin, da ku tiştên ku dihê gotin hem ji hêla xwe ve hem jî ji hêla kesên din ve bi zelalî were fahm kirin. Eşkere ye ku ji bo ku ev pênase objektîf be, divê diyardeyan ne bi ramanek ji mêj ve, lê li gorî taybetmendiyên van diyardeyan diyar bike.' Di dewama wê de wê bi wê rengê wê bi têtînek rêgezî wê werênê ser ziman ku mirov 'ji bo ku bibe objektîv, divê zanist ji hîskirinê dest pê bike, ne ji têtînen ku bê hîs derketine. Zanist divê têtînen nû biafirîne û ji bo vê yekê jî divê peyv û têtînen navîn ên ku tiştan îfade dikin ji holê rake û serî li hestiyariyê bide, ku bûjena yekem û pêwîst a hemû têtîgehane (r. 76)." Lêbelê, hest bi hêsanî subjektîf dibe. Ji ber vê yekê di warê zanista xwezayî de rêgez e, û divê civaknas jî, daneyên ku ew ji çavdêr re pir kesane bibin ji holê ravabike, da ku tenê wan daneyan biparêze ku radayek têtî a objektîfînê nîşan didin. Karakterên derveyî yên ku ew bikar tîne dema ku armanca lêkolîna xwe diyar dike divê bi qasî ku gengaz be objektîf bin (çav: Durkheim, Émile (2007). "The rules of

sociological method (1895)". In Appelrouth, Scott; Edles, Laura Desfor (eds.). *Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).

Di wê nûqtêyê de wê ji gotina objektîvbûnê wê çî wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê ku mirov wê karibê wê ji aliyekê wê yê din ve wê karibê wê li ser wê bisekinê. Ber ku ev ali wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê binerê.

Di têtîna wê objektîfbûnê de wê weke aliyekê wê yê din wê di mijare têtîliya têtîna asayîbûnê û têtîhek patholojîkê de wê were dîtîn ku ew wê dihizirê û niqaş dikê. Encamên ku ew wê di wê warê de wê weke li wan bigihjê wê di renekê de wê weke hinek aliyên ku em dikarin di dewama wê têtînê de wê bi wê re wê werênina ser ziman bin.

Wek aliyekê din wê bi qaîdeyên li ser cudakirina asayî û patholojîk di diyardeyên civakî de, di beşa sêyemîn a pirtûkê de hatiye nîqaşkirin. Li gorî Durkheim, di kategoriya diyardeyên civakî de, cudahiyek di navbera yên wekî ku divê bin û yên ku divê ji yên ku ne cuda bin (diyardeyên asayî û diyardeyên patholojîk) de heye. Tiştê ku Durkheim dixwaze li vir bêje ev e ku neçar e ku asayî û patholojîk bi heman awayî di pênaseya ku ji bo destpêka her lêkolînê hewce dike de cih bigire, lê di heman demê de, ew du pêk dihînin ku divê ji hev werin veqetandin. Li gorî Durkheim, piştî ku civaknas bi çavdêriyê diyar dike ku diyardeyek giştî ye, ew ê vê giştîbûnê bigihîne şert û mercên ku berê hatine diyarkirin û piştê dest bi lêkolînê bike ka gelo ev şert hîn hene an hatine guhertin. Di vê nuqtêyê de, heke diyarde hîn jî were dayîn, ew asayî tê hesabandin, wekî din ew wekî patholojîk tê hesabandin. Li vir, Durkheim pratîka asayî û metodolojîk a vekolîna vê asayiyê di sê qaîdeyan de pêşkêş kir. Li gorî wê aliyê pêşî wê karibê weke 'diyardeyeke civakî ji bo cureyeke civakî ya diyarkirî ku di qonaxeke taybet a pêşketina wê de dihê dîtîn, asayî ye, eger ew xwe di naverastiya civakên bi wî rengî de ku di qonaxeke pevçûn a pevçûna wan de tê dîtîn de nîşan bide.' Aliyê duyem jî wê karibê bi têtîna 'bi nîşandana ku giştîbûna diyardeyê girêdayî şert û mercên giştî yên jiyana kolektîf a di nava cureya civakî ya li ber çavan de ye, dikare encamên rêbaza berê rast bike.' Û weke xal û aliyê din ê sêyem jî wê werênê ser ziman ku wê, 'dema ku ev diyarde li ser cureyên civakî yên ku hê fahmkirina xwe ya tevayî temam nekiriye, ev lêkolîn pêwîst e (çav: Durkheim, Émile (2007). "The rules of sociological method (1895)". In Appelrouth, Scott; Edles, Laura Desfor (eds.). *Classical and*

Contemporary Sociological Theory: Text and Readings. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).

Durkheim wê mijare têngîna civakî wê di rengekê de wê li ser têngîha kirinê re wê di rengekê de wê were dîtîna ku wê li lê bipirsê. Kirin wê çî û çawa bê wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Ew wê di wê nûqtîyê de wê di rengekê de wê ya demên kevn ên demên faodal û yê demên piştî ên hemdem ku wê di wan de wê pêşasazî wê pêşkeve wê di rengekê de wê li ser rengê nerîn û nêzîkatiya li hev wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê di dewama wê de ku mirov wê li wê bihizirê wê karibê di dewama wê de wê jî wê weke ku ew dihizirê wê werênê ser ziman ku mijare têngîyên nava civakê wê, çawa wê werina fahmkirin ku ew karibin jî me re asayî bin wê hinekê wê fahmbikê. Durkheim wê têngîna asayîbûnê û ya patholojîkî wê jî hev wê cihê wê di rengekê de wê were dîtîna ku ew wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Durkheim peyva "kirinê" wekî mînaqa gihîştîna asayîyê bikar hanî. Wî got ku kirin li vir di her civakê de rastîyek e ku nayê înkarkirin û divê wekî asayî were binav kirin jî ber ku her çend ku taybetmendiyên wê her dem diguherin hebûna xwe didomîne. Li gorî Durkheim, eger ev têngîna li gorî rêjeya nifûsê meyla kêmbûnê bişopîne, dê di jiyana civakî ya pêşerojê de bandûra xwe wînda bike.

Her çendî pêwîstiya civakeke saxlem e ku kirinê di hemû civakan de hebe û hebûna xwe didomîne jî, ev yek di her serdemê de weke asayî dihê binavkirin. Lê wek Durkheim behs kir, eger kirine bigihîje asteke zêde, ev yek dikare neasayî were hesibandin. Wekî din Durkheim diyar kir ku jî bo ku kirinê di civakê de cih bigire, divê hestên hevbeş derbasî hişê kesan bibin û her ku hişmendîya hevbeş a ku di encamê de zêde bibe, bertekên li hember îhtîmalan dê gurtir bibin û paşê ev veqetîna wekî kirin werin binavkirin. Ew wê an wê weke başî û an wê weke nebaşî wê were salixkirin. Ji bilî eşkerekirina tiştê ku li jor hatî behs kirin ku çî asayî ya, pêdivî ye ku mirov zanibe ka çî patholojîk e. Wek mînaqa Heger pratîka ku jin jî mîrasê wernegirtiye, ku di serdema feodal de ku malbatên mezin hevpar bûn û hilberîna çandîniyê faktora diyarker bû, hîna jî di civaka pêşasazî de ku ev şert û merc jî holê ranebûne, tevî zagona hemdemî berdewam dike. Ku wekheviya zagonî di navbera jin û mêr de peyda dike, rewş patholojîk e. Bi gotîneke din, eger şert û mercên civakî biguherin, rewşên ku hîn berdewam in, dikarin wekî patholojîk

werin nirxandin û civaknasek dema ku tiştan rave dike, divê wan bi hev re bi kar bîne û ji cûdahiyên wan jî haydar be (çav: Durkheim, Émile (2007). "The rules of sociological method (1895)". In Appelrouth, Scott; Edles, Laura Desfor (eds.). Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).

Durkheim di beşa çaremîn a vê pirtûka xwe de behsa qaîdeyên diyarkirina cureyên civakî kiriye. Navê beşa civaknasiyê ya ku bi vedîtina cureyên ku li vir behs kiriye, wek "morfolojiya civakî" û diyar dikê ku "di lêkolînên ku di vî warî de hatine kirin de cihêkirina cureyên civakî li gorî envantereke tam a hemû kesan nayê kirin. Karakteran, lê li gorî hejmareke piçûk di nav wan de bi baldarî hatine hilibjartin" destnîşan dikê ku ew hewce ye. Durkheim vê mîqdara piçûk wekî koma herî piçûk û hêsan a civakî ku di hemî civakan de derbasdar e bi nav dikê. Bi gotineke din, ev cureya xwe ya komî xwedan binkategoriyên bi taybetmendiyên civakî ne, dihênê ser ziman. Li vir, Durkheim vê civaka komî a wekî "hord" bi nav kir û hanî ziman ku "qebîlê" dema ku hord xwe dubare dikan, ankû dibin qat, çêdibin. Li vir, her qebîle taybetmendiyên hordan hildigire û ji xosletên wan pêk dihê. Durkheim diyar kir ku qebîleyên ku ji van qebîleyan pêk dihên, civakên pir-qatbûyî yên komî diafirînin û mînaqa vê jî di hin kabileyên Îroyî li Awûstûrariyê de dihê dîtin (kabileyên L'arch an Kabyle xwedî vê taybetmendiyê ne. Civata kabileyên ku bi awayê gundan bi cih bûne). Wî diyar kir ku dema ev civak li hev kom dibin, bi tenê civakên yekbûyî yên pir-qatbûyî (konfederasyona Irokva) derdikevin holê, û dema ku ev civak li hev dicivin, civakên pir-qatbûyî yên ducarî pêk dihên. Di encama van hemûyan de, bikêrhatî ye ku em rêgeza çawa ji perspektîfa dabeşkirina Durkheimian re wê werênina ser ziman wê weke aliyekê din ku mirov wê, bi teybetî weke pêwîsta wê li ser wê bisekinê bê. Durkheim vê cihêkirinê weha pênasê dike; wî hanî ziman ku ew dikare bi destpêkirina cihêbûna civakan li gorî asta pêkhatina wan, li ser bingeha civakek bi tevahî komî an qatbûyî, û di nav van cihêyiyên wê de, bi veqetandina wan di awayekê cûrbecûr de li gorî ka beşên destpêkê tevhevbûnek tam nîşan didin û an na re wê bîne ser ziman. Li vir, Durkheim destnîşan dikê ku sedemên hebûn û diyarbûna cureyên civakî bi heman awayî wekî cureyên biolojîyê tene dahûr kirin. Her weha wî hanî ziman ku taybetiyên pendendi ên ku ji nîşan re di şexsan de tene mîratekirin di civakan de tune ne, di her civakê de taybetmendiyên cihêreng peyda dibin û di vê xalê de ji hev cuda ne(çav: Durkheim, Émile (2007). "The rules of

sociological method (1895)". In Appelrouth, Scott; Edles, Laura Desfor (eds.). Classical and Contemporary Sociological Theory: Text and Readings. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press).

Durkheim wê di rengê de wê di dewama wê de wê li ser diyardeyên civakî û têrbûna wan wê di rengê de wê di dewama wê de wê weke ku wê bixwezê ku ew bisekinê. Di wê nûqtayê de wê di pêvajoya herikina jiyânê û dîrokê de wê bixwezê ku ew wê li ser wê temenê wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nava pêvajoyek civakî de wê têngîna civaknasiyê wê weke aliyekê wê yê çawa bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê. Civaknasiya dema hemdem û pêşketina wê ya bi zaninê wê weke ku wê, ji nava têngîna durkheim bê û an ya Giddens û hwd bê ku wê were fahmkirin wê di rengê de wê li ser temenekê epistemolojik a bi dîrokî, demkî û hwd re wê çawa wê berheviyek danayên bi jiyânê û rengê wê re wê di şewayekê de wê di awayekê de wê bide çêkirin wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê, ne tenê wê di qada civaknasiyê de wê, weke durkheim wê bikê û wê kirpendinê li ser rengê jiyane kabileyên awustraryayî wê bikê. Her wusa wê minaq wê freud jî wê di dema ku wê bi çerçoveya hizirkirinê xwe yê derûnî û hwd wê bikê de wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew di rengê de wê kirpendinê wê di wê temenê de ji aliyê têngînek derûnî û hwd ve wê bikê û wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ev wê tiştê din wê bi xwe re wê bide diyarkirin wê pêvajoyên pêşketinê ên weke bi dîrokê û têngînê weke peresendinê û hwd wê çawa wê di rengê de wê bibin ku ew werina fahmkirin. Wê di wê xabate xwe ya li ser rêgezên rêbazên civaknasiyê ku me navê wê li jor wê hanî ser ziman de wê durkheim wê kirpendinê wê li ser ya demên berê a weke jiyane xiristiyanî û ya demên nûjen ku wê çawa wê ji hev wê cihê wê xwediyê pêşketinek bê û an ne xwediyê pêşketinekê bê wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew wê di wê nûqtayê de wê dana berhev wê di temenekê berhvkirina danayên bi fahmkirinê ên

bi pêvajoyên pêşketinê re ku wê çawa wê bibê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di wê warê de wê mijare dîrokê de wê dema ku mirov wê di awayekê de wê bi wê re wê hilde li dest wê dîrok wê weke têtînekê wê bi hizrî wê xwe bide dîyarkirin. Wê objeyên wê li ser jiyankirinên bûyina ku ew di nava pêvajoya pêşarojê a bûyinê de wê bi têtînek bûyinê û hebûnê wê weke ku ew hebin re wê bibê Ev wê mijare têtîna hebûnê a dîrokê jî wê di rengekê de wê di mijare fahmkirina wê de wê di rengekê de wê karibê bixwe re di rengekê de weke mijarek fahmkirinê bide dîyarkirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîna dîrokê û wê fahmkirina wê ji du aliyên ve di destpêkê de dikarê bi têtîna epistemolojiyê re wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê bi pêvajoyên demên bûhûrî ên bi jiyankirinê û di wê de ku mirov û weke zindiyekê dijî ku ew tevgerê daya nişandin re wê karibê wê fahmbikê bê. Wekî din wê di wê çerçoveya gotina dîrokê de wê weke bi aliyê duyem re jî wê hebûna heyî a bi kirde û an diyardeyên jiyankirinê û hwd re wê weke çawa ew di wê de hebûna bi têtînek hebûnê wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, di dîrokê de wê ew wê weke zanînê û fahmkirina wan de wê di rengekê de wê bi wê re wê, bi têtîna demê ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Tabî wê dema ku em wê ji vê aliyê ve wê werênina ser ziman wê weke aliyekê wê din jî wê di dîrokê de wê rengê hildana li dest a hizirvanan weke filosofan û hwd jî wê ji wê aliyê ve wê bi nerîn û rengê nêzîkatiya wan a li dîrokê û an di dîrokê de wê xwediyê rengekê çawa bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê aliyekê wê yê din jî wê di rengekê de wê weke bi têtînê weke empirîkî û an rasyonali û hwd re wê dema ku wê nêzîk bibin wê di awayekê de wê ev gotin jî wê li ser têtînek nerînê a dîrokî wê bi wê re wê were dîtîn ku wê bibê weke mijarek rexnelêgirtinê Di gotina têtîmna rasyonalityê de wê weke di têtînekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê nerinek û an çerçoveyê de wê weke ku wê were herêkirin û an were wê asta herêkirinê ku wê di morfolojiyekê de wê fahmkirinekê wê bide mirov wê êdî wê weke aliyekê ku wê ji wê aliyê ve wê karibê bibê mijare lêpîrsînê.

Di wê nûqtayê de wê têtînê weke rasyonelizekirina dîrokê û an dîroka dîrokê wê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê di

rengê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bide dîyarkirin bê. Wê dema ku em di wê rengê de wê weke ku me hinekê li jor wê hanî ser ziman ku em li ser têngînek derûnî û an civaknasi û hwd re jî wê di rengê de wê, nêz bibin wê dema ku em empatiyekê li wê têngînê bikin emê wê bi wê re wê bibînin ku wê weke ku wê di wê temenê de wê di rengê û awayekê de wê weke ku wê têngînek fahmkirinê wê karibê bide me.

Di mijare dîrokê de wê, têngînên weke rasyonelizekirinê wê di rengê de wê di dîmenekê de wê derkevina dervî wê û wê di dîrokê de wê weke wê fahmkirina wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê bi fahmkirinek empirîkî wê karibê di dîmenekê û awayekê de ew bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di nivîsandinên dîrokê de wê di rengê de wê weke bi aliyekê û wê weke aliyekê û an bi aliyekê de wê nivîsandina wê di wê temenê de wê weke li gorî wê di rasyonelizekirina wê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Lêbelê, hîn jî gengaz e ku rasyonelizekirin carinan ravekirinên rast bin. Her weha divê em sedemên bidestxistina bawerî û sedemên mayîndebûna wê ji hev cuda bikin. Ger baweriyek ji ber sedemê ku ji hêla filosof an zanyarek ve bi fermî hatî destnîşan kirin neyê pejirandin jî, dibe ku ew paşê ji ber vê sedemê were domandin. Di dawiyê de, ji nû veavakirinên rasyonali dibe ku ji hêla metodolojîk ve were şîret kirin: gava ku nivîskarek îdîayek taybetî tenê carekê, an bêî bingehek ku îdîa li ser bingehe wê ye an bêî encamek ji îdîayê dike, dibe ku îddîa ciddî neyê girtin. Berevajî vê, îddîayên ku gelek pêşgotin û encaman dihewîne sedemek baş dide ku em bawer bikin ku nivîskar bi giranî wate dide wan. Ji ber vê yekê, dema ku em hewl didin ku bawerîya nivîskarek diyar bikin, divê em li hêmanên weha veqetandî bigerin.

Ji hev cihêkirina ya rast û ya herêkirinê weke bi fermî bê û an ne bi fermî bê wê ji hev cihê bikê. Di rengê de wê di têngînek hemdem de wê gotina fermitiyê wê dema ku wê were hildan li dest de wê dema ku wê di wê de wê, were pejirendin wê weke 'rast' bê wê di kirdeyekê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Lê ev herdû fahmkirin û kirde wê weke di gotinê de wê weke ji hev cihê bin. Bi rastî wê herêkirin û an bi fermî wê herêkirin wê ji hev cihê bin û ev herdû gotin wê karibin wateyên xwe ji hev bidina gotinên din jî. Di wê nûqtayê de wê aliyê ku wê Popper wê li ser têngîna dîrokê re wê li wê nêz bibê û wê mijare ya ku wê weke di roja

me de weke rastiyeke newê dîtin wê karibê di demên piştre weke rastiyeke were dîtin wê ji wê aliyê ve jî wê weke têngînek ku wê di rengê de wê weke karibê di dîmenekê de rengê fahmkirinê jî bi xwe re wê bide me. Di wê nûqteyê de wê di ya fermi de wê weke ku wê ne li ya rast wê were lêgerin. Wê ya ku ew dikarê li gorî wê rengê fahmkirin û nerinê ku ew were rast dîtin wê were lêgerin. Ev rastî wê ji rastîya esasî wê di rengê de wê weke ku wê cihê bê. Heka Popper wê ji wê aliyê ve wê hanî ser ziman rast bê, wê demê wê dikarê wê di wê rengê de wê mafdariyekê li wê têngîna wî bide dîyarkirin.

Lê li vir wê ev ali wê weke aliyekê wê yê giring bê û wê karibê wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê ji gelek aliyên ve wê bi mijarê re wê li wê bihizirê û wê di rengê de wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara 'rastiya fermi' de wê di rengê de wê, dema ku wê ji aliyê rastiya esasî ve wê hilde li dest wê, di rengê de wê di demên piştre ku wê weke di demekê de ew rast ne hat dîtin û di demek piştre de weke rast hat dîtin de wê li ser têngînek nerinê a fermi re bê wê demê wê dîsa wê karibê wê di rengê de wê li ser nerinekê re wê bibêjê ku wê di weke di herdu demên wê gotinê de wê ji rastiya esasî wê weke dîr bê. Wê di wê temenê de wê ev wê weke têngînek li gorî nerinê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke di şewayekê de wê weke ku wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman.

Di demekê de wê rast bê û di dema piştre wê weke ne rast bê û an vaji wê ku wê li wê bihizirê wê di wê nûqteyê de wê, ev wê,, di rengê de wê di wê demê de wê ev wê pirs wê hertimî wê di meji de wê karibê xwe zindî bigirê. Ew jî wê ew bê ku ew di dema wê ya pêşî de a weke nerinek ku ew rast dît ew nerinek fermi bû û di dema piştre de ji ew herê kirin wê weke nerinek fermî karibê bibê. Wê demê ev wê di wê nûqteyê de wê ew di wê temenê de wê di her du deman de wê weke ku me li jor hani ser ziman wê ji rastiya esasî wê weke ku wê dîr bê. Di wê nûqteyê de wê di rengê de wê, di şewayekê de wê ev di mijare fahmkirinê de wê, di wê dema pêşî de wê ya ku ew wê weke 'rast' bi fermî bibê wê karibê ne rast bê. An ku ew di dema piştre weke ne rast were dîtin jî ew dikarê dîsa li

gorî ya esasî ew rast bê. An jî dîsa wê vaji wê karibê wê di dewama wê de wê bûhûrîner bê.

Di wê nûqteyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di têngînê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê lêpîrsînê û an wê têngîna lêpîrsînê a li ser wê gotina popper re wê di renekê de wê bi têngînek destûrî re jî wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Di têngînen destûrên positifî de wê ev ali wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di renekê de wê didewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê di wê nûqteyê de wê ya ku wê li gorî desstûrê wê 'rast' bê wê di rastiye de wê li gorî rewşên din wê ne rast bê. Wê dema ku em ji wê aliyê ve li wê têngînê dinerin wê ji aliyê têngîna positivismê û têngîha epistemolojikî ve wê weke pîrsgirêkek bi têngîna rastdîtîne re wê di renekê de wê xwe bi mijare fahmkirinê re wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têngîna epistemolojikî wê di wê warê de wê weke wê jiyankirinê wê di renekê de wê ji xwe re wê bikê mijare fahmkirinê. Lê ew wê weke wê jiyankirinê wê fahmkirinê wê karibê bibê weke fahmkirinek lêpîrsîner a ji aliyê rastiye û an rastitiya wê ve? Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtin wê di dewama wê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê jî wê karibê wê werênê ser ziman ku wê ji wê aliyê ve wê heman mijar wê dema ku em ji wê aliyê ve wê nêzî mijarê dibin wê ji aliyê pêvajoya epistemikî a fahmkirinê ve jî wê bi heman pîrsgirêka fahmkirinê wê di renekê de wê weke ku wê karibê xwe di renekê de ew di dewama wê de wê bi wê re ew bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê di wê nûqteyê de dikarê balê bikişênê li ser niqaşek di nava felsefeya demên kevnera de ku wê sofist wê bi têngîna 'zanina rast' ku wê çî bê re wê li wê bihizirin re wê karibê wê hinekê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê din de wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê zanina rastî wê weke aliyekê wê yê giring wê di renekê de wê di awayekê de ku ew wê weke bi fahmkirinekê û rengê wê bê wê çawa wê bi rastiye re wê têtîliya wê were danin? An jî ku ew bi wê pêvajoya weke minaq ya destûrek bingihin a netewekê di demên hemdem de ku ew wê weke wê bi pêvajoyên jiyankirinê re wê bibê wê

çawa wê karibê wê weke bi ya esasî a rastîn re wê şîrovebikê û wê fahmbikê? Wê çawa wê têtikilyek wê bi wê re wê di rengekê de wê bibê.

Di wê nûqteyê de wê weke aliyekê wê yê din jî ku wê weke ku wê, aliyekê ku wê pêwîst bê ji wê aliyê ve wê bi epistemikî wê pêwîst bê weke bi têtînek lêpîrsîner ew were fahmkirin wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê hinekê din wê li wê bihizirê bê.

Ji wê aliyê ve wê mijare zaninê û hwd wê, wê çawa wê di wê nûqteyê de wê weke bi têtîna zaninê û hwd re wê were fahmkirin û ya ku ew wê weke dîmenê jiyankirinê û hwd ku wê bi dîrokê, civaknasi, derûnî û hwd wê were bidest xistin bi têtînek positîvî û hwd wê çawa wê karibê wê di wê nûqteyê de wê bi rastîtyê a jiyânî ve wê girêdayî wê fahmbikê wê di wê nûqteyê de wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê din wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di zane min de wê pîrsgirêka fahmkirina epistemolojiyê wê ji wê aliyê wê weke ku ew wê were fahmkirin wê di wê nûqteyê de wê xwe bide diyarkirin ku wê çawa wê bi rastîtyê re wê di awayekê de wê têtikilyê wê dênê bê. Di nava pêvajoya fahmkirinê de wê di wê nûqteyê de wê ji wê têtîna zaninê wê bi ber fahmkirina jiyânî ve wê weke wê herê û an ji jiyânê wê bi ber wê ve wê li ser temenekê bi têtikilya obje-şubjeyê û hwd re wê pêde wê herê wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Epistemoloji wê karibê nerinekê wê di rengekê de wê biafirênê û an na? Ku ew wê weke şewayekê fahmkirinê û bi rêbazî a zaninê wê hilde li dest pêwîsta ku ew wê, di wê temenê de wê weke olekê û an baweriyekê û an nerinek din a hizrî û zaninê ji afirînek bi wê rengê weke dîr bê. Wê dema ku ew di wê temenê de ew wê biafirênê bê wê demê wê di wê nûqteyê de wê ji wê aliyê ve wê di serî de wê pîrsgirêka fahmkirina rastiyê wê weke wê li ser temenê esasî wê weke ku wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide diyarkirin.

Ji wê aliyê ve em dikarin wê hinekê din bi têtîna dîrokê re wê di dewama wê de wê bi gotina Popper a têtînek wê weke di demekê de rast bê û wê karibê demek din de weke ne rast bê û an vajî wê ku wê wre lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê hinekê din li sr wê bisekinê. Ber ku ev ev ali wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê xwe bide diyarkirin.

Em li vir dema ku em bahsa rastiyekê din em bahsa têtînek fermi dikin û an rastiyê dikin wê weke aliyekê ku mirov wê bi pîrs wê karibê wê di

dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Di rengekê de wê pêvajoya fahmkirinê de wê, têngîna epistemolojiyê wê ji aliyekê ve wê weke ku ew bi şêwayekê fahmkirinê ê bêali wê di rengekê de wê di wê nûqteyê de wê weke pêwîstîya wê fahmkirina wê hebê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê weke ku wê Foucault wê di rengekê de wê bahsa wê bikê ku wê bi têngînek destûrî û an sazûmanek pergali û hwd de ku wê mirovê xwe wê çawa wê bi fêrkirinê wê biafirênê û hwd re wê, di rengekê de wê weke aliyekê ku ew bi wê re wê dihizirê wê, derketina dervî wê awayê wê weke aliyekê wê yê pêwîst wê xwe di dîmenekê de wê bi pêwîstîya xwe wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê di aslê xwe de wê epistemolojiya demên hemdem bi xat û ahenge pêşketina pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê lêpirsîna wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ji xwe em dema ku em pîrsgirêkên bi têngîna netewî û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê di demên hemdem de wê xwe bide dîyarkirin bi temenê destûrên pozîtiv bê û an rengê şîrovekirinên dîrokî ên weke li gorî wê û hwd bê ku em bi aliyên din re li wê bihizirin wê ev wê weke aliyekê di dewama wê de ku wê weke encama rengekê fahmkirinê ê bi wê aliyê re wê li wê bihizirê bê. Weki din jî wê karibê wê weke di dewama wê de wê karibê wê weke encamna jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê.

Kûrbûnên di demên hemdem de wê bi têngînen positivismê ên di wê temenê de ku wê bibin wê weke di awayekê de wê ji aliyekê jiyaniê ê esasî wê bi wê çerçoveya me ya li jor ku me hanî ser ziman wê di rengekê de wê ku wê bi têngîna wê ya epistemikî re wê were dîtin wê weke ji ya esasî wê hinekê wê dîrkeve wê dîmenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Ji vê aliyê ve wê têngîna positivismê li ser encamên wê yên ku wê heta roja bi zanin û zanistên demê re ku wê pêşkevin re ku wê hilde li dest wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê hinekê wê li ser wê bisekinê di fahmkirinê de. Ev wê di zane min de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Şêwayê civaknasiyê wê bi rengekê wê, di wê nûqteyê de wê karibê ji hinek aliyên ve wê di mijare fahmkirina wê de wê hinek aliyên wê yên fahmkirinê bi têngînek rastitiya wê û an rastitiya esasî re wê di rengekê de

wê bi wê re wê karibê wê bikê berlêpîrsînê de. Ji wê aliyê ve wê lêpîrsînek zerdeştî wê hebê li ser têngîna hişmendiyê re. Ez dikarim wê di renekê de wê di wê nûqteyê de wê bibîrbikim Wê di renekê de wê dema ku wê bahsa rewşa fahmkirinê û hiş wê bikê wê di hundurê wê de wê bi zêhnî wê her tiştê ku ew dihê fahmkirin wê were kirin. Lê li aliyê wê yê din ê wê hişmendiyê wê wê hebê û wê çawa wê bi derfet bê ku mirov wê karibê xwe bigihênê wê aliyê dervî wê û wê hêtê wê derbas bibê wê bi morfolojiyekê wê di wê temenê de wê didewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare têngîna epistemolojiyê de jî wê ev wê weke aliyekê wê yê bi fahmkirinê ku wê çawa wê bi derfet bê ku mirov xwe derbasî aliyê din bikê û wê hêtê wê derbas bikê wê weke pîrsek bi fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Aliyê din wê weke aliyê dervî hiş bê? An jî wê weke heyinek ku ew wê nikaribê wê bi wê re wê di wê temenê de wê were dîtin bê. Di wê nûqteyê de wê di nava wê dualiteya ya hiş û dervî wê de wê di renekê de wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê were lê hizirkirin.

Di çerçoveya têngînek dîrokî a epistemikî de wê weke bi dîrokî re wê di nava wê de wê weke ku wê di demên berê de wê bi heidegger û huserl re wê mijare hebûnê wê di renekê de wê were hildan li dest. Hegel wê mijare têngîna 'fenomenolojiya tînê' wê bi têngînek dîyalektikî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Ev wê di renekê de wê bi aliyê wê yê şubeyî ê hundurî ve wê hilde li dest. Marks wê bi aliyê derve ê objeyî ve ku ew wê bi gotina 'min diyalektika hegel rakir ser lingên wê' ku wê werênê ser ziman re wê ew wê şewayê xwe wê, di renekê de wê pênasibikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman. Heidegger wê li ser têngîna idealisma dema bûhûrî wê di renekê de wê bi mijare hebûnê re wê di wê temenê de wê bi têngînek hizrî wê li wê bihizirê.

Têngîna Pozîtîvîst di sedsala 19. de derketiye holê. Di sedsala 19. de jî meyleke giştî ber bi pozîtîvîsmê ve hebûye û pozîtîvîsm dikare weke "zanina di xizmeta zanista xwezayî de ku wê, çawa ku felsefe di Serdema Navîn de di xizmeta teolojiyê de bû" were pênasikirin. Di fahmkirin wê ya dîrokê ya vê nêrînê de wê, di encama dîtina dîrokê de weke pêvajoyeke hiqûqî û pêşketina hem di Hegel de û hem jî di Marks de, têngihîştinek heye ku pêşketin pêvajoyek e ku li gorî hin zagonan gav bi gav derdikeve holê; Weke ku di sedsala 18. de jî dihê dîtin, bawerîya pêşketinê weke bawerîya bi pêşketina mirovatîyê re dihê dîtin. Di vê

çerçoveyê de ramyarên pozîtîvîst ên weke Auguste Comte hem di giyanê ronakbîriyê de û hem jî bi giyanê sadsale 19' min re dihê dîtin. Navê herî mezin ê têgîna pozîtîvîsmê bêguman Auguste Comte bê. Ji aliyê din ve Saint-Simon têkiliya ku di navbera pêşketin û pêşketina zanist û aqil de ew li ser wê sekinî ya bi wê rengê û fêrsê wê haniya ser ziman. Di berhema xwe ya bi navê ' nameyên rûniştevanên Cenevreyê ji hevdemên xwe re (Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains (1803)) de ji bo Hemdemên xwe re haniye ziman. Pêşî Saint-Simon û paşê Comte îdia dikin ku "serdema zanistiya herênî pêşketiye". Ev dihê wê wateyê ku serdema zanistê dest pê kiriye. Bi wê mantiqê û felsefeyê ew dihê hanîn li ser ziman. Yek ji sedemên bingehîn ên li pişt baweriya pozîtîvîst a pêşketinê ew e ku bi pêşketina zanistan re wê, di warên civakî û ramyarî de jî hin guhertin derketine holê. Weki din wê encamên dîrokî wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bibin. Pêşketinên di zanistê de pêşî weke pêşketin hatin dîtin, piştê jî hêviyên pêşketinê di qada civakî de hatin kirin, bi wê baweriyê ku pêşketinên di qada civakî de jî bi zanistî werin birêkûpêkkirin û zanista civakî bi modela zanista xwezayî bê avakirin. Sedema giştî ya hevrasti û têkiliya di navbera pêşketina zanist û aqil û pêşketinên qada civakî de ev e. Her wiha di têgihîştina pozîtîvîst a pêşketinê de fahmkirin û an rengdayinkirina dîrokê heye û di vê dizaynê de dîrok weke pêvajoyeke pêşverû tê dîtin. Aliyekê ku wê, bi gotina epistemeya dîrokê re me hinekê li jor wê hanî ser ziman jî wê bi wê nûqteyê ve wê girêdayî wê karibê were fahmkirin. Li gorî Claud Henry, comte û Saint-Simon, di navbera pêşveçûna zanistê û pêşveçûna hişê mirovan de, bi vî awayî pêşveçûna mirovayiyê, têkiliyek rasterast dîtin. Saint-Simon pêşketina mirovayiyê wekî gihîştina mirovayiyê ya bextewar fahm dike. Têgîna wê hizrê ya bingehîn ew e ku mirovahî bi pêşketina zanistê re jî wê bigihîje bextewariyê. Saint-Simon ku ji hêla Marks ve wekî nûnerê sosyalîzma utopîk dihê dîtin, bextewariya civakê wekî îdealek civaknasi destnîşan dike. Hem îdeala yekbûna zanistan diparêze û hem jî bi wê hizrê bawer dike ku zanist bi derbasbûna serdema ku jê re tê gotin pozîtîv dihê gotin, an jî bi xilasbûna ji serdemên teolojîk û metafizîkî yên zanistan wê rêve bibe (çav:Murray E. G. Smith (1988). *Early Modern Social Theory: Selected Interpretive Readings*. Toronto, Canada: Canadian Scholars Press, . p. 70–81).

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê nûqteyê de wê karibê were li lê hizirkirin ku wê, mijare dizaynkirinê bê. Di wê nûqteyê de wê, di têgîna dîrokê de bê û an hizrekê de bê wê karibê wê dizaynkirinê wê bikê

bê? Yan jî wê derfeta wê dizaynkirinê wê hebê? An jî wê karibê wê bi wê re wê rastiyeke wê werênê ser ziman wê weke hizreke wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê di rengekê de wê dikare wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê têngîna dizaynkirinê wê di têngînên berê ên felsefeyê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê wê weke di têngînek xwezaparêzî a kokê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û an wê weke ji aliyekê din ve wê weke têngînek pêwîstî wê karibê xwe di rengekê de di mejiyê mirov de bide dîyarkirin û şaqdan.

Ji vê yekê, ya giring wê ew bê ku wê têgihîştina nivîsandina dîroka gerdûnî li aliyekê hate hiştin û têgihîştina tenê kifşkirina rastiyan ku wê, piştê jê re digotin 'dîroka ampîrîk', bû meylek nû. Nivîsandina dîrokî şekle dîtbariyekê bi diyardeyi girt. Lêbelê, têgihîştina zanistî ya pozîtîvîst ne tenê ji berhevkirina rastiyan pêk dihat, lê di heman demê de vedîtina têkiliyên zagonî yên di navbera rastiyan de jî pêk dihat. Ji ber vê sedemê, zaneyên pozîtîvîst hewlên dîroknasan ên ji bo kifşkirin û berhevkirina rastiyan tenê li gorî îdealên xwe yên zanistî kêmasî didîtin. Ji ber ku, li gorî têgihîştina zanistê ya pozîtîvîst, diyarkirina rastiyan saf bê zagonan nikare zanistî were hesibandin(çav:Murray E. G. Smith (1988). *Early Modern Social Theory: Selected Interpretive Readings*. Toronto, Canada: Canadian Scholars Press, . p. 70–81).

Ya girîng kifşkirin, dîtin, fahmkirin, û ravekirina rastiyan bû. Ji ber vê yekê, dema ku têgihîştina hebûnê ya pozîtîvîst dîrokê kêma dike xwezayê, têgihîştina pozîtîvîst a zanistê dîrokê dadixe zanista xwezayî. Ji ber vê yekê pozîtîvîstên ku armanca wan ew e ku objektîvîteya zanista xwezayî veguherînin zanistên dîrokî, girîngî didin berhevkirina rastiyan pêk bênin. Têgeha berhevkirina rastiyan bi tenê ji vê pêşnûmeya jêrîn dest pê dike: Rastî objektîf in û dîroknas jî mîna zanistên xwezayê, divê pêşî hewl bidin ku rastiyan berhev bikin û dûv re jî têkiliyên di navbera wan de saz bikin, bê ku guh bidin pêşdaraziyan. Ji ber vê sedemê, dema ku Auguste Comte, ramanwerê sereke yê pozîtîvîzmê, karê berhevkirina rastiyan ji zanista dîrokê re hişt, wî got ku divê peywira danîna têkiliyên di navbera van rastiyan de bibe karê zanistek nû, ku wî bi nav kir. Di mijare fahmkirina têngîna dîrokê a pozitivist de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare fahmkirinê û gihiştina rastiyan bê. Di wê nûqteyê de wê dîrok wê weke têngînek ku wê bi şubjeyên jiyankirinê ên bi aqil hizirkirinê a ji pêvajoya jiyankirinê û an hebûnek diyardeyi/objeyî û hwd wê bibê bê. Di wê nûqteyê de wê mijare têngîna dîrokê wê, di awayekê de

wê di mijare nivisandina wê bi diyardekirina wê, weke aliyê wê yê bi hizirkirina wê re ku wê, karibê wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê Foucault wê, weke têtînek şubjeyî bi hizirkirina me wê di rengekê de wê, pênasebikê û wê di dewama wê de wê weke têtîhek ku wê ne weke têtînek ku wê çavkaniyek weke ya bi bûjenî hebê wê bibînê. Di wê nûqtayê de wê obje û bûjenên dîrokê wê pêvajoyên jiyankirinê bin. Di wê nûqtayê de wê bi dîyardeyiya wê re wê karibê wê were lê hizirkirin bê. Lê ku em ji aliyê dîrokê ve wê hildina li dest wê, were dîtîna ku wê çawa ku wê gelek aliyên wê yên ku ew dikarin werina kifşkirin wê hebin ku mirov karibê kifşbikê û werênê ser ziman wê bibin.

Li gorî Comte, karaktera bingehîn a zanina pozîtîvist ew e ku bihizire ku diyardeyên zagoni ên xwezayî yên neguhêrbar in. Ev rêgez di qonaxa herênî ya dîrokê de bi zelalî hate zanîn. Her kes dizane ku di qonaxa pozîtîv de, ne hewce ye ku sedemên ku diyardeyê derdixin lêkolînan bikin. Tenê pêdivî ye ku mirov şert û mercên pêkhatina van diyardeyan dahûr bike. Ev dihê wê wateya ku wê girêdana van rastiyan bi hevdu re bi peywendiyên li pey hev û wekhevîyê di navbera wan de wê bibê bê. Li gorî Comte, mînaqa herî baş a ravekirina rastiyan bi zagonî, ku ew dihê wateya girêdana rastiyan bi hev re, ankû fahmkirina rastiyan bi zagonan, ravekirina diyardeyên giştî yên gerdûnê bi zagona giştî ya kêşanê ya Newton e. Ev teorî nîşan dide ku hemî diyardeyên cihêreng ên gerdûnê dikarin bi hev re di yek fenomenek giştî de bêne girêdan. Ev zagon "nîşan dide ku her atomek di gerdûnê de xwediyê meyleke guhêrbar ber bi hev ve ye, rasterast bi girseya wan re û berevajî hevberê çargoşeya dûrahiya di navbera wan de ye", dihê vê wateyê ku hemî diyardeyên gerdûnê dikarin bi vê neguhêrbar bêne kêmkirin. têtîkî. Têtîhîştina Comte ya zanina positîvê bi dîtîna wî ya li ser hişê mirov ve girêdayî ye. Li gorî vê yekê hişê mirov di sê qonaxan re derbas bûye. Ev qonax rêbazên ku li pey hev derketine holê ne. Ji ber vê yekê aqilmendî dihê wateya li gorî rêbaza zanistî û xweza û civak ancax bi rêbaza pozîtîv di qonaxa pozîtîv de ku qonaxa dawîn a hişê mirov e, bi aqilane were birêvebirin. Li gorî têtîhîştina aqil a Comte, aqil pergalek têtînî ye. Her zanin dihê wê wateya pergaleke têtînê li ser aqil re ku ew dihê rêvebirin. Lê aqil, weke pergaleka têtînan, ji destpêkê ve ne di rewşa xwe ya heyî de ye. Aqil gihiştîye qonaxa herênî û fahmkirina bi mejiyê mirov jî di dîrokê de gav bi gav bi pêş ve çûye û gihiştîye zanina herênî. Bi vê yekê re, pêşketina aqilê mirov, weke pêşketineka ku di pêvajoya

dîrokê de dihê li berçav. Ev tê wê wateyê ku Comte dîrokê wekî pêvajoyek pêşverû dihesibîne(çav:Comte, A. (1855). The Positive Philosophy).

Li vir wê di rengekê de wê di çerçoveya wê têngîna comte wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke bi têngînek venegûhar a aqil ve ku wê girêdayî bê wê bi pêşketinek bi pêwîstîni ve wê di rengekê de wê weke ku wê girêdayî bê wê werênê ser ziman. Li vir kom de wê dema ku wê di xabate xwe ya bi navê 'the positive philosophy' de wê bahsa wê bikê wê bi têngînek rêgezî û an zagonî a giştî re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê bi temen bikê. Ew jî wê di vê xabate xwe di rûpelên li dora 25 û an 26an de wê bi wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. ” Li gorî vê yekê, hişê mirov ji destpêka pêşketina xwe ve di nava pêşketinê de heya. Ev lêkolîn dê vedîtina zagona giştî a yekane eşkere bike. Ev zagona ku ev pêşketin bi pêdiviyek veneguhêrbar ve girêdayî ye, zagonek bingehîn e ku dikare li ser birhanên rasyonel û rastiyên dîrokî were damezrandin. Hemî pêşveçûn bi vê qanûnê ve girêdayî ye.” Comte li ser vê zagonê bi berdewami weha dibêje: “Ev zagon ev e: her têngînen me yên rênişandar li pey hev di sê rewşên teorîk ên cihê de derbas dibe: yek wê; têngîna teolojîk an jî spekulatîf; du wê; têngîna metafîzîkê bê; û Sê wê; têngîna zanistî yan herênî”. Bi gotineke din, hişê mirov bi awayekî xwezayî sê rêbazên zanînî yên cuda di tevahiya pêşveçûna xwe de bikar dihîne.

Di mijare têngîna wan aliyan û mijarên fahmkirinê weke têngihên pêvajoya fahmkirinê wê di rengekê de ku wê were li wê hizirkirin wê çawa wê pêvajoyek fahmkirinê wê biafirênê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Comte di wê warê de wê pêvajoya ji ya têngînen weke teoloji û metafîzîkê û hwd bûhûrîna li ya pozîtîvî ku wê çawa wê aqilê mirov wê êdî wê bi wê re wê dev ji wê berdê û wê xwe li ya pozîtîvî wê bide razandin. Wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê werêênê ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku comte wê mijare fahmkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwediyê şêwa û rengekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê li gorî wî pêvajoya ghiştîna zanîna zanyarî wê bi têngîna pozîtîvî ku wê li ser ya şenber re wê çawa wê bibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê

weke ku wê werênê ser ziman. Minaq wê dema ku wê aqilê mirov wê bi têtînên metafizîkê ên teqez û razber re wê mijul bibê û wê fahmbikê ku ew wê bi wan wê ne dighijê encamê wê li gorî comte wê di wê warê de wê êdî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê bi pêvajoya pêşketina pozitiv û an aqilê pozitiv re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê nûqtayê de wê, di xabate xwe ya bi navê "the positivite philosophy" de wê bi wê rengê wê di vê nûqtayê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman. " Her yek ji van rêbazan bi eslê xwe ji yên din cuda ye û di heman demê de bi tundî li dijî hev in. Ji ber vê yekê, qonaxên pêşveçûnê yên ku hişê mirov tê re derbas dibe, bi rastî bi pêşveçûnek bi rêgezên rêbazên ku ji hêla hişê ve têne bikarhanîn ve girêdayî ye. Pêngavên vê xetê yên pêşketinê, weke li dû qonaxan, bi vî rengî dikarin werin ravekirin.

Di rewşa teolojîk de hişê mirov lêkolînên xwe arasteyî xwezaya heyînên, sedemên yekem û dawîn, ankû zanîna teqez dike, û hewl dide diyardeyan bi awayekî diyar û bi tevlêkirina faktorên serxwezayê rave bike. Rewşa teolojîk qonaxa yekem a hişê mirov e, lê dîsa jî hiş e. Ji ber ku hewldana ravekirina rastiyan heye. Li gorî Comte, qonaxa teolojîk gihîştîye asta xwe ya herî bilind dema ku wî li şûna xwedayetiyan pirjimar bi kiryara pêşbîniya xwedayî ya heyînek yekane veguhezand. Qonaxa duyemîn, rewşa metafizîk, li gorî Comte qonaxeke derbasbûnê ye. Di rastiye de, ew ji bilî veguherînek hêsan a rewşa teolojîk ne tiştek din e. Di vê qonaxa dîrokê de, faktorên serxwezayî bi hêzên razber û têtînên razber cihê xwe digirin. Van hebûnên razber ên ku di cewherên cûrbecûr de ne, li gorî karakterê wê demê ravekirinên ku ji her kesî re têne pejirandin dane. Fenomen bi van têtînên razber û hebûnên wan ên cewherî têne ravekirin. Di merhaleya metafizîkê de hişê mirov gihêştîye asta xwe ya herî bilind a tambûnê dema ku têgeheke razber a yekane wekî bi sirûştî wek sedema dawîn a hemû diyardeyan şûna pîrbûna heyînan digire. Di dawiyê de, di qonaxa pozîtîv de, hişê mirov bêderfetiya bîdestxistina têtînên teqez herê dike û tenê bi karhanîna ramanên birêkûpêk û birêkûpêk, xwe dide kifşkirina zagonên rastîn ên diyardeyan, ankû têtîliyên li pey hev û hevahengiya diyardeyan û çavdêriyên. Di qonaxa herênî (positiv) de hişê mirov dev ji lêgerîna têtînî, destpêk û sedemên rastîn ên tiştan û gerdûnê berdide. Ravekirina rastiyan wê êdî bi zagonên giştî bê kirin, ku hejmara wan bi pêşketina zanistê re hêdî hêdî kêmbibe, ankû bi eşkerekirina têtîliyên di navbera rastiyan cihêreng ên taybet û rastiyan giştî de. Li gorî Comte, qonaxa pozîtîv digihîje asta herî dawî ya temambûnê dema ku ew

hemî diyardeyan wekî aliyên taybetî yên diyardeyek giştî ya yekane destnîşan dike, wek mînaq zagona giştî ya 'gravîtasyon'ê, ankû dema ku hemî diyardeyên bi xuyangên xwe yên cihêreng dikarin ji wan derbikevin. diyardeyeke giştî ya yekane an jî ku ev diyardeya giştî diyardeyeke giştî ya hemû diyardeyên takekesî ye. Lê qonaxeke wiha tenê qonaxeke çaverêkirî ye, tenê hêviyek e(çav:Comte, A. (1855). The Positive Philosophy, r: 26-35).’.”

Di wê nûqtayê de comte wê mijare têgîna salixkirinê wê di rengekê de wê bi ya salixkiri re wê di rengekê de wê bi şenberî wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman. Comte wê di dewama wê de wê weke ku me di awayekê de wê hanî ser ziman wê di şêwayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring ku wê, çawa wê ji têgînên razber û teqez wê were dûrketin û wê bi ya şenber û dîyar re wê di rengekê de wê bi têgînek û temenekê positiv û dîyar re wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê were lê hizirkirin.

Têgîna positivê ku wê comte wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê têgînek weke realist wê di dîmenekê rasyonel a fahmkirinê de wê bi wê re wê weke ku wê xwediyê dîmenekê fahmkirinê bê. Wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Comte wê di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê pêvajoya fahmkirinê a bi aqil û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê weke 'zagona sê rewşên aqil' wê di awayekê de wê bi wê re wê pênasebikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ev hersê rewşên aqil wê weke ku me li jor hanîn ser ziman wê pêvajoya teoloji, metafîzîk û ya pêvajoya positivê ku ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê fahmbikê ku ev pêvajoyê wê weke pêvajoyîna dîroka mirovatîyê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê weke sê pêvajoyên ku wê di zikhev de wê di rengekê de wê pêşkevin û wê xwediyê dîmenên pêşketinê bin. Lê di demên berê de wê dîmenên ku wê di demên ku wê di wê de wê, teoloji wê serwer bê û di dîmenên demên ku wê di wê de wê têgîna metafîzîkê û hwd wê serwer bê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Ji aliyê şêwayê fahmkirinê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê ve wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê di şêwayekê û rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. ” Bi vê yekê, ya ku Comte bi "zagona sê rewşan" îfade dîke ev e ku hişê mirov di dîrokê de ji sê qonaxên cuda derbas bûye. Ji ber ku hişê mirov di van sê qonaxan re derbas dibe, tê wê wateyê ku her tiştê ku berhema hişê mirov e, bi gotineke din, hemî dîrok, hemî kirinên mirovî, zanist û huner, bi derbasbûna van her sê rewşan li pey hev gav bi gav pêş dîkeve. Heta mirovatî bi giştî di van sê qonaxan re derbas dibe. Ji ber ku hiqûqa sê rewşan di derbarê pêşketina hişê mirovan de zagoneke bingehîn e. Hemû pergalên derûnî bi pêwîstî di van her sê rewşan re derbas dibin. Li gorî Comte, rastiya ku zanistên herî pêşketî jî, her çend derbasî qonaxa herênî (positiv) bûne jî, şopa her du qonaxên berê diparêzin û hildigirin, îfadeya ku dîroka van zanistan birhanên dîrokî yên giştîpirsiyek weha nîşan dide bê(çav:Comte, A. (1855). The Positive Philosophy, r: 26-35).

Di wê nûqtayê de wê ya ku wê comte wê li ser wê disekinê wê bi pêvajoya dîrokê re wê di rewşên weke şenber re wê bibê wê di rengekê de wê bi ya positiv re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di têngîna positivismê de wê dema ku em li kurdî wê werdigerênin wê gotina 'herênî' wê xwe beremberê wê bide dîyarkirin. Ji xwe me di herikina nivîsandina xwe de wê li deverna bi wê rengê jî wê hanî ser ziman. Di wê nûqtayê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di têngîna herênîtiyê de bê û an bi gotina wî bi têngîna positivitîyê bê wê di wê nûqtayê de wê ya ku mirov wê ji wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê pêvajoyên dîrokê ên bi zanistên demê re wê pêşkevin ku wê weke bi têngînek positivi wê werina salixkirin wê di wê çerçoveya kirdeya şenberî û dîyarîya wan de wê gotina herênîyê û an ya positîvê wê wateya xwe wê di rengekê de wê weke ku wê bistênê. Ji wê aliyê ve wê, di dewama wê de wê, bi têngînên dîrokê û civaknasiyê û hwd re ku me li jor wê hinekê hanî ser ziman wê di qadên din de jî wê di dewama wê de wê hinekê din wê werênê ser ziman. Minaq weke têngînên bi têngihên ramyarî, çandî û hwd.

Comte wê ji aliyekê din ve jî wê, mijare aqilê mirov û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê bi awayekê wê bixwezê ku ew wê di pêvajoya pêşketina wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di rengekê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Pêvajoyên pêşketina aqilê mirov wê di wê rengê de wê di kijan pêvajo û pêngavan de wê derbas bibê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji minaqên demên felsefeyê ên kevnera û yên piştê ên di demên teoloji û metafizikê û hwd re wê çawa wê di rengekê de wê di nava ya şenber û razber de wê têkiliyek fahmkirinê wê hebê wê pêşî wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê were fahmkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em li demên ronakbiriye binerîn wê, di serî de wê ji xwe di rengekê de wê pêvajoyên aqilê teolojikî û an xwûdayî û têkiliya wê ya bi jiyanê re wê piştî demên ronasansê û hwd re wê bi aqilê demê û xosletên wê yên felsefî û hwd re wê were dîtîn ku ew wê were lêpîrsîn. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Aliyê din jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê nûqteyê de wê di rengekê de wê weke ku wê pêşketina wan wê çawa wê di rengekê de wê di şêwayekê de wê bi jiyankirinê re wê bi encam bibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ji wê aliyê ve ku mirov li pêvajoya hizirkirinê binerê wê dikarê wê di awayê rengê hizirkirina Witgenstein û hwd de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Weke ku me li jor wê li deverekê wê hanî ser ziman wê Witgenstein wê bixwezê wê aqil wê bi têgînek aktiviteyî a jiyanî re wê fahmbikê û wê ji têgînek razber a weke yên metafizikî û an weke ku ew bi lêv dikê ên 'nayên fahmkirin' û hwd wê dûr wê li wê bihizirê. Li ser ya hesan û ya jiyanî a ku ew dihê fahmkirin û an dikarê were fahmkirin re wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ji aliyekê din ve jî wê Witgenstein wê li wê bihizirê ku wê çî wê karibê were fahmkirin û an çawa wê mirov wê zanibê ku ew wê mirov wê karibê wê fahmbikê û an wê ew ne weke tiştek û an têgînek ku mirov ti carî nikaribê li fahmkirina wê tenegehijê bê? Di wê çerçoveyê de wê di

rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di nava ya dîyar û ne diyar de wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Di rengê din de jî wê lêpîrsînên weke yên russell, û hwd ên li ser mantiqê re ku wê bikin wê di rengê de wê weke aliyekê ku wê di nava wê rewşa wê de wê çendî wê şenber bibê û an nebê re jî wê di rengê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê di demên piştî Comte de wê di rengê de wê, rengê hizirkirina positivi wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê were pêşxistin. Pêşxistinên Popper wê bikê û yên weke Witgenstein wê ji wê aliyê ve wê bi kirpênê wê di awayekê de wê hev temem bikin. Di awayekê de wê Frege û Russell wê ji aliyekê din ve jî wê lêpîrsînên mantiqî wê bi razberî û şenberîya wan re wê di rengê de wê bixwezî ku ew rêyekê lêpîrsînê di wê temenê de ew bi wê re wê fahmbikin. Ev aliyê mantiqî wê weke aliyekê wê yê ku wê Witgenstein wê di destpêkê de wê bikê mijare hizirkirinê xwe. Lê piştî wê ew wê ji wê bi ber ziman ve wê herikinê di fahmkirinê xwe de wê bikê û wê di demên xwe yên piştê ên dawî de wê, zêdetirî wê ziman wê bi fêrs û morfolojiyên wê yên fahmkirinê re wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku ew wê derxê li pêş. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Li gorî Comte, ev guhertina hişê mirovî yê giştî bi lêkolîna pêşveçûna hişê takekesî bi awayekî nerasterast dihê xuyang kirin, ji ber ku xala destpêkê di perwerdehiya kesî de bi neçarî wekî ya vê têgînê ye, û ji ber vê yekê qonaxên bingehîn ên cihêreng. veguhertina keseyetî jî qonaxên bingehîn ên veguherîna cureyê mirovan nîşan dide. Bi rastî, ger her kes li xwe binêre, ku diê wateya dîroka xwe, " dihê bîra wî ku ew di zarokatiya xwe de teolog, di xortaniya xwe de metafizîkek û di mezinatiya xwe de xwezaparêz bû". Li ser vê yekê ku ev çavdêrî ji bo hemû mirovan derbasdar e, Comte dibêje ku hiqûqa sê rewşan ji bo tevahiya dîroka mirovahiyê, ankû ji bo tevahiya dîroka mirovahiyê derbasdar e. Hişê mirovî ku di qonaxa aqilê positiv de pêşketiye, tenê ji rêzikên dirêj ên çavdêrî û ceribandînan ku bingeha zanistiya positivi pêk dihîne, bêî ku xewnên ne bi derfet ên stêrnas û alkîmîstan bihesibîne, vedigire. Di qonaxa positivi de, hemî çalakiyên zanistî yên hişê mirov bi hêviya vedîtina zagonên diyardeyan û xwestina pejirandin an redkirina teoriyekê ve tene motîv kirin. Lê ev hemû di zarokatiya hişê mirovan de nedihatî kirin. Qonaxa positivi bêî "xewnên boriyê yên balkêş" ên stêrnasî û

bêhêvîyên alkîmiyê nedihat bidestxistin. Li gorî Comte ev hemû bes in ku nîşan bidin ka zanina positiv ew rewşa dawî ya rastîn e ku hişê mirov bi berdewamî ber bi wê ve diçe. Ya ku ji vê dihê fahmkirin ew e ku ji bo ku hişê mirovî yê Comte bigihêje qonaxa pozîtîv û ji bo ku rêbaza kirina zanina pozîtîv pêk were, pêwîste aqil di qonaxên teolojîk û metafizîkî re derbas bibe. Ji ber vê yekê di navbera qonaxên ku hiş di dîrokê de derbas dibe de têkiliyek dihê saz kirin û li gorî pênaseya hiqûqê ya Comte, hiqûq îfadeya pêwendiyek weha hewce ye ku wekî derpêşek e. Li gorî Comte, zêhnê mirov bi hewceyî gelek salan tenê felsefeya ku derfet bû û dest bi pêşketinê dikir û ji bo hişê mirovî bikêr bû, felsefeya teolojîk, hem wekî rêbaz û hem jî wekî doktrîn bikar hanî. Ji bo ku ji felsefeya teolojîk derbasî felsefeya pozîtîv bibe, diviyabû hişê mirov rêbaz û hînkirinên metafizîkî, ankû felsefeya metafizîkî, wekî felsefeya derbasbûnê bi kar bîne. Li gorî Comte, ev xeta hemû pêşketina hişê mirov a û baş nîşan bide ku ev zagona mezin û giştî, hiqûqa sê rewşan, di dîrokê de tevdi gere. Ji ber ku “divê hişê mirov di pêşveçûna xwe de hêdî hêdî, gav bi gav bi pêş ve biçe; ne bi derfet e ku hişê mirov bi yek gavê ji felsefeya teolojîk derbasî qonaxa zanina positiv bibe”. Divê pergalek têgînî ya navbeynkar, felsefeyek navbeynkar hebe, ku derbasbûna di navbera felsefeyên teolojîk û pozîtîv ên radîkal ên dijber de hewce bike. Ji ber vê yekê, ji bo ku ji van nêrînan derbasî ya din bibe, mejiyê mirov neçar bû ku pergalên ku karakterek tevlihev bikar bînin û bi vî rengî gav bi gav derbasbûnê pêk bîne. Li gorî Comte, rêyeke din nîne ku hiş ji ramanên serxwezayî berbi ramanên xwezayî, ji rêbaza teolojîk berbi rêbaza positivî ve biçe (çav:Comte, A. (1855). *The Positive Philosophy*, r: 26-35).

Comte wê di wê nûqtayê de wê pêvajoyên pêşveçûna aqilê mirov wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê fahmîbê û wê di dewama wê de wê di rengekê de ew bi wê re ew li wê bihizirê û ew di dewama wê de ew bi wê re hizra xwe ew di rengekê de ew bi wê ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê weke ku wê werênê ser ziman wê pêvajoyên hizirkirinê wê weke di dewama hev de wê dema ku ew dihênê ser ziman wê weke têgînek navbeynî ku wê di wê temenê de wê weke pêvajoyek fahmkirinê a girêdanê û gûharînê wê di wê nûqtayê de wê weyn bileyizê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê pêvajoyên hizra mirov û pêşketina aqilê

mirov wê li gorî comte wê di van pêvajoyan de wê, derbas bibê. Wê weke ku wê ji wê nişeya ku me ji wî girt de wê di wê de wê bahsa di dîroka kes bi xwe de jî wê çawa wê weke ku wê ev pêvajo wê di rengekê de wê, bi awayekê morfolojikî wê weke ku wê hebin û wê kes wê bi keseyetîya xwe wê weke ku wê di wan re wê derbas bibê. Ew wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Li vir di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi têngîna gotina 'positivismê' re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê weke ku wê comte wê li wê bihizirê wê di mijare têngîna positivismê de wê mijare salixkirinê a weke bi têngînek herênî ku wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê didewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di fêrsa têngîna herênîtiya positivi de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ew wê hebê ku wê çawa wê di rengekê de wê weke xwediyê şêwayekê fahmkirinê ê ku mirov wê karibê wê di dewama bi têngînek şenberî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê, di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê mijare fahmkirinê wê di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di ya ku wê ji gotinê wê were fahmkirin wê di serî de wê bi têngînek weke ya positivismê de wê wateya pêşî a bi têngîna herênîtiyê re wê ya şenberiyê bê. Wê bi wê re wê wateya ya fahmkirinê bê. Wê li ser wê re wê pêvajoyên fahmkirinê ên jîyanî û aqilî wê bi hev re wê li ser temenekê fahmkirina epistemikî wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê were li lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê çawa ku wê ya weke ya aqilê positiv wê bi wê re wê weke ku wê bibê û wek pêvajoyek fahmkirinê a ku mirov wê karibê wê, di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqtayê de wê weke pêvajoyek dawî a aqilê mirov

ku wê pêşkeve wê têngîna positivismê wê ji aliyê comte ve wê werênê ser ziman.

Li gorî Comte, ji ber ku ne gengaz e ku mirov pêşveçûna hişê mirov berevajî bike, êdî eşkere ye ku lêkolîn û pergalên positivi, hişê positivi, rêça dawî ya hişê mirov in. Rastiya ku zêhnê mirov xwediyê rêgezeke weha ye, bi awayekî zelal nîşan dide ku ev şoreşa bingehîn, ankû derbasbûna serdema pozîtîv, wê di hemû qadên hiş de pêk were, weke ya pêwîst. Ji ber vê yekê, her çiqas li qada ku ev şoreş û pêşketin çênebûbe jî, em dikarin piştrast bin ku dê pêk were. Lê ji ber ku felsefeya pozîtîv hîn hemû pergalên fenomenal nagire ser xwe, ya ku divê were kirin ew e ku felsefeya positiv bi pêvajoyek zanistî ve karakterê gerdûnîbûnê ji nû ve ava bike. Yekane kêmasiya ku ji bo avakirina felsefeya pozîtîv divê were rakirin ew e ku civaknasiya pozîtîv a ku di birêkûpêkkirina civakê de bikêr be, nehatiye avakirin. Ji ber ku hişê mirov fizîka ezmanî û erdî, û her weha fizîka organîk ava kiriye (çav:Comte, A. (1855). The Positive Philosophy, r: 26-35..

Di wê nûqtayê de wê comte wê were dîtin ku ew wê mijare pêvajoyên zanînên fizîkî û hwd wê, di renfkeê de wê weke ku wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ya ku wê comte wê bikê wê di serî de wê weke ku wê di çerçoveya têngîna positivi de wê ew bê ku wê çawa wê mijare têngîna xwezayî û zanina xwezayî wê pêşbixê û wê di wê temenê de wê li ser ast û pîla zanina demê wê di rengê de wê bi temen bikê û wê di rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqtayê de wê dikarê wê weke aliyê wê yê din ê giring jî wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirina mirov wê bi wê re wê bi têngîna xwezayî wê, ji ya metafizîkî û têngîna wê ya hebûnî wê derkeve û wê weke ku wê bi têngînek xwezayî wê weke xwe bixwe wê bibê re wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê aliyên weke yên bi zanina fizîkê û xwezayê wê di zikhev de wê di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê hilde li dest û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Li gorî Comte, pergala felsefî ya nûjen tenê heke civaknasiyek weha positiv were damezrandin dê تمام bibe. Ji ber ku ji dema ku ev sazî pêk hat, dê ti diyardeyê çavdêrîkirî li derveyî yek ji kategoriyên

astronomî, fîzîk, kîmya, fîzolojî û civakê nemîne. Ji ber ku hemû têtîngên bîngêhîn wê bibin yek, felsefe jî wê bibe positîv. Ji ber vê yekê, felsefe wê karekterek gerdûnî werbigire û bi saya vê pozîsyona bilînd wê bi tevahî şûna felsefeyên teolojîk û metafîzîkî yên ku tenê bûne hebûnên dîrokî, bigire. Bi vê yekê re, piştî zanista dîrokê ya ku rastîyan kifş dike, wê pergala zanistan bi sazûmana civaknasiyek ku têtîkîliyên hiqûqî yên di navbera van rastîyan de kifş dike, û temam bibe. Di wateyekê de, ev dihê wê wateyê ku dîroka mirovayiyê destpêkek nû ye. Ji ber vê yekê, Comte îdia kir ku wî bi dîtina dîroka zanistan an jî şewazên felsefeyê yên ku di dîrokê de derketine, di derbarê pêşveçûna hişê mirovan de zagonek neguhêrbar dîtîye. Yekane cihê ku ev dikare were verast kirin, xuyangên cihêreng ên hişê mirovî yên di dîrokê de ne. Ji ber vê yekê, bi nihêrîna li çalakiya ramana mirovî, veguhertinên ku hiş di dîrokê de derbas bûne destnîşan kir. Ji ber vê yekê, wî tevahiya dîroka mirovatiyê wekî verastkirinek ku hişê mirov gav bi gav ji rewşa teolojîk berbi rewşa pozîtîv ve pêşve çûye. Ji bo ku pêşketina aqilê mirov bide kifşkirin, li kirinên mejiyê mirov ên di dîrokê de nerî û pêvajoya dîrokî bi vê perspektîfê hanî ser ziman(çav:Comte, A. (1855). The Positive Philosophy, r: 26-35.

Ji aliyê têtîngîna xwezayî ve wê ji wê aliyê ve wê bi têtîngîna positîvist a comte wê hizirkirinên nû wê bi demê re wê bibin. Lê em wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare têtîngîna positîvîzmê wê di rengekê wê weke ku wê were salixkirin de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karîbê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karîbê wê di şewayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê warê de wê yek ji wan positîvistên demê ku em dikarin li rex comte navê wî hildin û ku wê bi têtîngîna xwe ya positîvist wê di wê warê de wê bi hizrên xwe wê balê bikişênê wê Jean Stuart mill bê. Di wê nûqtîyê de wê hizrên xwe ku ew dihênê ser ziman wê bi têtîngînek positîvî wê li ser çerçoveyek xwezayî re wê, bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê şîrovebîkê û wê fahmbîkê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîkîliya têtîngîna positîv û ya xwezayî wê di wê çerçoveyê de wê bi têtîkîliya zanîstên xwezayî re wê, ji aliyekê ve wê hilde li dest. Lê di wê nûqtîyê de wê Mill wê wek ku wê were dîtîn wê di hizirkirinên xwe de wê balê bikişênê li

ser cihêyiya nava têngînên zanistên xwezayî û yên civakî. Di wê nûqteyê de wê li ser têngînek rêgezî a positivi wê pêşkevin lê wê zagonên xwe yên cihê ên bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re ku wê bidina dîyarkirin bin.

Minaq Jena Stuart Mill (1806-1873) hewl da ku bingehek epîstemolojîk bide têngihîştina Comte. Li gorî Mill, di serdema positiv de, cudahî dest pê kir kêma bûn û wekhevîyên di navbera civakan de zêde bûn. Ev rewş dide nişandin ku mirov di warê dîroknasiyê de zanistîtir be. Li gorî Mill, zagonên ku ji aliyê zanista dîrokê ve ku ber bi civaknasiyê ve diçe, dê zagonên civakê bin û zagonên civakê ji zagonên xwezayê cuda ne. Ji ber ku li gorî têngihîştina Mill ya zanistê, zagonên xwezayê bi 'induction'ê dihêne bidestxistin. Lêbelê, bidestxistina zagonên dîrokê bi rêya inductionê pîrsgirêkek xuya dike. Wekî din, li gorî Mill, ne gengaz e ku rastiyên civakî bi ceribandîna çêkirî yên mîna rastiyên xwezayî ceribandin wekhev bibîne bin. Zagonên dîrokê zagonên ku ji hêla zagonên biolojîkî an derûniyê ên xwezayê ve tene rêve kirin in ku dikarin ji cewhera mirovî ya takekesî werin derxistin. Li gorî Mill, encamên ku ji zagonên xwezaya mirovî derdikevin, bi rastiyên giştî yên dîrokê re lihevhatî ne. Disa li gorî Mill, wekî Comte got, mirovahî di hin qonaxan de pêş dikeve. Li gorî Mill, pêşketina mirovatîyê encama pêşketina zêhnî ya mirovatîyê ye, û diyar e ku sê zagonên rewşê yên ku ji aliyê Comte ve hatine pêşkêş kirin, dikarin ji pêşketina dîrokî derbikevin. Li gorî Mill, zagonên ku pêşketina dîrokî diyar dikin, têkiliyên di navbera qonaxên li pey hev ên civakê de diyar dikin. Ji ber vê yekê divê zagonên dîrokê bîna kifşkirin. Bi dahûrkirina rastiyên giştî yên dîrokê, mirov dikare zagona pêşketinê kifş bike û bûyerên paşerojê pêşbîn bike. Ji bo vê jî divê rêbaza zanista xwezayî bê sepandin(çav: Mill, J. S. (1843). A System of Logic Vol. 2, p. 490-520).

Di awayekê de wê hizerên mill wê ji wê aliyê ve wê dema ku em ji aliyê ve wê di dewama wê de wê li wê bihizirin wê weke aliyekê wê yê giring wê hinek fêrsên fahmkirinê ku mirov wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê bibê. Di têngînên weke yên 'neopositivismê' de ku wê di dewama wê de wê werin wê hinekê wê bi têngîna mantiqê û ceribzaniyê wê bi hev re ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û wê bibê û wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê karibê wê werênê ser ziman ku wê bahsa hizrên mill wê di wê nûqteyê de wê di wê de wê bibê. Di wê temenê de wê têkiliya mantiqê û bi rewşên heyî re wê fahmkirina wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Fenomenên mantiqî wê di wê nûqteyê de wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Di çerçoveya

têgîna xwe ya fenomenolojikî de Huserrl wê di rengekê de wê mijare mantiqê wê bixwezê ku ew bi têgînek ontolojikî wê ji wê aliyê ve wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di rengekê de wê di wê nûqteyê de wê mantiq wê di rengekê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê weke fêrsek fahmkirinê a weke ya dîyarkirinê û an fahmkirinê û hwd wê were dîtin ku ew wê di wê temenê de wê weke ku wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê bihawênê û wê kaeribê wê di rengekê de ew bixwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê wê bi wê re wê, bibin. Di demên destpêkê ên sedsale 20an de wê têgîna mantiqê positivist ê ceribzani wê bandûra xwe bi serwerîya xwe ya demê re wê bide dîyarkirin û ev wê encamên wê yên giring jî wê bi kifşkirinên di çerçoveya kifşkirinên weke bi qatkirina atomê û di wê de kifşkirinên weke bi protonê, elektronê û notronê û hwd re jî wê bibê. Weki din wê aliyê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bibê. Kifşkirinên ku wê di wê warê de wê bi wê re wê bibin wê li ser temenekê dîyar wê bibin. Di wê nûqteyê de wê ev kifşkirinên ku wê bibin wê çendî ku wê di rengekê de wê di nava jiyânê de wê bi wê re wê bibin jî lê wê ji aliyekê din ve jî wê were dîtin ku wê çawa ku wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê, di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê karibê wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Kifşkirinên bi têgîna mantiqê re wê di wê demê de wê di rengekê de wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Di wê demê de wê mantiq wê zawacekê wê bi metamatikê û zimanê wê re wê çêbikê û wê di wê çerçoveyê de wê encamên giring wê bi xwe re wê di rengekê de wê werênê li holê. Ji mantiqê serdema navîn û têgînên wê yên metafizikî wê di rengekê de wê bê xwestin ku ew were dîrketin. Lê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê fêrsên fahmkirinê ên weke bi serdema navîn û mantiqê wê re ku wê bibê jî wê ji aliyekê wê yê din ve jî wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Kifşkirinên bi têgîna fizikê re wê weke bi têgînek gerdûnî re wê weke ku wê di têgîna astronomiya mitolojikî de wê were ser ziman wê dervî wê hin bi hin wê bi temenekê fizikî û astronomiya fizikî û hwd re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were ser ziman. Kifşkirinên bi têgînên zanina fizikî re ku wê copernicos û heta heta kapler wê di wê warê de wê

bikirpênin û wê werênina ser ziman wê di warê têgîna zanyarî de wê weke destpêkek giring wê ji wê aliyê ve wê temenê wê biafirênin. Li ser wê temenê fîzîkî êdî wê çawa wê di wê de wê kûrbûn wê bibin wê bi wê re wê bi demê re wê bibê. Piştî wê gelilei wê bi metematîkê û newton wê bi têgîna kişîna kutleyê û zagona wê û hewldana salixkirina wê re wê weke destpêkek giring bê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê were kirin.

Ji wê aliyê ve wê dema ku em hizirkirinên comte ên li ser têgîna positivist dinerin wê ji van têgînên fîzîkî ku wê ji copernicos û heta newton wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê û bikê wê di rengekê de wê bê dîtin ku ew wê ji wê sûdbigirê. Wê di wê rengê de wê di rengekê de wê têgîna positivismê wê di rengekê de wê bi wê re wê li ser temen û têgînek fîzîkî û dîyarkirina bi wê re ku wê were fahmkirin re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di têgîna mantiqê positivist de wê ew wê bi wê re wê karibê were fahmkirin ku wê têgîna positivist wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê kaeribê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê kaeribê wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê nûqtayê de wê lêpîrsînên mantiqî ên mill wê hinekê watedar bin. Ew wê di wê aliyê gelemperî û darêjka wê de wê bixwezê ku ew di şêwayekê de ew bi wê re wê li wê bihizirê û ew bigihijê têgînek fahmkirinê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê çerçoveya wê mantiqê bi têgînek xwezayî wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê a di wê warê de wê bi têgîna mantiqê a mill re wê karibê wê jî wê li ser wê re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê bi mijare ya xwezayî wê re wê were lê hizirkirin. Ya xwezayî ku wê di wê nûqtayê de wê salixbikê wê bi temenekê û têgînek fîzîkî wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Mill wê ji wê aliyê ve wê bi mantiqî wê lêpîrsînên xwe wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku wê werênê ser ziman. Wê, di wê nûqtayê de wê aliyê gelemper û teybet wê çawa wê

têkiliyek wan wê bi hev re wê hebê û an ji ya giştî bi ber ya hesan ve ku mirov wê bi têngînî pêre were wê çawa wê karibê depelendinekê di piretikê de wê bi fahmkirinê wê bikê wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di mantiqê xwe de mill wê ji du aliyan ve wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Aliyê pêşî wê weke ku wê bi lêpîrsîna hume re wê dibînê wê ji ya hesan bi ber ya giştî ve bê ku wê çawa wê ji piretikekê jiyani û salixkirinên ji wê û bi tênginkirinên wê re wan fahmbikê bê. Aliyê din ê duyem jî wê ji ya giştî bi ber ya piretikî û hesan ve ku ew wê were wê çawa wê encamekê wê bi mantiqî û an wê têngîn û fêrsa zanina xwezayî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare mantiqê mill wê girîng bê ku ew ji herdû aliyan ve wê têkiliya wan a bi hev re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê bibê. Li gorî mantiqê mill wê destûrên bi têngîna cihêbûnê, kifşkirinê, çavdêriyê û hwd re wê werina kifşkirin. Mill di sale 1843an de wê di xabate xwe ya bi navê 'a system of logic' de wê, wê şêwayên li ya giştî gihiştinê wê, çawa wê bi çavdêriyê wê, werina kifşkirin wê bixwezê ku ew wê bi awayekê teorikî wê werênê ser ziman. Wê di rengekê de wê têngînek weke ya 'piştrastkirina empirikî' wê, bi pêwîstîya wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman.

Mill bi awayekî aktîv ji bo wekheviya navbera jin û mêran, perwerdehiya gerdûnî, mafê dengdana gerdûnî, pejirandina rêgirtinê, zagonên hevberdanê çêtir xebitî û diyarkir divê destûr bê dayîn ku kolonî ji bo xwe bêtir biryar bidin. Bi wê yekê wê di çerçoveya têngîna metingeriyê de wê nerinek rexnegir wê di wê warê de wê bixwezê ku ew bide dîyarkirin. Di dema Mill de, piraniya vê ramana radîkal bû û ew çend caran ji bo îfadekirina wê hate girtin. Têngîna mill wê li ser wê esasê wê di roja me de wê weke têngînek lîberalîzmê a Mill were bi navkirin jî bi gelek awayan ji ramana John Locke û Charles Montesquieu hevgerîtin were hesibandin. Nimûneyek nixandina wî ya mafê milkiyeta kesane ye, ku wî bi qasî gelek ramanwerên din ên di heman kevneşopiya lîberal de bi tundî rexnekir û li ser wê xwest ku ew bisekinê. Li gorî şîrovevanên ku wî şîrove dikin wê bînina ser ziman ku wî 'di dawîya jiyana xwe de Mill

xwe wek sosyalîstek dît (çav: Pateman, Carole (1970), Participation and Democratic Theory (Cambridge University Press).)

Ev rewşên bi wê rengê ên weke bi jiyani jî wê weke aliyekê din ku wê di çerçoveya têtîna positivist de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê karibê bi wê fahmbikê ku wê weke nerinek din a şenber û positivist wê bi xwe re wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyên ku wê weke bi awayekê ramyarî a positivist wê bi xwe re wê karibin wê di rengekê de wê bi wê re wê werênina ser ziman bin jî bin.

Di warê zaninên demê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê ev wê bi wê re wê karibê wê ji aliyekê din ve wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê hizirkirinên Mill wê di rengekê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, hinekê din wê li ser wê re wê li wê bihizirê. Ew wê di temenê têtînek positivist wê de wê di wê nûqtayê de wê li van pirsgerêkên weke di nava têtîliya zayendan de bê û an pirsgerêkên din ên weke di nava heyina civakan û an weke ku ew dihênê ser ziman 'koloniyani' de wê di rengekê de wê nêz bibê. Ev wê weke aliyekê wê yê din ku ew wê li ser têtîni û fêrsa 'azadiyê' re wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê bi wê ve girêdayî ew li wê bihizirê û ew bi wê re hizra xwe wê werênê ser ziman.

Wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de ewê bi wê re wê wê werênê ser ziman ku ev alî wê weke aliyna teybet ên bi fahmkirinê re wê biafirênin. Di rengekê de wê di şêwayekê de wê têtîliya mirov a di nava jiyani de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê bi wê re wê biafirênê. Wê ji wê aliyê ve wê li ser temenekê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ji aliyê têtîna wî ya azadiyê ve bê û an têtîna nêzîkatîya wî ya li azadiyan komên civakî ên cihê de bê wê di dîmenekê fahmkirina ramyarî a positivist de wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê ji du aliyani ve wê Mill wê weke Comte wê nêzî mijarê wê bibê. Aliyê pêşî wê ji ya bi ber ya giştî ve çûyinê ve wê bi şêwayî wê di rengekê de wê nêz bibê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Aliyê din jî wê di mijare giştîyan (Universals) de ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê nûqtayê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Weke aliyekê wê yê din wê di dewama wê de wê bi wê re wê ji ya giştîyan ku ew dihizirê wê bi têtînen xwe yê mantiqî re wê di rengekê

de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di vê gotinê de bi zelalî dihê dîtin ku Mill aqilê înduktîf wek rêbaza bidestxistina zanîna zanistî herê dike. Li gorî wî, 'induction' pêvajoya vedîtin û birhankirina derpêşên giştî ye. Zagonên giştî li gerdûnê serdest in. Ev zagon du awayên xebitandinê nîşan didin: hevdemî û li pey hev. Her diyardeyek bi diyardeyê din a ku pê ve girêdayî ye û herweha bi diyardeyên pêşî û li pey wê ve girêdayî ye. Rewşa ku diyardeyek bi diyardeyê din ve girêdayî bê, bihevrebûn an jî hevdemî û ji rewşa ku bi diyardeyê ku pêşî û li pey wê ve girêdayî be, dihê gotin têkiliya peyrewiyê. Li gorî Mill, ev birhan e ku avabûnên di xwezayê de di nav têkiliyek sedem-encamê de çêdibin. Ji ber vê yekê, dihê fahm kirin ku Mill li ser vekolîna têkiliyên sedem û encamê û hem jî înduksiyonê giranî didê fahmkirina wê.

Mill, ku têkiliya sedem û encamê ji bo zanistê pêwîst dibîne, têkiliya ku hebûna vê têkiliya bi navê têkiliya sedemî diyar dike destnîşan dike. Ew amaje dike ku têkiliyek dibê wek têkiliyek peywendiyek. Ji ber ku di gerdûnê de têkiliya peyrewiyê li gorî zagona sedemîtiyê tevdigere. Têkiliya sedemî têkiliyek di navbera rastiyan tenê û tenê de ye, û her yek ji girêdanên zincîra sedemî tenê û tenê ji rastiyan pêk dihê. Mill îddîa dike ku darêjka herî guncav a ramanê ji bo vedîtina zagona sedemîtiyê 'induction' e. Mill wê dema ku wê di wê nûqtayê de wê, têkiliya mantiqî wê werênê ser ziman wê bi mînaqek bi wê rengê wê werênê ser ziman.

Di rewşa yekem de x û - b, c, - heye.

Di rewşa duyem de, x, bi - b, - - re heye.

Di rewşa sêyem de, x, digel a, b, c, d heye.

Wê dema ku wê x'ê wê hebê wê bi wê re wê 'b' û 'c' wê hebê. Di dewama wê de wê dema ku wê 'x' wê hebê wê bi wê re wê 'b' wê hebê. Di dawîya wê de ku wê 'x' wê hebê wê bi wê re wê 'a', 'b', 'c' û 'd' wê hebê re wê werênê ser ziman. Di vê rewşê de, ji ber ku şerta b di her sê rewşan de neguherî dihê dubarekirin, êdî mirov dikare bibêje ku sedema x-yê b ye. Taybetmendîya cihêreng a vê rêbazê rûbirûbûna çend rewşên ku di yek xalê de hevpar in e. Piştî vê yekê, xala hevpar a di navbera şert û mercên berê de dihê xwestin û ev yek wekî sedema encama hevpar dihê pejirandin. Li vir xala hevpar ew e ku x diyar dibe, rewşa hevpar ev e. Di her rewşê de bi b re dihê (çav: Mill, Jean Stuart (1843), A System of Logic),

Li gorî ku wê Mill di xabate xwe ya bi navê 'li ser pergale vacê wê werênê ser ziman wê b i wê rengê wê dîmenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Ger ji bilî yek şert û mercan ji bo rewşa ku tê de bûyera lêkolinkirî pêk dihê û rewşa ku ew lê pêk nayê hevpar bin, ankû heke tenê yek ji şert û mercan di ya berê de hebe, ev rewşa ku rewşa duyemîn ji hev cuda dike. Ji ya yekem an encam, sedem, an jî beşek pêwîst a sedema bûyerê ye.

Di rewşa yekemin de, x, bi a, b, c, d re heye.

Di rewşa duyemin de x tune, lê a, -, -, d heye.

Di rewşa sêyemin de x tune, lê a, -, c, d heye.

Di vê rewşê de, bi zelalî tê fahm kirin ku sedema x b. Ji ber ku di halê duyem de, mîna ku b û c bi hev re bûne sedema x. Herçiqaqas bandûrek çêbibe jî, di halê sêyem de, c çênabe her çend x x xuya nebe jî, diyar e ku sedema rastîn b. birhanî dike. Taybetmendiya cihêreng a vê rêbazê ew e ku em bi rewşên ku di xalekê de li hev nayên lê ji hev cihê dibin re rû bi rû ne. Di van rewşan de, heke were destnîşankirin ku şertên berê di xalekê de ji hev cuda ne û di xalên din de bi hev re lihevhatî ne, ev rewşa veqetandî dibe sedema encamek veqetandî. Bo nimûne, eger kesek gazez nû bibîne û bixwaze bandûra wê li ser zindiyên lêkolîn bike, dikare ji vê qaîdeyê sûd werbigire. Di vî warê de, ew rêbazek e ku dikare di lêkolînên ceribandî de were bikar hanîn. Ji bo vê yekê, du komên ku di her warî de dişibin hev tene girtin. Kesekî ku biryar daye di koma duyemîn de bijî, di koma yekem de dihê girtin û gava ku nû hatiye keşîfkin jî di nav vê komê de ye. Ger jîndar bimire, sedem faktora cûda ye ku beşdarî koma yekem dibe. Lêbelê, ev rêbaz nikare gelek sedeman li ber çavan bigire. Dema ku bûyerên ku sedem û encamên wan tene zanîn ji komek bûyeran tene derxistin, tiştê ku dimîne sedema encama lêgerînê ye. Li gorî vê qaîdeyê, bila bûyere nediyar hebe ku sedema wê tê xwestin, wek xy. Bila şertên a, b, c, d bi xy re hebin. Dema ku bûyer û şert bîn ber hev û ji serpêhatiyên berê dihê zanîn ku di navbera x û b de girêdanek sedemî heye, diyar dibe ku sedema y yek an jî çend a, c, d ye. Bi sepandina qaîdeyên yekem û duyemîn li ser vê bermayiyê, hêsan e ku mirov fêr bibe ka kîjan ji şertan sedema rastîn a y ye.

Di wê rewşê de mill balê dikişênê li ser rewşek ne diyar di ya diyar ku ew dihê hizirkirin de û wê dixwezê wê di rengekê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dikê ku wê bi tîkiliya fektorên ku wê di nava sedem û encamê de wê bibin re wê di rengekê de wê ji aliyekê ve wê werênê ser ziman. Lê bi fêrsek ku wê ji

wê rengê hizirkirina mill wê were fahmkirin ku ew bê ku wê weke fersekê wê dervî wê ya têngîna sedem û encamê jî wê têngînekê wê karibê bide me ku wê çendî Mill wê weke bi wê re wê bixwezê wê werênê ser ziman jî (çav: Mill, Jean Stuart(1843), A System of Logic),.

Li gorî Mill, aqilkirina înduktîf a ku li ser van qaîdeyan bingeh digire dê ji me re rê bide ku têkiliya sedemî ya di navbera diyardeyên li pey hev ên xwezayê de kifş bikin. Li vir pêdivî ye ku mirov dest bavêje ka Millî bi aqil dihê çî wateyê. Bi peyva "sedemê" Mill di serî de dihê wateya rewşek, komek rewşan, an tiştek neguhêrbar û bê şert û merc ku li dûv encamek diyar dihê. Ji ber vê yekê, li ser bingeha mînaqek yekane, Mill li ser mînaqên ku komek mezintirîn rastiyan vedihewîne giştîkirin çêkir. Ji ber vê yekê, ew nexşeya înduktîf bi vedîtina zanistî re dike yek. Di vî warî de mirov dikare bibêje ku wî ramanên pir bêaqil an jî zêde derdixist pêş. Helbet ev qayde bi serê xwe di zanistê de ne amûrên keşfê ne. Mînaqî, di rewşên pir-sedem de dê sepandina van qaîdeyan sînordar be. Ji aliyê din ve, di rewşa tevlihevîkirina sedeman de, dê pirsgirêk bi tevahî cûda be. Sedemên pirjimar bi çar rêbazên înduktîv nayê vedîtin. Ji ber ku mirov nikare bi awayekî înduktîf zanîna pêkhatayan ji zanîna bandûra ku ew çêdikin derxîne. Ji ber vê yekê, Mill pêşniyar dike ku di bûyera sedemek yekbûyî de rêbaza dakêşanê bicîh bikin (çav: Mill, Jean Stuart(1843), A System of Logic),.

Mill wê di rengekê de wê di nava têngîna xwe ya mantiqî de wê di rengekê de wê aliyên wê yên din jî wê di rengekê de wê weke ku wê were kifşkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê di çerçvoeyek weke ya bi rêgeza levhatinê de ku wê bi wê re wê li wê bihizirê wê bi têngîna weke hebûna mercek hevbeş ku ew di nava wan pîrraliyan û an heyinan de ew hebê wê weke bi wê re wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman. Minaq wê weke rewşên ku ew X'ê diafirênin weke 'a', 'b', 'c', 'd' ku wê bi hev re wê bihawênin di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê hebin wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê mill wê mijare têngîna xwezayî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê di nava wê têngîna ahenge levkirinê a mantiqî de wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê di rewşa bi hev re bûyinê de ku wê di şêwayekê de wê weke ji wan rewşên ku me li jor hanî ser ziman ku ew di wan de dibê wê rewşa 'x'ê wê weke fektorek sedemî jî wê bi wê

re wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Mill wê di wê nûqteyê de wê di renekê de wê dema ku ew minaq wê bi têngîna sedemê wê di wê de wê bi wê re wê bihizirê wê tenê wê bi aliyekê wê bi wê re wê ne hizirê. Wê di renekê de wê weke bi awayekê pîrrali wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bihizirê û wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew di renekê de ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê ji aliyekê ve wê dema ku wê mill wê di nava mercan wê li ser faktor û an sedema hevbeş wê were lêgerin de wê, çawa wê di wê nûqteyê de wê rastî rewşek weke ya ku ew wê bi wê re wê, newê dîtin re wê rastî wê were wê bi wê re wê bixwezê ku ew di dîmenekê wê yê fahmkirinê de wê fahmbikê. Mill di wê nûqteyê de wê di renekê de wê ji aliyekê din ve jî wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê lêbipirsê. Ew jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de ew mercên ku em bi wê dihizirin ew têngîna sedemê wê têngînek wê tenê wê weke encama aqilê me bê û an wê dervî wê weke rewşekê wê hebê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê mill wê li ser rêgeza cihêyiyê wê bi wê re wê bihizirê û wê di wê nûqteyê de wê ew wê, di wê rengê de wê weke ku me li jor wê di awayekê de wê hanî ser ziman wê werênê ser ziman. Dema ku bûyerên ku sedem û encamên wan têne zanîn ji komek bûyeran têne derxistin, tiştê ku dimîne sedema encama lêgerînê ye. Li gorî vê qaîdeyê, minaq bila bûyereki nediyar hebe ku sedema wê dihê xwestin, wek xy. Bila şertên a, b, c, d bi xy re hebin. Dema ku bûyer û şert bîn ber hev û jî serpehatiyên berê dihê zanîn ku di navbera x û b de girêdanek sedemî heye, diyar dibe ku sedema y yek an jî çend a, c, d ye. Bi sepandina qaîdeyên yekem û duyemîn li ser vê bermayîyê, hêsan e ku mirov fêr

bibe ka kîjan ji şertan sedema rastîn a y ye(çav: Mill, Jean stuart(1843), A System of Logic),.

Di wê nûqteyê de wê mijare têtîna sedemê û rêgeza wê di wê nûqteyê de wê çawa wê were fahmkirin wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Mill di wê nûqteyê de wê bi têtînek xwezayî û a positivi wê di şewayekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê weke ku me li jor wê di awayekê de wê hanî ser ziman wê bi mijare têtîliya sedemê û ya ji ya komek mazin û ya piçûk bi têtîliya nava wê re wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê di renekê de wê têtîna Comte ku wê di warê têtîha positivismê û zanina wê de wê werênê ser ziman wê ji aliyê mill ve wê bi têtînek mantiqî û xwezayî wê di wê rengê de wê were dîtîn ku ew wê, di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Wê jî wê dikarê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Ew wê weke ku me li jor wê hanî ser ziman wê peyvên weke ya sedemê û hwd wê di renekê û têtînek weke ya xwezayî de wê bi awayekê pirrali wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di têtîna xwe ya mantiqî de wê di mijare salixkirinê de wê, di renekê de wê were dîtîn ku ew wê bi wê re wê bixwezê ew li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di renekê de wê, bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq dê di rewşa gerstêrkên azmanî ên weke ku wê dûnya û an mars û an yan jî ûranus ku ew ji hevrasta xwe bi şaqitê wê demê wê ew wê şaqitînê wê bi wê re wê werênê ser ziman? An jî wê bi rewşek giştî a fezeyê ku ew wê di nava wê ahenge de ew xwediyê rewşekê ya wê bi wê re wê bi wê giştîya wê re wê werênê ser ziman? Ev wê weke minaqek ku wê têtîna mill a giştî ku wê bi wê re wê karibê wê di renekê de wê, di dewama wê de ku mirov bi wê bihizirê jî bê wê karibê wê werênê ser ziman.

Di mijare têtîna sedemê de wê mill wê mijare fahmkirina wê bi têtînek xwezayî a giştî re wê di ahengekê de wê bixwezê ku ew wê di nava wê de wê fahmbikê. Di wê çerçoveyê de wê xwediyê têtînek ahengbar a di nava şertûmercên xwe de ku ew bi wê re ew were fahmkirin bê. Di wê nûqteyê de mill wê, ji aliyên din ve jî wê bi hanîna ser ziman a hizrên

xwe yê li ser mijarên din ên civakê re wê rengê hizirkirina xwe ya xwezayî û positivist wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ew wê, di wê temenê de wê bi têngîna ramyariyê wê bi sedemên wê yê ku ew bi wê pêşdikeve re wê werênê ser ziman. Wekî din wê ji aliyekê din ve jî wê mijare civakê wê ji aliyên têngînek azadiyê û hwd ve wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ji vê aliyê ve dikarê wê têngîna wî li têngînên wî yê ku ew wê li ser têgihek zayendî û hwd wê weke li ser mijare jinê û hwd wê werênê ser ziman jî wê di rengekê de wê depelenê û wê bi wê re wê di rengekê û awayekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi hizrên xwe re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di çerçoveyek xwezayî zaninî de wê çawa wê were fahmkirin wê werênê ser ziman. Têgihên mill ên li ser mantiqê wele ku me hinekê li jor wan hanî ser ziman wê di mijare mantiqî wê yê xwezayî û positîvî de wê çawa wê pêşkeve wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Positivism û têngîna empirîkî

Positivism wê weke têngînek ku wê mijare zaninê wê li ser temenekê zanyarî wê hewl bide ku ew wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ya ku wê têngîna positivismê wê ji yê din wê cihê bikê wê zaninê wê li ser temenekê zanistî wê bikê ku ew wê di rengekê de wê di wê temenê de wê di dewqama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê zanina positîvî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di nava zanina zanistî û ya ne zanistî de wê çawa wê karibê ew were ji hev cihê kirin? Di wê nûqtayê de positivism wê di mijare têngîna ji têngînên weke yê teolojîkî û metafîzîkî dîr hizirkirina li ser temenekê xwezayî û fahmkirina wê re wê di dîmenekê şenber de wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di rengekê din de jî wê zanina ku wê weke ya piştrastkirinê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê bikê ku ew li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Wekî din wê dema ku em di destpêkê de wê bahsa têngîna emprîsimê bikin wê di rengekê de ew wê zaninê wê weke bi rêya sehên me weke bîhîstinê, dîtinê, tahmkirinê, destlêdanê, bêhnikirinî û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman. Di awayekê din de jî wê weke ku wê çawa wê di

têgîna emprîsimê de wê têgîn û rêya piştrastkirinê ku wê bi wê re wê derkeve li pêş wê bi temenê azmûnkirinê û ceribandîna bê. Di ya têgîna positivî de jî wê bi wê re wê, aliyên weke metamatikê, mantiqê û hwd jî wê di rengekê din de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê were sekin in.

Di wê nûqtayê de wê, lêpîrsînên li ser mantiqê ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê were lê hizirkirin. Lêpîrsînên Mill ên di derbarê mantiqê de ku me li jor hanî ser ziman wê karibê di awayekê de wê di wê çerçoveyê de bi têgînek xwezayî wê fahmbikê. Her wusa wê, di rengekê de wê di pêvajoyên xwe yên hizirkirinê de wê têgînên mantiqê û li ser wê re wê lêpîrsînên felsefeyî ên filosofên weke Witgenstein û hwd jî wê di wê temen de wê di rengekê de wê, karibê di dîmenekê de wê bibîrbikê.

Witgenstein wê di wê temenê de wê felsefeyê wê weke hizirkirinekê û an aktiviteyekê jiyânî wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê li ser temenekê positivî wê di dîmenekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Têgînên positivîsmê ku Comte wê ji aliyê têgîna zanînê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê ve wê werênê ser ziman wê weke ku me li jor wê hinekê hanî ser ziman wê filosofên weke durkheim wê di rengekê de wê bixwezî ku ew di qada civaknasî de wê di rengekê de ew bi wê re wê li wê bihizirin û wê di reng û awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê di wê temen de wê, di şewayekê de wê bi wê re wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê.

Empirîsîzm teoriya ku jêdera hemû zanînê ezmûna hestî ye. Ew girîngiyê dide rola serpêhatî û birhanan, têgihîştina sehî, di pêkhatina ramanan de û amaje dike ku tenê zanîna ku mirov dikare bibe xwediyê paşerojê ye (ankû, li ser bingeha ezmûnê). Piraniya empirîknanan jî guh nadin têgeha ramanên cewherî an xwezayê (ramana ku hiş bi raman an zanînê re çêdibe û di zayînê de "xala vala" tune). Ji bo ku ji van çavdêriyên rasterast zaniyariyek tevlihevtir were avakirin, pêdivî ye ku înduksiyon an ramana înduktîv (li gorî nimûneyên kesane giştîkirin) were bikar hanîn. Ji ber vê yekê ev cureyê zanînê wekî zanîna nerasterast ya ampîrîkî jî dihê zanîn. Empirîsîzm beramberî Rasyonelîzmê ye, û teoriya ku hiş dikare rasterast hin rastiyan bê ku hewcedariya navbeynkariya hestan bigire dest.

Peyva "empirîsîsmê" xwedan etîmolojiya dualî ye, ku hem ji peyva "ezmûnê" û hem jî ji karhanîna kevneşopî ya girêkî û Romayî ya taybetî ya peyva "empirîk" vedigire, ku behsa jêdera bi ezmûna pratîkî dikê. Gotina "empirîk" (an jî "empirîsîsmê") di heman demê de rêbaza çavdêrî û ceribandîna ya di zanistên xwezayî û civakî de dihê bikar hanîn. Pêdiviyek bingeşîn a rêbaza zanistî ye ku divê hemî hîpotez û teorî li hember çavdêriyên cîhana xwezayî bêne ceribandin, ne ku tenê xwe bispêrin aqilmendî, intuition, an vedîtîna. Ji ber vê yekê, zanist di cewherê xwe de ji hêla metodolojîkî ve ezmûnî têtê hesibandin.

Di nîvê sedsala 19-an de, John Stuart Mill aqilê Hume û Berkeley wek gavek din pêş de bir û got ku aqilmendiya înduktorî ji bo hemî zanyariyên watedar (tevlî matematîkê) pêwîst e û ew mijar tenê "derfeta hestiyariya daîmî" ye, wekî ku wî got. . Ev darêjkek tund a Empirîsmê ye ku wekî fenomenalîzm dihê zanîn (nêrîna ku tiştên fizîkî, taybetmendî û bûyer bi tevahî ji tiştên derûnî, xoslet û bûyeran re dibin). Di dawiya sedsala 19'an û destpêka sedsala 20'an de, cûrbecûr zanînen nû di wê warê de derketin holê ku hewil dan ku têgihîştînen ku xuya dikin ji hev veqetandî yên Empirîsîsmê (ramana serpêhatî) û Rasyonelîzmê (ramana li ser bingeşa têgînê) yek bikin. C. S. Peirce û William James (ku têgeha "empirîsma radîkal" ji bo ravekirina şaxek pragmatîsmê pêşxist) di vê hewldanê de bi taybetî girîng bûn. Di pêşketina Empirîsîsmê de pêngava paşîn Empirîsma Mantiqî (an pozîtîvîsma mantiqî) bû, di destpêka sedsala 20-an de hewldanek ku ramanên bingeşîn ên Empirîsîsma Brîtanî (teqezkirinek xurt li ser ezmûna sehî wekî bingeşa zanîne) bi hin têgihîştînen matematîkî ve were berhev kirin. Mantiq wê ku ji hêla Gottlob Frege, Bertrand Russell û Ludwig Wittgenstein ve hatî pêşve xistin. Ev di encamê de darêjkek Empirîsmê, ku dibêje ku her îdîayek bi rastî sentetîkek pêdivî ye ku bi îdîayek paşîn (an komek îddîayên dawîn) ku çavdêrî an têgihîştînen rasterast îfade dike were bi wê hizirkirin (çav: Bryman, Alan (1984). "The Debate about Quantitative and Qualitative Research: A Question of Method or Epistemology?" *The British Journal of Sociology* 35:75–92), (çav: Alston, W. P. (1998): «Empiricism» i: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Edward Craig (red.). Version 1.0, London: Routledge).

Di dewama wê de wê bi têgîna positîvîsmê wê were lê hizirkirin û wê di wê temenê de wê ya şenber wê bi wê re wê di rengekê de wê were li wê hizirkirin. Minaq em tiştêkê wê dema ku em dizanin ku ew heya. Wê demê ya ku ew heya ew dikarê rast û ne rast bê. Ne rast bûn jî wê di wê

nûqtayê de wê karibê ew bi wê re wê hebê. Lê dervî wê weke aliyekê wê yê din ê sêyem wê weke 'bêwate' ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê wê karibê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Ya weke ya bêwate wê weke razber û wê derfeta piştrastkirina wê nebê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi gotinek din wê karibê bi wê bahsa têtînên weke ya metafîzîkê û hwd bê ku wê bi wê re wê were ser ziman. Pozîtîvîsm xwediyê şêwayek hizirkirinê ye ku bi kûrahiya zanist û matematîkê ve jî wê hinekê wê weke ku wê girêdayî bê. Ew li ser vê nêrînê ye ku her tiştê ku heye dikare bi ceribandîn, çavdêrî û birhanên matematîkî/mantiqî ve were verast kirin wê bi wê bihizirê. Her tiştê din dervî wê ye. Wekî din, pozîtîvîst bi gelemperî bawer dikin ku pêşketina zanistî dê pîrsgirêkên li pêşiya mirovayiyê ji holê rabike. Bi gotineke din, ew bi rastiya objektîf bawer dikin. Pozîtîvîsm hemû gotinan dike sê kategori: rast, nerast û bêwate ava dikê. Gotineke bêwate gotineke wisa ne zelal e ku bi rêbazên pozîtîvîst were ceribandîn. Rêyek tune ku mirov ceribandina wê bikê ka ew rast e, Ev dihê wê wateyê ku ew ne rast a. Ger wateyek gotinê hebe, wê demê divê ew rast bê an nerast bê. Lê ev nayê vê wateyê ku em hewce ne dizanin ku ew kîjan e. Mînaq gotina "Li dînyayê tam 23, 0000 mîlyar pisîk û sayên malê hene" wateyek rast heye, lê kes nikare teqez bibêje ku rast e an na.

Têgihîştina bingehîn a pozîtîvîsmê bi qasî felsefeyê bi xwe kevn e û dibe ku pir kevntir e. Ankû, mirovan her gav fahm kiriye ku yek ji baştirîn awayên zanîna rastiye çavdêrîkirinê ya, û bi gelemperî mirov bi hêsanî bawer dikin ku cîhana li dora wan rastiye objektîf e.

Piştî sedsale 17' min û pê de wê zanist wê pêşkeve û wê bi wê re wê şêwayek û darêjkek nû a zaninê ku mirov wê bi wê re wê bihizirê wê hin bi hin wê bi wê re wê pêşkeve. Ew wê weke 'zanina objektîf' jî ku wê were bi navkirin wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê were dîtin ku ew wê pêşkeve. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Comte di şêwayekê de wî xwest ku ew wê, dema nû wê, rengê hizirkirina wê û darêjka wê ya bi zanina wê re wê, kifşbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê zanin wê di nava aliyê dîyar û ne dîyar de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Aliyê dîyar wê weke yê objektîf wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê zanistên demên hemdem wê di wê temenê de wê li ser temenekê objektîf wê di şêwayekê de wê bi wê re wê pêşkevin. Wê

derkevina li pêş. Pêvajoyên hizirkirinê ên ku wê bi wê re wê, pêşkevin wê, zanina zanyarî wê, derxina li pêş. Zanina zanyarî wê weke zanina rast û dikarê were piştrastkirin û fahmkirin re wê were li wê hizirkirin. An jî wê weke zanina ku ew dikarê were ceribandin û azmûnkirin. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê, ev wê weke şêwa û rengê zanina demên hemdem a objektiv û felsefeya wê ya pêşketinê wê di renekê de wê were dîtin ku wê pêşkeve.

Di nava têkiliya têgîna positivismê û ya têgîna empirîkî de wê têkiliyek fahmkirinê a ku em dikarin bi morfolojîyê zanyarî wê di renekê de wê hildina li dest wê hebê. Ji xwe wê ji wê aliyê ve wê bi têgînek diyardeyî û zanina zanyarî û hwd a pêşketina wê re wê kirpendinên ku ew dihên kîrin wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku wê bahsa wê were kîrin. Ji wê aliyê ve wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê hinekê wê dikarê wê pêşî wê bahsa têgîna empirîsîzmê wê bikê. Me ji xwe wê hinekê wê bahsa wê kir. Di wê nûqteyê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare empirîsîzmê wê bi têgînek zanînê wê çavkaniyên wê ku wê werina şîrovekirin wê li ser temenê felsefeyî a xwezayî wê heta felsefeya bacon wê di renekê de wê were birin. Bacon wê weke filosofê ku wê di dema têr a serdema navên de wê bijî û wê bi hizirên xwe wê di dîmenekê dervî wê de wê li ser temenekê û têgînekê a xwezayî re wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Têgîna bacon a xwezayî wê bi têgînek giştî a rasyonali wê di renekê de wê were dîtin ku wê werênê ser ziman.

Bacon wek bavê empirîsîzmê hatiye binavkirin. Wî diyar dikê ku zanîna zanistî tenê bi mentiqê înduktîf û bi baldarî çavdêrîkirina bûyerên di xwezayê de derfet e. Wî bawer dikir ku zanyarî dikare bi rêgezek gumanbar û rêbazî pêk were ku tê de zanyar armanc dikin ku xwe nexapin. Her çend pêşniyarên herî taybetî yên Bacon ji bo rêbazek weha, ku jê re rêbaza Baconî dihê gotin, bandûrek demdirêj nekiribe jî, ramanên wî yên giştî li ser girîngî û ihtîmala metodolojîya gumanbar pişt re ew

kirin yek ji damezrînerên rêbaza zanistî. Rêbaza wî ya li ser bingeha gumanbariyê çarçoveyek nû ya retorîkî û teorîkî ji zanistê re pêşkêş kir, û ev çarçove ji bo nîqaşên zanist û metodolojiyê navendî dimîne. Ew bi rola xwe ya di şoreşa zanistî de navdar e, ku ceribandînan zanistî wekî rêyek ji bo rûmetkirina Xwedê û bicîhanîna nivîsara pîroz pêşve dike (çav:Bacon, Francis (1620). Devey, Joseph (ed. 1902). *Novum Organum*. New York: Collier,).

Li gorî Bacon, hînbûn û zanîn ji bingehê ramana înduktorî tê. Bi baweriya xwe ya di hevdiîtinên ampîrîkî de, wî teorîze kir ku hemî agahdariya ku ji bo têgihîştina bi tevahî têgehek hewce dike dikare bi karhanîna 'induction'ê were bidestxistin. Ji bo ku bigihîje encamek înduktîf, pêdivî ye ku mirov girîngiya çavdêriya hûrguliyên (beşên taybetî yên xwezayê) bide ber çavan. "Piştî ku ev hûrgulî hatin berhev kirin, şirovekirina Xwezayê bi dabeşkirina wan di nav rêkûpêkek fermî de pêşve diçe da ku ew ji têgihîştinê re bêne pêşkêş kirin." Ceribandîna ji bo kifşkirina rastiyên Xwezayê pir girîng e. Dema ku ceribandinek pêk tê, perçeyên hîpoteza ku têne ceribandîna dest bi berhevkirina hev dikin û encam û encamek çêdibe. Bi saya vê encama hûrguliyên, têgihîştina Xwezayê dikare çêbibe. Niha ku têgihîştina Xwezayê pêk hatiye, dikare encamek înduktîf were derxistin. "Ji ber ku tu kes bi serfirazî li cewhera tiştê di tiştê xwe de lêkolîn nake; Lêpirsîn divê li ser tiştên ku bêtir hevparên wê hene were berfireh kirin (çav:Bacon, Francis (1620). Devey, Joseph (ed. 1902). *Novum Organum*. New York: Collier,).

Bacon rave dike ku em çawa digihîjin vê têgihîştin û zanînê ji ber vê pêvajoya (prosa) têgihîştina tevliheviyên xwezayê. "Bacon xwezayê wekî tevliheviyek zehf nazik dibîne ku hemî enerjiya filozofê xwezayî peyda dike da ku razên xwe eşkere bike." Bacon bi girtina mînaqek taybetî ji xwezayê û berferêkirina wê nimûneyê di nav îdîayek xwezayê ya giştî, girîng de, bi wê re birhanên derdikevin bi wê werina diyarkirin. Dema ku em hûrguliyên xwezayê fahm bikin, em dikarin li ser wê bêtir fêr bibin û li ser tiştên ku di xwezayê de diqewimin bêtir ji xwe bawer bin, em dikarin zanînê bi dest bixin û her dem zanyariyên nû bistînin. "Ev ji vejandina baweriya herî pêbawer a Bacon ne hindiktir e ku rêbazên înduktorî dikarin bersivên dawîn û bêserûber di derheqê zagon û xwezaya gerdûnê de bidin me." Bacon dibêje ku her ku em dest bi têgihîştina beşên xwezayê dikin, bi rêya 'induction'ê em dikarin di dawiyê de xwezayê bi tevahî çêtir fam bikin. Ji ber vê yekê, Bacon encam dide ku hemî fêrbûn û zanîn divê ji ramana înduktîkî were girtin.

(çav:Bacon, Francis (1620). Devey, Joseph (ed. 1902). Novum Organum. New York: Collier,)

Di nava têtînek giştî a xwezayî de wê bi wê re wê bi wê rengê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê, ne tenê wê bacon lê wê di dewama wê de wê filosofên weke lockê û hume û hwd jî wê di wê nûqtayê de wê di dîmenekê de wê were dîtin ku ew wê li ser wê were lê hizirkirin. Cihiyiya bacon wê di têtîna wî de wê di wê rengê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin ku ew wê bi şewayê wî yê ku ew bi wê re wê bi têtînek xwezayî wê hilde li dest wê bi wê ve wê girêdayî wê derkeve li pêş. Di rengekê din de jî wê mijare têtîna empirismê wê di dewama wê de wê locke wê bi têtîna 'tabûla rasa' û hwd re wê werênê ser ziman. Ankû wê bi têtîna xêwa vala re wê di rengekê de wê bi wê r ewê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Ev têtîn wê weke aliyekê wê yê din wê giring ku wê kirpendinekê wê bi wê re wê li ser wê were wê were kirin ku wê bi wê re wê giringi li sehên me û bi wan û rêya wan gihiştina zaninê û di xêwa me de ew ya ku me girt wê berhev bibê û wê bi wê re wê çawa wê weke pêvajoyek girtin û bûyinê û xwe bi wê afirandinê ku wê bi temenekê zaninê û hwd re wê bibê bê.

Di wêçerçoveyê de wê di rengekê de locke wê li ser wê temenê wê di têtînek xwezayî wê weke bacon ku wê çawa wê di rengekê de wê hilde li dest jî lê ew ji wî zêdetirî wê ji têtîna xwezayê wê zêdetirî wê têtînek dîtin a weke bi hundur ve girêdayî a zêhnê wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê ji têtînek xwezayî zêdetirî wê ber rengê kirpendina wî felsefeya locke wê weke felsefeya zêhnê jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin û wê werênê ser ziman.

Ji bo Locke, bi fahmkirina ji dînyayê û ezmûnê, mirov dikare tiştêk fêr bibe. Mirov ne xwediyê zanîna zêhnê û 'întuîtîv' e. Wî ramanek dînyayî, ezmûnê û sistematîk pejirand. Di vê pergala ramanê de cihê dogmayên olî nîne. Di vê xalê de peywira mirov bi cîhana ku lê dijî ve sînorkirî ye. Heskirina xwehezkirinê û xebitandina zêhnê ku tenê di mirovan de peyda dibe, zayîna rewîstê bi xwe re hanê. Herêkirin bi van bingeheên felsefî heye. Desthilatdarek desthilatdariya xwe deyndarê razîbûna mirovên ku ew hukum dike. Çima hikûmet hene? Li gorî Locke, bersiva vê pirsê bi rewşa xwezayê dikare were ravekirin. Rewşa xwezayê bi rewşek ku dihê de civakek ramyarî li ser rûyê erdê tune ye re têtîkildar e. Zêdebûna

serdestî û tevliheviyê bandûrek neyînî li jiyane dîke û mirov li hev kom dibin û civakên ramiyê ava dikin. Li gorî Locke, desthilatdariya desthilatdar ne teqez e û peymanî civakî bi baweriya hev pêk dihê. Divê ku ew li gorî rewşek civakî a ku ew weke wê heya û li ser esasê rêzdayina wê bê. Desthilatdarî eslê xwe deyndarê vê pêvajoyê û vê pêvajoyê ye. Azadiya mirovatiyê bi herêkirina wê ve wê bi derfet bê. Locke di wê fêrsa fahmkirinê de tevgeriya ku ew li ser temenê xwezayê wê fahmbikê û di wê temenê de wê têngîna 'mafên ji xwezayê dihên' wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi hebûna dibê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê di hizrên xwe de wê weke ku mirov dinerê wê ji aliyê têngîhiştina wî ya di warê de wê nedûrî têngîna Hobbes a bi gotina 'hevpeymaniya civakî' re wê li wê bihizirê û wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev aliyên hizra wî ya ramiyê wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Lê aliyên hizra wî ya felsefîkî wê di çerçoveya mijare me de wê ji me re wê di wê çerçoveyê de wê girîng bin ku em li ser wan bisekin in wan werênina ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê di têngîna xwe ya felsefî de wê hizrên xwe wê bi têngînek empirîkî û zêhnî re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Locke her weha nivîsand ku "bandûrên piçûk û hema hema nehisiyar ên li ser zaroktiya me ya hesas encamên pir girîng û mayînde hene." Ew dibêje ku "hevalbendên ramanan" yên ku di dema ciwaniyê de hatine çêkirin ji yên ku paşê hatine çêkirin girîngtir in ji ber ku ew bingeha xwe ne; Bi gotineke din, ew yekem in ku tabula rasa nîşan didin. Locke di nivîsandina xwe de, ku her du têgeh tê de hatine destnîşan kirin, wek nimûne, hişyarî dide ku nehêlin "karmendek ehmeq" zarokek razî bike ku "cin û giyan" bi şevê re têkildar in, ji ber ku "tarî dê her gav van ramanên xedar bi xwe re bîne. û ew "Ew ê wusa bibin yek ku ew ê nikaribin yek ji ya din ragirin." Locke di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê bibêje ku wê argûmanên descertes ên li ser xewnê ku ew dihênê ser ziman wê li ser wê temenê jî wê di reng û awayekê de wê weke ku ew rexne dikê (çav:Locke, John (1997b), Woolhouse, Roger (ed.), An Essay Concerning Human Understanding, New York: Penguin Books).

Locke wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin ew wê di dewama fahmkirinê de wê mijarênw eke rewîstê, olê û hwd jî wê di rengekê rasyonel de wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Wê bi awayekê wê têngînen kalwinismê wê di şewayekê de wê di wê temenê de wê li ser wan re wê bahsa wî û hizirkirinê de wê were kirin. Di wê temenê de wê li ser

temenekê aqili wê bihizirê û wê di wê demê de ku wê bi zêdeyî wê têngîna aqili û rasyonali wê derkeve li pêş wê bi hizrên Locke re jî wê derkeve li pêş. Locke wê di xwe de wê, bi hizrên weke rexnelêgirtinê ên weke 'deist' re wê were rexnekirin. Wateya wê çi bê? Wateya wê ew bê ku wê weke ku wê çawa wê têngîna wahiyê wê redbikê. Wê di wê temenê de wê, bi têngînek aqilî û emprikî wê di rengekê de wê bi çavdêriya xwe ya dûnyayî û hwd re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, di hizrên xwe de wê, têngînek xwezayî û rasyonali wê di temenê têngînên xwe yên emprikî de wê kirpendinên wan wê bikê û wê bixwezê ku ew wê di wê temenê de ew di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di wê demê de wê filosofên weke Grotius û hwd wê di rengekê de wê mijare huquqa xwezayî ku wê hildina li dest wê weke ku wê di hinek şîroveyan xwe de wê Locke jî wê bikê wê lêpirsînên li ser têngîna huquqa xwezayî û ya incilê û hwd ku wê bidina berhev re wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê derxistina li pêş a têngîna huquqa xwezayê wê di wê temenê de wê di nava hizrên wî de wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê bibê. Locke wê têngîna fêrsa azadiyê wê ji wê aliyê ve wê hilde li dest. Wê di wê temenê de wê di şîroveyan xwe yên ku ew ji incilê ew dikê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew bi têngîna xwe ya xwezayî û hwd re ew di temenekê xwezayî û têngîna wê ya dadî de ew bi hizrên xwe re wê werênê ser ziman. Hizrên Locke ên li ser mijare têngînên weke ya azadiyê, huquqa xwezayê, rewîstê û hwd wê di wê temenê de wê di nava du aliyên de wê bibê. Wê bi dana berhev ya navaroka incilê û ya felsefeyê weke bi têngîna xwezayê û hwd re ku wê di rengekê de wê bacon wê di rengekê de wê weke ku wê bi kirpênê û hwd re wê di şêwayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Yan jî wê bixwezê ku ew di wê hevrastê de bibê xwediyê hizirkirinekê. Di wê temenê de wê ev dem wê weke dema ku wê di warê hizirkirinê de wê ji wê aliyê ve wê wekd dema ji têngîna olê bi ber ya felsefeyê ve çûyinê de wê were lê hizirkirin bê. Di wê rengekê de wê felsefe û fêrsên fahmkirinê ên di wê temenê de ku wê werina fahmkirin wê di wê de wê çandiniyên zêhnî wê di rengekê de wê bi hizirkirinek dervî olê wê di wê de wê were kirin. Di wê warê de wê felsefe wê di wê temenê de wê weke derketin û dîrketina dervî wê bi rengekê wê bi wê re wê bibê û wê di wê şêwayekê de wê bi wê re wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Locke wê di rengekê de wê di çerçoveyek pirtkxaneyî de wê berheviyên

ku ew dikê wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê, wateyek wê ya bi wê rengê wê hebê û ew wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê têtîneka fahmkirinê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Lêpîrsînên wê yên li ser têtîhên olê re wê di temenekê emprikî û hwd de wê wî di renekê de wê bigihênê temen û çerçoveyek felsefeyî ku wê di renekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê were lê hizirkirin û wê were fahmkirin.

Wê jî wê di renekê de wê bi wê re wê, were fahmkirin. Locke wê di hizirkirinên xwe yên li ser lêkolînkirina nerîna mirov û an fahmkirina mirov ku wê bikê wê di wê temenê de wê di renekê de wê encamên wê yên giring wê dişewayekê de wê bi wê re wê xwediyê renekê fahmkirinê ê ku mirov wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di xabatên xwe de wê mijare keseyetiyê wê di renekê de wê li ser esasê ezîtîyê wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê dihilde li dest. Wê aliyên weke bi hizirkirinên mantiqî bê, xwestekên mirovî bin û an dilxweşî û dilnexweşîyên mirov û hwd bin wê di renekê de wê bi wê re wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Loocke wê di renekê de wê di mijare çavkaniya aqilî de wê dema ku ew wê werênê ser ziman wê bi gotinên weke ‘her mirov wê xwediyê çavkaniya xwe ya teybet bê.’ Ew wê bi fektorên derveyî û bûjenîya wê re wê pêşî wê bihizirê û wê di renekê de wê têtîna ‘seha hundurîn’ wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û ev wê bi wê girtinên me wê di renekê de wê çendî wê kaeribin bi azmûnên me werina fahmkirin û an di wê de wê aliyên weke dervî wê hebin û an nebin wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew di renekê de ew bi wê re hizrên xwe werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê pêvajoyên fêrbûnê wê di renekê de wê hilde li dest û wê li ser wan re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê, têtîna seha hundurîn a locke wê weke fêrsek ku wê di renekê de wê di demên hemdem de wê gelek şîrovevan û hizirvan wê weke fêrsek dervî ya têtîna ‘tabûla rasa’ wî şîrove bikin û wê di renekê de wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê kaeribê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têngîna locke a fahmkirinê ku ew wê di renekê de wê bi wê re wê bikê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya nerina wî de wê weke ku wê piştî şerêmn olî ên europa ku wê binivîsênê de wê li ser têngîna 'xweşbîniyê' wê di renekê de wê bihizirê û wê bixwezê têngînek olî a di wê temenê de wê di şêwayekê de wê di destnivîsên xwe de û an têngînên xwe yên weke li ser xweşbîniyê name'yên xwe de wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Locke wê aliyekê din wê di wê temenê de wê dema ku ew dihênê ser ziman wê li ser wê bisekinê. Wê gotina 'xweşbîniya olî' û têngîna 'azadiya wijdanî' wê di renekê de wê weke du gotinên ku ew wê di renekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê têtikiliya wate û kirdeya van gotinan wê di renekê de wê bixwezê ku ew di renekê de ew bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê û bi hev re wê têtikiliya wan dênê û werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê mijare azadiyê û wijdanê, xweşbîniyê û olê û hwd wê bi hev re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em li ser wateyên van gotinên û têtikiliya wan ya bi fahmkirinê re wê li wê bihizirin wê weke ku wê çerçoveyek wê ya hizirkirinê a zêde berfireh a bi fahmkirina wan gotinan re wê were dîtin ku wê bi hizirkirinên û fahmkirinên wî re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê pirsgirêkên demê ên weke yên bi kolederiye û mijare koloniyên ku wê weke ku ew dihênê ser ziman wê çend kes wê di destê xwe de wê bigirin û wê ew wê pergale wê di renekê de wê bidina domandin re wê werênê ser ziman. "Hem koloni û hem wê pergale kolederî a bêdad ku wê diafirênin û sehê dîkin û didina domandin weke nîv rêzin mirov (half a dozen men)" ku ew wê dîkin re wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê derxistina têngîna wî ya azadiyê ku ew wê dikirpenê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Locke wê di mijare felsefeyê de wê têngînek emprikî wê pêşbixê û ev têngîna wî ya emprikî wê di dewama wê de wê, hume wê di temenekê felsefeyî a lêpîrsîna bi temenekê îdeayî û hwd re wê pêşbixê û wê bi lêpîrsînên li ser rengên hizirkirinê û an 'kevneşopîya hizirkirinê' û an jî fêrbûnên me yên pêşde wê çawa wê darazna di derbarê de wê bidina çêkirin wê bi wê re

wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê di bi têngîna sedemê û encamê re wê di dewama wê de wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare kevneşopîya hizirkirinê a locke de wê di wê nûqteyê de wê têngînek xwezayî û emprîkî wê di zikhev de wê bi awayekê wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê li ser temenê têngînek ideayî ku ew salixdikê re wê di wê temenê de wê li heyinê wê bi têngîhek azmûnê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê hizrên locke wê di rengekê de wê giring bin ku mirov wê di wê temenê de wê ji wê aliyê ve wan fahmbikê. Ew wê di rengekê de wê têngîna ideayî a demê ku wê heta wê demê wê di serdema navîn de wê were lê hizirkirin wê pêşî wê bixwezê ku ew di wê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di wê de wê derfet wê hebê û an nebê ji fahmkirinek ku mirov bi wê re wê bi rastin jiyane bi wê fahmbikê wê li ser wê re wê li wê bihizirê. Wekî din wê têngîliya wê ideayê û têngîna azmûnê wê li ser wê temenê re wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Piştî wê di wê temen de wê têngîna 'tabûla rasa' ku wê werenê ser ziman wê weke bi ya xêwa vala re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê piştî wê têngîna tabûla rasa wê di wê de wê kûr bibê. Ew wê weke têngînek ku wê yekser wê li ser têngînek jiyankirinê û bi wê bi azmûnbûn û gihiştina wê re ku wê ji xwe re wê bikê temen re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nûqteyê de wê aliyên ku wê bi wê re wê di serê Locke de wê weke bina temenê hizirkirinê cihê û ku ew di wê de hê weke ne gihiştîya encamekê di fahmkirinê de wê berî wê têngîmna azmûnê wê ku em wê dikin wê fêrsek fahmkirinê wê berî wê di hebûna me de wê hebê û an nebê. Ew hebûn ku ew hebê wê weke dervî ya rêyên sehî ku wê were girtin wê weke hebê û ev wê weke têngînek apriori wê were pênasekirin. Lê di rengekê de wê, di şewayekê de wê ev têngîna berî azmûnê hebûna fêrsek fahmkirinê û hwd wê, di wê nûqteyê de wê weke aliyekê ku wê bi pirsgirêk bê di wê demê de. Ber ku wê di wê temen de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê diawayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di şewayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê rasyonalisma descertes wê di wê nûqteyê de wê fêrsek fahmkirinê wê bide. Lê ew jî wê lêpîrsînên weke li ser ya berê hebûnê ku ew wê bi wê li têngînek ontolojîkî wê weke bihizirê jî wê weke aliyekê wê yê din ku wê ji wê were gûmankirin bê. Di wê nûqteyê de wê derketina dervî wê di rengekê de wê bi wê re wê bikin ku ew wê were kirin. Dekartî wê piştî

descertes wê di renekê de wê li ser temenekê zêhnî û ontolojikî wê di zikhev de ku wê bi wê re wê bihizirin wê bixwezin ku ew wê werênina wer ziman. Di demên piştre wê bi temenekê lingvistikê bi zimanekê rexnegiri wê li wê were lê hizirkirin re wê hinek encamên ku wê bi hizirkirinê û hwd re wê di demên piştre wê were lê ghiştin wê bi zêhnî wê bibê. Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê gotina zêhnê a ku wê li wê were lê ghiştin û ya ku wê dekartî wê berî wê li wê bigihijin wê di fahmkirinê û têtîgînên wê de wê ji hev cihê bê. Di wê temenê de wê dikarê wê di renekê de wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê têtîgîna empirikî wê di renekê de wê pirsgirêka wê di renekê de wê çawa wê mijare zêhnê wê fahmbikê û hwd re wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê di renekê de wê were dîtînin ku wê bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Wê jî wê dikarê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di renekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîgîna zêhnê wê ji wê aliyê ve wê filosofên weke Hume wê piştî wê di çerçoveya têtîgîna empirikî de wê bi têtîgîna ideayê re wê di renekê weke ku wê locke wê bi xosletên asta duyem ên weke bi nitelikên bûjenê û hwd re wê werênê ser ziman re wê di renekê de wê werrênê ser ziman. Lê ew wê, di renekê de wê di temenê wê de wê di fêrsên fahmkirinê ên locke ku wê di renekê de wê bi aliyekê ontolojikî û hwd de wê bihizirê wê ji wê cihê wê di renekê de wê bi xosletên azmûnê û di wê de wê bi fêrsên fahmkirinê ên ku ew bi wê bi hev ve girêdide û hwd re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê ji du aliyan ve wê giring bê ku mirov di wê nûqteyê de hizirkirinêmn hume bikirpênê û wê karibê wê werênê ser ziman. Yek wê li ser temenê û esasê gotina 'kevneşopîya hizirkirinê' ku wê di renekê de wê weke ku wê çawa ku wê dema ku mirov wê fêrî tiştê dibê û mirov bi wê fêrbûnê re digihîhê alimandinekê ku mirov wê dihizirê ku ew bi wê rengê bûya û wê di dewama wê de wê weke wê û hwd wê bibê. Di wê temenê de wê ew wê weke aliyê ku mirov wê bi mejiyê xwe wê weke li wê dihoyê û hwd re ku ew wê bibê wê bikê mijare lê hizirkirinê bê. Weke minaq ku em kevîrekê diavêjina hewa em dihizirin ku wê bi xwezayî ew kevîr wê bi şûn ve wê werê û bikeve. Ev wê weke alimandinek bi wê fêrbûnê bê. Lê hume dibêjê ku wê ti birhanênên wê

nebin ku ew kevir wê bi şûn ve wê bikeve ew dikarê nekevê jî. Di wê temenê de wê di renekê de wê werênê ser ziman û wê bixwezê hizirkirinê derxê dervî wê awayê kevneşopîya hizirkirînê. Aliyê din jî wê bi xoslet û nitelikên asta yekem û duyem ên bi bûjenê û hwd re ku wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê mijare têngîna sedemê wê weke têngînek encama aqilê me wê di renekê de wê bi wê re wê bikê mijare hizirkirinê û wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hizirkirina xwe wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê di şêwayekê û renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Hume wê mijare fahmkirinê a ideayê wê di wê temenê de wê bi têngîna sedemê ve wê girêdayî wê li wê bihizirê. Hume ku wê bahsa ideayê wê bikê wê bi têngîna gotin, pêjn û hwd wê weke bi navarokên wan ên zêhnî ku ew fahmdikê bê. Li gorî wî navaroa zêhnê bi çavdêrîyên me dibê û idea bi wê diafirin. Weki din çavkaniya saf û xam a hizirkirinê weke bûjena wê bi wan çavdêrîyan dibê û ideayek wê weke kopîyek wê çavdêrîyê bê.

Li gorî wî, mîna Locke û Berkeley, hemî naveroka me ya zêhnî a bi seh û ezmûnên me dihêne dayîn. Hemû tiştên di mejiyê me de, bi gotina wî, têngihîştinên weke gotineke giştî ne; ev têngihîştinên di zêhnê de bi du awayan hene; Ev bandûr û raman in. Divê bête gotin ku dema Hume îdeayê dibêje, ew ji naverokên zêhnî yên wekî raman, têgeh û wêneyê fahm dike. Li gorî wî, ev bandûr û raman naveroka hişê pêk dihînin. Bûjena xam a xwemal a ramanê bandûrek e, û raman tenê kopîyek wê bandûre ye. Cûdahiya di navbera bandûrek û ramanê de tenê di asta zelalbûna wan de cûdahiyek e. Têngihîştina xwemal di dema bihîstinê, dîtînê, hîskirinê, hezkirinê, nefretê an jî xwestinê de têngihîştina ku em distînin an jî pê dihesin. Dema ku em di destên wan de ne, ev bandûr saf û zelal in; dema ku em li ser van aliyan dihizirin, ramanên me yên wan hene, û ev raman guhertoyên kêmtir zelal ên zêhnî bi wan çavdêrîyan didin diyarkirin bin. Hîskirina êşê bandûrek e; Bîrhanîna vê êşê hizrek e. Di her rewşek taybetî de, hevrehên weke wê bi wê rengê dibin, û wek ramanan dişibin hev, lê ferqa wan ew e ku dema ku nerîn zindî ne, raman lal in, darêjkên gêjbûnî yên matmayînê ne. Ji bilî vê cudahiya di navbera wan de, Hume dibêje ku hebûna ramanan bi bandûran ve girêdayî ye. Wekî encamek, ramanek tenê kopîyek bandûrek e. Bi gotineke din, divê ji bo her ramanê nêrînek bingehîn hebe. Lêbelê, ne her ramanek dibe ku bandûrek hebe(çav: hume, david (1739); A Treatise of Human Nature).

Hume wê di rengekê de wê weke ku mirov dikarê wê di rengekê de bi hizrên wî re di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijarên felsefeyê wê di rengekê teybet ê felsefeya hemdem de wê hilde li dest. Giringiya wî bi hizirkirina wî re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê di dewama wê de wê bide nîşandin ku ew wê, mijarên zêhnî bi têtîna sedemê û têtîha ideayî û hwd ve wê dihilde li dest. Hume dixwest ku ew têtînekê dervî ya têtîna aqilê pêwîstîna û hwd wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê xûy û fêrbûnên me bi kevneşopî û hizirkî wê çawa wê hizirkirinên me û diyarkirinên me bi fahmkirina me re wê bide diyarkirin wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Ev dema ku ew di wê de dihizirê wê demek ku wê bi aqilê pozitivî û xwezayî bê. Wê li ser wê temenê wê bi têtînek xwezayî û zêhnî wê di rengekê de wê bi wê re wê bihizirê.

Di felsefeya demê de wê derketina li pêş a têtîna zêhnî wê ne mijare ku wê karibê wê di rengekê de wê piştguh were kirin bê. Sedemên wê bi pêvajoyên wê yên hizirkirinê ên bi sedsalan ku wê berê bibin û ew di wê demê de wê weke xwediyê bûhûrîner û hinek diyarkirinên ji temen ve ve bin di fahmkirinên mirovan de.

Ber vê yekê wê di wê temenê de wê di têtîkiliyek şenber de wê çawa wê fahmbikê wê li ser wê were lê hizirkirin. Weke ku wê descertes wê bixwezê wê bikê Wê hume jî wê li lêgerîna xwe ya di fahmkirinê de wê di çerçoveya têtîna gihiştina zanina zelal de bê. Di wê temenê de wê demên têtîna metafîzîkî û teolojikî wê, direngê de wê weke ku wê li şûn xwe wê bide hiştin. Wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyên ku ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê di şewayê wê de wê bi wê re wê wernê ser ziman.

Mijare kevneşopîya hizirkirinê wê di rengekê de wê di nava hizirkirinên hume de wê bi qalibên me yên hizirkirinê ve wê girêdayî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê didewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê têtîna zaninê û fahmkirinê û şewayên wê di wê temenê de ku wê pêşkevin wê di wê rengê de wê di dîmenekê lêpîrsînê de wê bibê.

Hume wê lêpîrsîna ku ew di zanînê de wê dikê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê çawa wê bi wê re wê were ghiştin li têtînek zanyarî a fahmkirinê wê bi wê re wê bikê. Wê di wê temenê de wê li ser temenekê emprîkî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Lê ji têtîna locke a bi têtîha taqabûla rasa wê cihê wê di rengekê de wê bi mijare zêhnê ve wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê wê li ser navaroka ideayan û fahmkirina wan re ew di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê bikê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê kevneşopîya hizirkirinê a têtîna ideayan wê di wê de wê bi têtînek ideayî wê li wê bihizirê. Têtîna ideayê a hume wê ji ya hizirkirinê a tozê a spnoza û an toza dualisme descertes wê nekêm giringtir bê di çerçoveya fahmkirina wî de. Di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di demên hizirkirinê ên piştê de wê mijare têtîna ideayê wê li ser wê têtîna hizirkirinê a heyin û neyinê, têtîha zelali û dîyarî û an ne zelali ne diyariyî û hwd re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê di rengekê û awayekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew wê di wê temenê û awayê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijare têtîna ideayê û lêpîrsînên wî yên ku ew dikê wê di çerçoveya hewldanên wî yên ku ew bi wê dikê û dixwezê ku ew bigihîjê zanina zelal de wê karibê wê fahmbikê bê.

Zanina felsefeyê a demê ku wê li ser têtînek ontolojikî re wê were lê hizirkirin di çerçoveya têtînek sedemî a pozitivist de wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê li ser ziman. Hume wê di wê nûqteyê de wê mijare hizirkirinên wî yên bi ya têtîna 'şenber' re wê di rengekê de wê bi wê re wê, weke aliyê hizirkirina wî ya emprîkî û pozitivist wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku ew lêpîrsînên xwe yên li ser kevneşopîya hizirkirinê dikê jî wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bixwezê ku ew wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê bi wê re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di derbarê zanina demê de wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê çawa wê xwediyê rengekê pêşketinê a

ji demên ronansê û vir de bê. Di wê çerçoveyê de wê hinekê din wê di dewama wê de ku mirov wê li ser wê disekinê wê bi wê re wê kifşdikê ku ew wê çawa wê di renekê û awayekê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Wê jî di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê piştî ronansê wê pêşketina rewşên weke yên zaninên civakî û xwezayî wê li ser wê temenê wê bi wê re wê pêşkeve. Bingihê gotina 'zanistên positîvî' wê di wê temenê de wê di renekê de wê bibê û wê zanistên positîvî ku wê were qastkirin jî wê bi zaninên fizikî, metamatikî, weke yên bi tendurustî, heta weke ya demên piştîre bi têngînên weke yên zanyarî ên kuantumê û hwd re wê di renekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Wekî din wê di wê temenê de wê çerçoveyek berfireh wê bi wê re wê di renekê de wê karibê wê werênê ser ziman.

Şewayên fahmkirinê ên zanina positîv a comte ku wê di gelek waran de wê pêşketinekê bi wê rengê a fahmkirî wê rê li wan wê bide vekirin jî lê wê di gelek aliyên de wê kêmbê û wê weke jinûve tefkirkirin û hizirkirin û kifşkirina wê bi rêgezên wê yên şewayî û an metodolojîkî û hwd re wê pêwîstiyên bi wê ên bi hizirkirina bi zaninê û hwd re wê weke ku wê bi teybet wê hebê.

Ev jî wê ji xwe wê di demên piştîre wê weke ya ku wê were kirin bê. Zanistên weke civaknasiyê, derûniyê, antropolojiyê, dîrokê, ramyariyê, huquqê û heta bi nerinek ji van zaninan ku wê bi wê gav wê were avêtin û wê li felsefeyê wê were kirin û wê jinûve wê şewayekê nû ê felsefeyî wê were hizirkirin û fahmkirin wê bi wê re wê weke aliyên ku wê bi wê re wê werina li lê hizirkirin bê. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê zaninên positîvî wê di awayekê de wê were dîtin ku wê bibin û wê derkevina li pêş.

Zanistên positîvî wê pêşketina wan wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê ku wê di demên piştîre wê bi xwe bixwe wê rêyên xwe wê kifşbikin û wê bibînin û wê di wê re wê derbas bibin û wê herin. Wê pêşkevin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê karibê wê weke aliyekê wê yê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Zaninên positivî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê ji giyan û fêrsên morfolojikî ên ji gotina positivê ku wê karibin wê werê fahmkirin wê di temenekê de wê di wateyên giring wê di xwe de wê di renekê de wê weke ku wê bihawênê. Yek wê bi herênîtiyê bê. Ya din jî wê li ser temenekê fahmkirinê a şenberiyê bê. Di wê temenê de wê di nava têngîna van herdû gotinan de ku mirov morfolojiyekê wê li wê bikê û bi wê re wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê têngînek giring a bi fahmkirina wê re jî wê di dewama wê de wê bi pêşketinên bi zanistên positiv û hwd re wê di renekê de wê karibê bi xwe re di şewayekê de bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê ew jî wê were dîtîna û wê karibê were fahmkirin ku wê têngîna zanistên positiv wê piştî ronansê û pê de wê li ser temenê têngîhên civakî û xwezayî wê pêşkevin. Di zanistên xwezayî de wê lêgerinên bi hizirkirinên şenber û fizikî di zihê de wê di wê temenê de wê di demên navîn ên serdema navîn de wê bi hizirkirinên filosofên weke copernicos û heta bacon û hizirvan û filosofên piştî wan ku wê li ser wê temenê wê bihizirin re wê di renekê de wê karibê wê direnekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê di demên ku wê di wê temenê de wê bi hizirkirinê re wê werina wê sê aliyan wê bi hev re wê bi têtîliya wan a fahmkirinê re wê bi wan re wê bihizirin. Wê di wê temenê de wê ew wê xweza, fizik û têngîhên şenberiya bi hizirkirinê û an zaninê a ku ew di temenê gotina 'zanina zelal' de wê bi wê re wê di renekê de wê bi têngînek bûjenî û an fizikî û hwd re wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Ev wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê ku wê ji rewşa zaninên ontolojikî ên metafizikî û teolojikî ku wê hin bi hin wê dîrbikê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtîna ku ew wê bi wê re wê bibê.

Wê jî wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê têngîna zanistên positiv wê weke serdema wê êdî wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêşkeve. Di wê çerçoveyê de wê dema positiv wê nikaribê bi fahmkirinên wê û têngîhên wê re wê tenê wê weke hizrekê ku ew pêşdikeve wê bi tenê wê fahmbikê. Ji wê zêdetirî wê weke têngînek serdemekê wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Zanistên positiv wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wan wê berê aqil û hiş û dîtîna bi wan wê li jiyanê wê bibê û wê pêşkeve. Wê di wê warê de wê kifşkirinên ku ew wê bibin wê di wê temenê de wê bibin.

Kifşkirinên bi hizirkirinên zanistên positîvî wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê sê çar filosofên ku wê bi hizirên xwe re wê ji wê temenê re wê temenekê hizirkirinê wê biafirênin dikarin navê wan di dewama wê de wê bi wê re wê werênina ser ziman. Ew wê temenê serdema positîv û zanistên positîv bi wê re wê di rengekê de wê biafirênin. Di awayekê de wê di pêvajoya pêşî de wê ji bacon heta spinoza û descartes û bi hizirkirinên ser têtîna rasyonalmê û felsefeya wê ya zanînî ku wê di wê warê de wê wer kirin û wê di wê de wê li jiyane û zelalbûna zanînê wê were lêgerin û hwd re wê karibê wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê fahmbikê. Wê di wê nûqtayê de wê ji pêvajoyek xwezayî wê weke ku wê bacon wê bide destpêkirin û heta descartes ku wê di temenekê zêhnî de wê di wê de wê kûrbûnê wê bixwezê wê bikê wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê filosofên weke locke, hume û hwd wê di wê temenê de wê heta şîroveyên hobbes û comte wê di dewama wê de wê weke pêvajoya wê ya duyem ku wê li ser wê re wê teorizekirin û bi felsefekirina wê xate pêşketinê a fahmkirinê û di wê de wê li ser wê temenê wê bi hewldanên bi kifşkirin û di wê de ên bi kûrbûnê û hwd re wê karibê bi temenekê û çerçoveyek fahmkirinê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê çavkaniyên xwezayî û zêhnî wê di zikhev de wê bi wê re wê werina kifşkirin. Wê bi wê re wê çavkaniya civakî wê weke diyardeyek bêhempa a mazin û kûr û bi çerçoveyek berfireh wê were dîtî û wê êdî wê li wê ji gelek aliyan ve wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê şewayê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Mijare zanistên positîv wê di dewama wê de wê pêşketina wan wê weke çerçoveyek berfireh a zanînê û zanistî wê bi xwe re wê werênê. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê temenê wê civakên positîv û an bi hizra positîv wê di wê temenê de wê derkevina li pêş. Civakbûn wê hinekê jî wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Şîroveyên comte û durkheim ên li ser têtînek positîv a civaknasiyê wê di wê warê de wê mijarên civakî ên weke maf û azadiyê ku wê çawa wê bi xwe re wê were lê hizirkirin wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê ji têtîna pêşketina zanina positîvismê û heta pêvajoyên bi pêşketina zanistên positîv û hwd

re wê weke pêvajoyek berfireh a bi pêşketina demên hemdem û serdemek nû a bi wê ku wê xwe bi pêşketinên aqil re wê bide dîyarkirin re wê karibê wê fahmbikê û wê di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Çavkani:

- *Giddens, Anthony(1974). Positivism and Sociology. Heinemann. London.
- *Durkheim, Émile (2009) [1953]. Sociology and philosophy. Routledge Revivals. Translated by D. F. Pocock, with an introduction by J. G. Peristiany. Taylor & Francis
- *Alston, W. P. (1998): «Empiricism» i: Routledge Encyclopedia of Philosophy. Edward Craig (red.). Version 1.0, London: Routledge.
- Garrett, D. & Barbanell, E. (red.). (1997): Encyclopedia of empiricism. London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- *Law, J. D. (1993): The Rhetoric of Empiricism: Language and Perception : From Locke to I.A. Richards. Ithaca: Cornell University Press
- *Lipton, P. (2001): «Empiricism, history of» i: Smelser, N. J. & Baltes, P. B. (red.) International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. Oxford
- *Martin, Luther H. (2014). Deep History, Secular Theory: Historical and Scientific Studies of Religion. Berlin: Walter de Gruyter
- * Shank, J. B. (2008). The Newton Wars and the Beginning of the French Enlightenment. Chicago: Chicago University Press
- *Bryman, Alan. (1984). "The Debate about Quantitative and Qualitative Research: A Question of Method or Epistemology?." The British Journal of Sociology
- * Brett, Paul. (1994). "A genre analysis of the results section of sociology articles". English For Specific Purposes. Vol 13, Num 1:47–59.
- *Koch, Sigmund (1992) Psychology's Bridgman vs. Bridgman's Bridgman: An Essay in Reconstruction., in Theory and Psychology vol. 2 no. 3 (1992)
- *Bryant, Christopher G. A. 1985. Positivism in Social Theory and Research. New York: St. Martin's Press
- *Gane, Mike. (2006). Auguste Comte. London: Routledge
- *Harp, Gillis J. 1995. Positivist Republic: Auguste Comte and the Reconstruction of American Liberalism, 1865–1920. University Park, PA: Pennsylvania State University Press

- *Hoecker-Drysdale, Susan. (2001). "Harriet Martineau and the Positivism of Auguste Comte." In *Harriet Martineau: Theoretical and Methodological Perspectives*, edited by Michael R. Hill and Susan Hoecker-Drysdale,. London: Routledge.
- *Lenzer, Gertrud, ed. 2009. *The Essential Writings of Auguste Comte and Positivism*. London: Transaction.
- *Scharff, Robert C. (1995). *Comte After Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press
- *Wilson, Matthew. 2018. *Moralising Space: the Utopian Urbanism of the British Positivists, 1855–1920*. London: Routledge
- *Woll, Allen L. (1976). "Positivism and History in Nineteenth-Century Chile." *Journal of the History of Ideas*
- *Wright, T. R. 1981. "George Eliot and Positivism: A Reassessment." *The Modern Language Review*
- *Wunderlich, Roger. 1992. *Low Living and High Thinking at Modern Times*, New York. Syracuse, NY: Syracuse University Press

Abdusamet Yigit. Kurdistan, cizirabota, 2019